TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL
NSV Liidu ajaloo kateeder

NÕUKOGUDE ARMEE 354. LASKURPOLK EESTI NSV VABASTAMISLAHINGUIS

Diplomitöö

I. Serman

Ajaloo-Keeleteaduskonna
ajaloo-osakonna mitte-
statsionaarne üliõpilane

Juhendaja: dotsent K.Siilivask

TRÜ NSVL ajal. kat.
nr. 1677.

Tallinn, 1962

Tahaksin näha, et mu noorusaastate kaasmaalased auga näitaksid lahinguväljadel oma oskust ja vaprust eesti rahva vabastamiseks fašistlikest okupantidest. Eesti väeosade võitlejail olgu aukoht Punaarmee lahinguis saksa orjastajate vastu!

M.I. Kalinini kirjast[1]

---

[1] Eesti Tallinna Kaardiväe Laskurkorpuse võitlustee, Tallinn 1945, lk.11.

SISSEJUHATUS

9.mail möödub seitseteist aastat Nõukogude Liidu Suure Isamaasõja võidukast lõpust. Nende aastate jooksul on Nõukogudemaa rahvad likvideerinud sõjahaavad ja saavutanud silmapaistvaid tulemusi oma rahvamajanduse ja kultuuri kiirel edasiarendamisel. Nõukogude Liidu rahvaste vennaliku abiga on ka Eesti NSV töötajad edukalt ellu viinud vabariigi ees seisnud ülesandeid ja võitlevad nüüd käsi rüppe panemata Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongressi poolt kavandatud grandioossete eesmärkide teoks saamise eest, kommunismi ülesehitamise eest meie maal.

Nõukogude Liidu Suure Isamaasõja rinnetel võtsid võitlusest saksa fašistlike anastajate vastu osa vene ja ukraina, valgevene ja uzbeki, tatari ja mari, leedu ja moldaavia, kõigi meie maa rahvaste esindajad, nende hulgas ka eesti rahva pojad ja tütred. Ajaloolisest heitlusest võtsid osa kasahhi, armeenia, gruusia, baškiiri, aserbaidžaani, leedu ja läti rahvuslike väeosade kõrval ka kahediviisiline Nõukogude armee 8.Eesti Laskurkorpus, kelle moodustamisest möödub 1962.aasta septembris kakskümmend aastat.

8.Eesti Laskurkorpus moodustati 7.Eesti Laskurdiviisi ja 249.Eesti Laskurdiviisi baasil. Laskurkorpuse lahinguteest võttis teiste väeosade kõrval osa ka 354.laskurpolk, kes andis oma panuse Velikije Luki, Narva, Kallaste, Mustvee ja Tallinna vabastamisel, võideldes sangarlikult Nõukogude Eesti ja Läti NSV-s Kuramaa vabastamislahinguis.

Käesoleva diplomitöö eesmärgiks on: esiteks - anda üksikasjalik ülevaade ning kokkuvõte ühe Nõukogude armee eesti rahvusliku väeosa - 354.laskurpolgu lahingutegevusest Nõukogude Eesti vabastamislahingutes.

Teiseks on diplomitöö eesmärgiks välja selgitada need spetsiifilised jooned, mis olid omased 354. laskurpolgule, kui Nõukogude armee rahvuslikule väeosale (on ju need omased ka kõikidele teistele 8.Eesti Laskurkorpuse väeosadele ja üksustele) nii ta lahingutegevuses, kui ka isikulise koosseisu hulgas läbiviidud poliitilises kasvatustöös.

Kolmandaks - analüüsida neid erinevaid tingimusi ja olusid, milles toimus Eesti NSV territooriumi vabastamine ja tõestada, et ainult tänu Nõukogudemaa rahvaste vennalikule abile, Punaarmee kangelaslikule võitlusele oli võimalik vabastada Nõukogude Eesti hitlerlikust ikkest.

Neljandaks - näidata Leningradi rinde vägede, eriti Nõukogude armee 8.Eesti Laskurkorpuse üldise lahingutegevuse taustal 1944.aastal need iseärasused, mis esinesid Eesti NSV vabastamislahinguis.

Diplomitöö, mis haarab vaid üht etappi 354.laskurpolgu lahinguteest, on põhiliselt koostatud senini kasutamata arhiivimaterjalide alusel.

Teaduslikke töid, mis oleks spetsiaalselt pühendatud Nõukogude armee eesti rahvuslike väeosade ajaloole Suures Isamaasõjas seni ei ole avaldatud.

Lühikese, õigemini kokkusurutud ülevaate Nõukogude armee eesti väeosade ajaloost annab üheköiteline "Eesti NSV ajalugu"[1]. Pärast sõda on ilmunud mitu populaarteaduslikku raamatut ja brošüüri, mis on pühendatud Nõukogude armee Eesti rahvuslike väeosade lahingutegevuse üksikutele episoodidele, inimestele ja sündmustele. Eesti korpuse komandöri kindralleitnandi L.Pärna ülesandel ja õhutusel on osade kaupa kirjutatud ning polkovnik V.Külaotsa poolt koostatud ning toimetatud "Eesti Tallinna Kaardiväe Laskurkorpuse võitlustee"[2], mis hiljem täiendatult avaldati pealkirjaga "Nõukogude armee Eesti rahvuskorpus Suures Isamaasõjas 1941-1945"[3]. See teos on kogumik, mis on koostatud rea sõjaväelaste muljete ja sõja lõpus väeosade staapide käepärast olnud kirjalike materjalide alusel. Laialdast arhiivimaterjali aga kasutatud ei ole. Teose teiseks tõsiseks puuduseks on püüd näidata eesti väeosade lahingutegevust võimalikult paremas valguses, puudub lahingute kriitiline analüüs. Puudulikult on valgustatud väeosade isikulise koosseisu poliitilise teadlikkuse ja ideelis-poliitilise taseme kasvu. Olles koostatud 1945. ja 1949.aastal kannatab teos paratamatult J.V.Stalini isikukultusest tulenenud vigade all. See on maksev ka Eesti korpuse staabi ohvitseride poolt koostatud eesti väeosade lahingutegevust kuni 1944.aasta lõpuni käsitleva brošüüri kohta[4]. Nimetatud teoste osas ei saa märkimata jätta ka seda, et ajal kui neid kirjutati, ei olnud lubatud avaldada rida andmeid (nagu üksuste numbrid, koosseisud, dislotseerimise täpsed asukohad jne.), mis aga paratamatult vähendab nende teaduslikku väärtust ja mõnel puhul teeb sündmuste käigu keeruliseks ja arusaamatuks. Ent senini avaldatud teostest on need siiski ainsad, mis annavad kronoloogilises järjekorras ülevaate Nõukogude armee 8.Eesti Laskurkorpuse lahinguteest.

---

[1] Eesti NSV ajalugu(Kõige vanemast ajast tänapäevani). Tallinn 1957.

[2] Eesti Tallinna Kaardiväe Laskurkorpuse võitlustee. Tallinn 1945.

[3] Nõukogude armee Eesti rahvuskorpus Suures Isamaasõjas 1941-1945. Tallinn 1949.

[4] Eesti Tallinna Laskurkorpuse võitlustee. Tallinn 1945.

P.Izmestjev on oma brošüüris[1] põhimist tähelepanu pööranud korpuse eriväeosade lahinguliste võitude ja töösaavutuste populariseerimisele. Seejuures on aga autor üpris vähe tähelepanu pühendanud lahinguüksustele, peatudes põhiliselt staabi ja eriüksuste tegevusel.

Lühida kokkuvõtte Eesti korpuse lahingutest annab I.Kurtšavovi brošüür[2]. Samalt autorilt on ilmunud brošüür Eesti NSV vabastamisest 1944.aastal[3].

Mõningat huvi pakub ka Leningradi rinde ajalehe korrespondentide poolt koostatud brošüür Eesti NSV vabastamislahinguist[4].

Lisaks nendele on Eesti NSV juhtivate töötajate ja Eesti korpuse sõjaväelaste sulest ajakirjanduses ilmunud rida eesti väeosade ajaloo küsimusi käsit[illegible] levaid artikleid[1].

---

[1] Izmestjev,P.,Eesti rahva pojad võitluses nõukogude kodumaa eest. Tallinn 1946.

[2] Kurtšavov,I.,Eesti kaardivägi. Tallinn 1946.

[3] Kurtšavov,I., Nõukogude Eesti vabastamine.Tallinn 1946.

[4] Освобождение Советской Эстонии. Ленинград 1944.

Nimetatud populaarsete teoste ja artiklite kõrval on aga kirjutatud mõned tööd, mis on kooskõlas NLKP Keskkomitee otsusega 12.oktoobrist 1957.a., kus peetakse vajalikuks välja töötada "Nõukogude Liidu Suure Isamaasõja ajalugu 1941-1945" ja näidatakse selle ülesande lahendamise konkreetseid teid.

NSV Liidu rahvaste õigustatud huvi Suure Isamaasõja ajaloo vastu nõuab ka rea teiste, vähesema mahuga küsimuste, muuhulgas ka rahvusväeosade, kes andsid oma osa fašistlike hordide purustamisel, ajaloo küsimuste läbitöötamist[2].

Diplomitöö ettevalmistamisel leidis läbitöötamist kaks kandidaadikraadi taotlemiseks esitatud dissertatsiooni.

Ajalookandidaadi P.Larini töö 8.Eesti Laskurkorpuse võitlusteest[3] on põhjalik ja objektiivne teos, mis annab ulatusliku pildi ja asjaliku analüüsi korpuse formeerimisest, korpuse võitlustest Velikije Luki, Neveli ja Novosokolniki linnade ja Eesti NSV vabastamisel, eesti sõjameeste lahingutegevusest Kuramaal ja korpuse naasmisest Eesti NSV-sse. Nõukogude armee koosseisus Suure Isamaasõja päevil oli ainuõige viis noore nõukogude vabariigi kodanikele võimaluse andmiseks osavõtuks nõukogude rahvaste ühisest kangelaslikust võitlusest fašismi vastu, nõukogude võimu eest. Eredalt on näidatud ka see, et Nõukogude armee 8.Eesti Laskurkorpus oli kooliks, kus temasse koondunud Eesti NSV töötajad said hea poliitilise ettevalmistuse. Kahjuks ei ole ajalookandidaadi P.Larini töö leidnud seni veel avaldamist trükis.

---

[1] Кэбин И.,Эстония в борьбе за освобождение,"Красная Звезда",I5.февраля I944; Варес И.,Советская Эстония освобождена,"Известия",30.сентября I944; Пярн Л., Вместе с балтийцами-морякаим,"Красный Флот", 3.августа I946;Пярн Л.,Эстонский Таллинский корпус в боях за родину,"Советская Эстония",7.ноября I944; Руднев Д., Бои в Эстонии,"Правда",2I.сентября I944;

L.Pärn, Eesti Rahvuskorpus võitles mehiselt,"Rahva Hääl",10.septembril 1944; Tamm,B., Eesti rahvas Suures Isamaasõjas, "Eesti Kommunist",nr.6-1955 ja paljud teised.

[2] Ларин П.А.,Боевой путь 8-го эстонского стрелкового корпуса Советской Армии в Отечественной войне I94I-45 гг. Таллин I959.

[3] Larin,P., Nõukogude armee 8.Eesti Laskurkorpuse võitlustee Suures Isamaasõjas (1941-1945).Dissertatsioon ajalooteaduste kandidaadi teadusliku kraadi taotlemiseks. Tallinn 1959.

Teises kandidaadi kraadi taotlemiseks esitatud dissertatsioonis eesti rahva võitlusest Suures Isamaasõjas[1] puudutab ajalookandidaat B.Tamm eesti rahvusväeosade tegevust rohkem kui kahes kolmandikus oma tööst. Nimetatud dissertatsiooni alusel on ajalookandidaat B.Tamm koostanud Eesti Riikliku Kirjastuse poolt väljaantud üheteistkümne trükipoognalise raamatu.[2] Nii dissertatsioonis kui ka raamatus leiame kujuka ja objektiivse pildi Nõukogude armee eesti rahvuslike väeosade formeerimisest ja ettevalmistusest lahingutegevuseks, korpuse lahinguristsetest Velikije Luki linna vabastamisel, osavõtust Nõukogude Eesti vabastamise lahinguist ja Suure Isamaasõja lõpulahinguist fašistliku Saksamaa vastu. B.Tammel on õnnestunud hästi näidata, et Suure Isamaasõja päevil koondas eesti rahvas oma read veelgi tihedamalt kommunistliku partei, nõukogude rahva kõigi võitude innustaja ja organiseerija ümber; et sõda oli eesti rahvale suureks elukooliks, otsustavaks perioodiks ta poliitilisel küpsemisel ja ümberkujunemisel sotsialistlikuks rahvuseks.

---

[1] Тамм Б.Л.,Борьба эстонского народа за свободу и независимость Советской родины в годы Великой Отечественной Войны Советского Союза.Диссертация на соискание учёной степени кандидата исторических наук, Ленинград 1954.

[2] Tamm B.,Eesti rahva võitlusteest Suures Isamaasõjas(1941-1945) Tallinn 1959

Nimetatud dissertatsioonid on suure teadusliku väärtusega, sest nad põhinevad varemuurimata arhiivimaterjalile, mis annab tõetruu pildi eesti rahvusväeosade tegevusest Suures Isamaasõjas. Ühtlasi on nad väärtuslikuks panuseks Nõukogude Liidu Relvastatud Jõudude ajaloo uurimisse.

Nagu märgitud eespool, on käesolev diplomitöö koostatud põhimiselt senikasutamata arhiivimaterjalide alusel, mis on koondatud Eestimaa Kommunistliku Partei arhiivi asukohaga Tallinnas. 8.Eesti Laskurkorpuse ja 7.Eesti Laskurdiviisi fondidesse on arhiivis koondatud vabariiklike partei ja nõukogude juhtivate organite kirjavahetus eesti rahvuslike väeosade formeerimise, väljaõppe ja lahingutegevuse kohta, materjalid poliitiliste organite, partei- ning kommunistlike noorte organisatsioonide tegevuse iseloomustamiseks, ülestähendused väeosade ja allüksuste elu ja tegevuse kohta, üksikute sõjaväelaste mälestused jne. Diplomitöös on põhiliselt kasutatud materjale Eestimaa Kommunistliku Parteiarhiivi[1] fondist nr.78-7.Eesti Laskurdiviis. Enamik käesolevas töös kasutatud materjale pärineb selle fondi säilitusühikutest, mis käsitlevad 354.laskurpolgu tegevust. Palju huvitavat materjali 354.laskurpolgu elust ja tegevusest on võetud ajalehe "Punaväelane"[1] veergudelt.

---

[1] Eestimaa Kommunistliku Partei Parteiarhiiv - EKPA.

Diplomitöö kirjutamisel õnnestus autoril kasutada "Nõukogude Liidu Suure Isamaasõja ajaloo 1941-1945" neljanda köite maketti[2], mis haarab perioodi 1943.aasta detsembrist kuni veebruarini 1945.aastal.Teoses peatutakse pikemalt Leningradi rinde vägede, kuhu kuulus ka 8.Eesti Laskurkorpus, tegevusel 1944.aastal ja seda ka Eesti NSV vabastamislahinguis.

Peale eelpoolnimetatute on diplomitöö kirjutamisel kasutatud veel kolme teost, kus on juttu Nõukogude armee Eesti korpusest. Nendeks on koguteos Teisest maailmasõjast "Вторая мировая война "[3],kus 1944.aastal toimunud Baltimaade vabastamislahingute kirjeldamisel on nimetatud ka Eesti korpuse lahingutegevust Nõukogude Eesti territooriumil. V.Atškassovi ja B.Vaineri Punalipulise Baltimere Sõjalaevastiku sõjaaegset ajalugu käsitlev teos[4], milles Eesti NSV territooriumil aset leidnud lahingute kirjeldamisel on korduvalt mainitud ka Eesti korpuse lahingutegevust. Kolmandaks selliseks teoseks on koguteos Suurest

---

[1] Ajaleht "Punaväelane" - 7.Eesti Laskurdiviisi häälekandja.

[2] История Великой Отечественной Войны Советского Союза I94I-I945, том IУ,макет для редакционной комиссии. Москва I96I.

[3] Вторая мировая война. Москва I958.

[4] Ачкасов В.,Вайнер Б.,Краснознаменный Балтийский флот В Великой Отечественной войне. Москва I957.

Isamaasõjast[1], kus kirjeldatakse sõja üksikuid etappe.

Kuid seni ei ole kirjutatud Nõukogude armee 8.Eesti Laskurkorpuse ühegi polgu ajalugu. Käesoleva diplomitöö eesmärgiks ongi puudutada olulist võitlusetappi ühe polgu lõigus, nimelt Eesti NSV vabastamist ja 354.laskurpolgu panust sellesse tähtsasse operatsiooni.

Ent selleks, et saada täielikku ettekujutust 354.laskurpolgu elu-olust ja edukast lahingutegevusest 1944.aastal, s.t. Nõukogude Eesti vabastamise aastal fašistlikust okupatsioonist, tuleb sissejuhatuses põgusalt peatuda ka selle polgu saamislool, koosseisul, sõjalisel ja poliitilisel väljaõppel ning lahingutegevusel 1942.-1943.aastal.

+ + +

Juba Oktoobrirevolutsiooni päevil loodi vabatahtlikkuse printsiibil Ukrainas, Valgevenes, Leedus, Lätis ja Eestis Punaarmee rahvuslikud väeosad, kes edukalt võitlesid kodusõja rinnetel ja interventide vastu. Siin paistis ka silma eesti kommunistlik diviis[2].

ÜK(b)P XII kongress 1923.aasta aprillis nõudis oma otsustes rahvusküsimuse kohta, et "...tugevdataks Punaarmees tehtavat kasvatustööd Liidu rahvaste vendluse ja solidaarsuse ideede juurutamisel ning võetaks tarvitusele praktilised abinõud sõjaväeosade organiseerimiseks, pidades sealjuures silmas kõiki abinõusid, mis on vajalikud vabariikide täieliku kaitsevõime tagamiseks."[1]

---

[1] Очерки истории Великой Отечественной войны I94I-I945. Москва I955.

[2] Amurski I., Uraalist Krimmini. Tallinn 1950.

Partei XII kongressi otsus ja Keskkomitee 1923.a. juuninõupidamise materjalid[2] (töötati välja praktilised abinõud kongressi otsuse elluviimiseks) olidki Punaarmee rahvuslikul printsiibil ülesehitamise aluseks ja programmiks.

Meie maal sotsialismi ülesehitamise perioodil langes ära rahvuslikkude väeosade vajadus Punaarmee koosseisus ja nad likvideeriti ÜK(b)P Keskkomitee ja NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu 1938.aasta 7.märtsi otsuse põhjal[3].

Rahvuslike väeosade loomisele nõukogude relvastatud jõudude koosseisus asuti uuesti Suure Isamaasõja alguses 1941.aastal[4]. Ka eesti rahvuslike väeosade loomise mõttele tuldi 1941.aasta sügisel. Arvesse võttes tuhandete Eesti NSV-st evakueerunud inimeste soovist võidelda eesti rahva igipõliste vaenlaste - saksa orjastajate vastu, pöördus Eestimaa Kommunistliku (bolševike) Partei Keskkomitee ja Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu 24.oktoobril 1941.aastal NSV Liidu Riikliku Kaitsekomitee esimehe J.V.Stalini poole ühise avaldusega, lubada formeerida rahvuslik diviis, kus kõnekeeleks oleks eesti keel.

NSV Liidu Riikliku Kaitsekomitee määrusega 18.detsembrist 1941.a. saadigi luba Nõukogude armee eesti diviisi formeerimiseks Uraali sõjaväeringkonnas[1].

---

[1] NLKP Kongresside,konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, I osa.Tallinn 1956, lk.711.

[2] Sealsamas, l.760

[3] КПСС о Вооруженных силах Советского Союза.Москва1958,стр.353.

[4] Марксизм-ленинизм о войне и армии.Москва 1957,стр.181

Uraali sõjaväeringkonna sõjanõukogu oma direktiiviga 7.jaanuarist 1942.a. määras 7.Eesti Laskurdiviisi formeerimise kohaks Kamõšlovi sõjaväelaagri, mis asub Porošino küla ümbruses Kamõšlovi rajoonis Sverdlovski oblastis. Diviisi formeerimise alguseks loetakse 9.jaanuari 1942.aastal, mil Kamõšlovi laagrisse saabus esimene grupp eestlasi. Samal ajal ja uute gruppide saabumisega mobiliseeritute, evakueeritute ja rindelt tulnute hulgast asuti ka formeerima 354.laskurpolku. 4.veebruariks oli 354.laskurpolgus 761 inimest. Polgu isikulise kosseisu komplekteerimine lõpetati aga veebruari lõpus[2]. Valdav enamik polgu isikulisest koosseisust (rohkem kui 70%) saabus Uraali sõjaväeringkonna tööpataljonidest. Kui polgu juhtkond koosnes põhiliselt Punaarmeest (tegevväest) tulnud komandöridest ja reservist mobiliseeritud ohvitseridest, samuti pataljonikomandörid, siis pataljoni juhtkonna muud lülid ning roodu komandörid, nende asetäitjad ja rühmakomandörid tulid Tallinna Jalaväe Sõjakooli (asus Tümenis) kursantide ja reservist mobiliseeritute hulgast. Poliitiline koosseis aga kujunes põhiliselt Eesti NSV-st evakueerunud kommunistidest, vennasvabariikidest mobiliseeritud kommunistidest(komandeeriv ja poliitiline koosseis) ja Tallinna Jalaväe Sõjakooli poliitjuhtide kursuselt tulnute hulgast[1]. Polgu isikuline koosseis oli terve ja tugev, nagu näitas arstliku komisjoni töö. Rohkem kui 90% reavõitlejate ja seersantide koosseisust olid 18-35 aastat vanad[2].See on maksev ka keskmise komandeeriva koosseisu kohta.

---

[1] Eesti NSV Ministrite Nõukogu arhiiv, s.-ü. 3-1942.a. l. 1-2.

[2] Larin P. ... lk.37.

Kaugelt rohkem kui 50% rea- ja seersantkoosseisust ei olnud varem armees teeninud. Kaugel vajalikest sõjalistest teadmistest olid ka need mobiliseeritutest, kes olid teeninud kunagi kodanliku Eesti armees. Ehkki enamik rea- ja seersantkoosseisust saabus Nõukogude armeest, toimus nende teenistus tööpataljonides, kus puudus süstemaatiline lahinguline väljaõpe[3].

Põhiline osa isikulisest koosseisust(90%) olid eestlased. Ülejäänud olid teistest rahvustest (põhiliselt venelased) inimesed, kes elasid Eesti NSV territooriumil ja valdasid eesti keelt. 354.laskurpolgu reavõitlejad ja seersandid (ka paljud ohvitserid) valdasid nõrgalt vene keelt. Kogu õppe-kasvatustöö toimus seepärast eesti keeles. Sotsiaalselt seisundilt lähtudes oli polgu koosseisust kahe kolmandiku ringis töölisi. Ülejäänutest olid umbes pooled üksiktalupojad ja pooled teenistujad.

---

[1] Sm.Pissarevi isiklikest mälestusist.(Alampolkovnik Pissarev oli sõjapäevil 354.laskurpolgu staabiülema abi, praegu on ta Tallinna linna Kalinini rajooni sõjakomissar).

[2] EKPA,F.78, nim.78-1, s.-ü. 51, l.3.

[3] Тамм..., стр. 60.

Lahingutes oli viibinud suhteliselt väike protsent komandöre, poliittöölisi, seersante ja võitlejaid.

Polgu partei-algorganisatsiooni esimese üldkoosoleku ajaks (koosolek toimus 1.veebruaril 1942.a.) oli organisatsioonis arvel 15 ÜK(b)P liiget ja 18 ÜK(b)P liikmekandidaati[1].

Kommunistlike noorte organisatsioonis oli 1.veebruariks arvel 45 ÜLKNÜ liiget. 2.veebruaril toimunud üldkoosolekul oli päevakorras: 1) 7.ELD[2] parteikomisjoni esimehe H.Alliku sõnavõtt teemal "Kommunistlike noorte ülesanded Töölis-Talupoegade Punaarmees ja 2) Algorganisatsiooni büroo valimine[3]. 3.märtsil 1942.a. toimus aga komsomoli-algorganisatsiooni büroo esimene koosolek[4].

Koos formeerimisega algas kohe süstemaatiline ja pingeline väljaõppeperiood. Peamist tähelepanu pöörati taktikalisele ettevalmistusele, relvade käsitsemisoskusele, sõjainseneri-asjandusele, riviõppusele ja Nõukogude armee eeskirjade tundmisele ning täitmisele. Õpiti tundma sidevahendite kasutamist lahinguolukorras. Nooremate komandöride väljaõpet teostati õppepataljonis. Komandöridele ja poliittöölistele korraldati eriõppusi[5]. Esimene poliitõppus toimus 21.jaanuaril 1942.a. teemal "Eesti laskurdiviisi tähtsus ja ülesanded".

Veebruari keskel 1942.a. sai 354.laskurpolk ühtlase vormirõivastuse[1], mis mõjus väga soodsalt distsipliini tugevdamisele ja kasvatustööle üldse. Samal ajal hakkas kohale saabuma ka lahingurelvastus.

---

[1] EKPA,f.78, nim.78-1,s.-ü.143,l.1.

[2] 7.ELD - 7.Eesti Laskurdiviis.

[3] EKPA,f.78,nim.78-1,s.-ü.202.l.8.

[4] EKPA,f.78, nim.78-1,s.-ü.146,l.1.

[5] Nõukogude armee Eesti rahvuskorpus..., lk.37.

Juba 1942.aasta veebruarist alates olid õppused väga intensiivsed ja päevakorrast peeti rangelt kinni. Õppustega tuli kiirustada, sest 28.veebruariks oli käsk läbi võtta polgu ühekuuline lühendatud õppekava. Veebruari teisel poolel alustati õppustega diviisi ulatuses. Suuri õppusi, kus väljas oli kogu diviisi isikuline koosseis korraga, jätkati ka kogu märtsikuu jooksul[2].

24.veebruaril 1942.a. toimunud polgu partei-alg-organisatsiooni büroo kinnitas polgu parteiorganisatsioonilise struktuuri järgmiselt: 3 allorganisatsiooni, 10 parteiliikmete ja -liikmekandidaatide gruppi, 4 parteiliikmekandidaatide gruppi, 1 parteiliikmekandidaatide ja kommunistlike noorte grupp. Kaheksasse allüksusesse aga määrati parteiorganisaatorid[3]. Märtsi alguses oli polgu parteiorganisatsioonis arvel 54 kommunisti. Ehkki enamus neist olid noored kommunistid, kuulusid organisatsiooni ka suure parteiliikmestaažiga ja suurte parteitöökogemustega seltsimehed nagu polgu komissar Oskar Rüütli (partei liige juulist 1917), polgu komandöri asetäitja Aleksander Padrak(1918), polgu staabiülema abi tagala alal Arnold Piiber(1922), 1.pataljoni komissar Aleksander Velman (1939),poliitjuhi asetäitja Alfons Lõhmus (1939), poliitjuht Rudolf

---

[1] EKPA,f.78,nim.78-1,s.-ü.161,l.45.
[2] Sealsamas, l.2-3.
[3] EKPA,f.78, nim.78-1,s.-ü.143,l.72-73.

Vaino (1939), polgu parteiorganisatsiooni büroo sekretär Aleksander Aben (juuli 1940),3.pataljoni komissar Adolf Päss (juuli 1940) jt.[1] See oli juba läbiproovitud kaader, kellest noortel kommunistidel oli nii mõndagi õppida, ja kes koos 7.ELD poliitosakonna töötajatega osutasid poliitjuhtidele ja parteiorganisaatoritele tõhusat abi parteipoliitilise töö organiseerimisel allüksustes.

Arvesse võttes parteisisese töö erilist olukorda rahvuslikes väeosades, võttis partei Keskkomitee 10. aprillil 1942.aastal vastu otsuse lubada Nõukogude armee eesti rahvuslikes väeosades (selleks ajaks tugevnes ka teine eesti rahvuslik väekoondis, 249.Eesti Laskurdiviis, milline organiseeriti Tšebarkuli sõjaväelaagris) vastu võtta partei liikmeks ja liikmekandidaadiks sõjaväelasi Eesti NSV kodanikke, kes esitavad soovitusi kolmelt parteiliikmelt, kellel on vähemalt kuue kuune staaž ja tunnevad soovitatavat ühise töö põhjal mitte vähem kui 6 kuud[2]. Selle otsuse rakendamine lõi soodsad võimalused täisvereliste partei- ja komsomoliorganisatsioonide loomiseks väeosades.

Tõhusat tööd tegi sel perioodil ka polgu kommunistlike noorte organisatsioon. 11.märtsini rahuldati 99 sooviavaldust ÜLKNÜ ridadesse astumiseks. ÜLKNÜ ridadesse esimeseks vastuvõetuks polgus osutus Tallinna Polütehnilise Instituudi esimese kursuse lõpetanud Narva noormees Eugen Petuhov[3]. Kokku oli sel ajal polgus 14 allorganisatsiooni, kuhu kuulus 123 ÜLKNÜ liiget. 27.aprilliks aga suurenes allorganisatsioonide arv kahekümne kahele, kus oli arvel 284 kommunistlikku noort[1].

---

[1] EKPA, f.78,nim.78-1,s.-ü.14, l. 1-18.

[2] Ларин..., стр.7.

[3] E.Petuhov on praegu ENSV Rahvamajanduse Nõukogu Põlevkiviinstituudi direktor, keemiakandidaat.

Agitaatoriteks, kes teostasid iga päev laialdast selgitustööd reakoosseisu ja seersantide hulgas, olid põhiliselt kommunistid ja kommunistlikud noored. Nii olid 354.laskurpolgu 76 mm kahuri~~te~~ patarei 10 agitaatorist 8 kommunistlikud noored[2]. Kogu polgu agitaatoritest olid 17,8 % kommunistid ja 42,7% kommunistlikud noored[3].

Omandanud praktilise tegevuse käigus mõningaid parteipoliitilise töö kogemusi, mobiliseerisid polgu partei- ja komsomoliorganisatsioonid polgu isikulist koosseisu lahinguliste ja poliitiliste teadmiste edukale omandamisele.

Tehes 1.mail 1942.a. kokkuvõtteid õppetulemustest märkis 7.ELD juhatus oma käskkirjas, et paremad saavutused lahingulises ja poliitilises väljaõppes olid laskurpolkudest 354.laskurpolgul.

Pärast 1.maid kulges kogu lahingulise ja poliitilise kasvatustöö protsess esiteks relvameisterlikkuse tõstmise tähe all, nagu seda nõuti kõrgema ülemjuhataja käskkirjas 1.maist 1942.aastal. Teiseks, kõrvaldati lahingulises väljaõppes Riikliku Kaitsekomitee liikme Nõukogude Liidu marssali K.J.Vorošilovi inspekteerimiskäigul avastatud tõsised puudused[1].

---

[1] EKPA, f.78, nim.78-1, s.-ü.202, l.10.
[2] "Punaväelane" nr.277, 30.juunil 1942.
[3] EKPA, f.63, nim.63-1, s.-ü.43, l.48.

Kamõšlovi päevil loodi tihe side samas laagris asunud teistest rahvustest sõjaväelastega ning ümberkaudsete kolhoosidega, keda abistati viljakoristamisel.

Edukalt arenes ka kunstiline isetegevus reameeste Keeduse ja Raagi, seersantide Reekna, Laikte, Goldbergi jt.juhtimisel. Nii esitati isetegevusõhtutel reamees Keeduse näidend "Lõpuarve", seersant Goldbergi jutt "Ma kardan", seersant Reekna loodud kuplee "Fritsu nutulaul" jne. Hoogsalt tegutses puhkpilliorkester reamees Raagi juhatusel, meeskoor, deklamaatorite ja karaktertantsijate grupp. Väga suurt poolehoidu leidsid solistid sm-d Leizermann ja Adamka. Erilise rõõmuga võeti aga vastu Eesti Riiklike Kunstiansamblite brigaadide külaskäike.

Laialdaselt arenes ka kehakultuuri ja spordi viljelemine 354.laskurpolgu isikulise koosseisu poolt. Eriti kõrgele tõusis võrk- ja korvpalli tase. Maha ei jäänud ka keregjõustiklased ja teiste alade viljelejad. Polgu koosseisu kuulusid tuntud sportlased sm-d Kanepi, Dudkin, Lõssov, Armi, Vinogradov,Voitk,Ivanov,Piilberg, Indre, Pekri jt.[2]

354.laskurpolgu lahingulist ja poliitilist ettevalmistust 1942.aastal võib jagada kolme perioodi. Esimene periood kestis jaanuarist kuni 15.augustini Kamõšlovi sõjaväelaagris, teine - 18.augustist kuni 27.oktoobrini Jegorjevski linna ümbruses Moskva oblastis ja kolmas periood 10.novembrist kuni 7.detsembrini 1942.aastal Kalinini rinde vägede koosseisus.

---

[1] Nõukogude armee Eesti rahvuskorpus...,lk.39.

[2] EKPA.f.78.nim.78-1,s.-ü.161,l.35.

Kogu Kamõšlovi laagris viibimise perioodi kohta võib kokkuvõttes öelda, et isikuline koosseis sai suurepärase füüsilise treeningu ja omandas rikkalikke kogemusi oma sõjaerialal. Nii füüsiliselt kui ka poliitilis-moraalselt muutusid inimesed tundmatuseni. Uraali eredast päikesest ja männimetsaõhust väljusid energilised ja tahtejõulised võitlejad, kelle suurimaks unistuseks oli oma võimeid rakendada lahingutes vihatud saksa okupantide vastu. Meeleolu saavutas aga haripunkti, kui 15.augustil 1942.aastal asuti raudtee ešelonidesse[1]. Jalge all arvati olevat tee rindele.

18.augustil 1942.a. laaditi isikuline koosseis maha Moskva oblasti Jegorjevski linnas[2]. See tuli kõigile ootamata. 354.laskurpolk jäi peatuma linna lääneservale. Siia ehitati okstest kergeid onne, sest oldi veendunud, et siin pikka peatust ei tule. Kohe alustati kahekuulise õppekava läbivõtmist.

Ühe kuu pärast paigutati polk 15 km kaugusele Jegorjevskist. Polgu staabi asukohaks sai Dvoinja küla. Õppused jätkusid raugematu hooga.

Nii Jegorjevski linnas, kui ka selles rajoonis elavate kohalike elanikega tekkis meie komandöridel ja reakoosseisul erakordselt soe ning südamlik vahekord, mis pole täninigi katkenud.

Jegorjevskis viibimise ajal organiseeriti kaitserahvakomissari asetäitja käskkirjaga 25.septembril 1942.aastal eesti diviisidest 8.Eesti Laskurkorpus[2].

---

[1] EKPA,f.78,nim.78-1,s.-ü.161,l.4.

[2] Sealsamas, l.17.

Tähtsaks sündmuseks, mis näitas, et väekoondised ja väeosad olid lahingaküpseks saanud, oli lahingulippude saamine. 354.laskurpolk sai punase lahingulipu oktoobris 1942.a. ja juba 27.oktoobril asuti raudtee-ešelonidesse, et ümberpaikneda Kalinini rindele[1].

10.novembril 1942.a. saabusid polgu raudtee-ešelonid Kalinini oblasti Toropetsi jaama, kus toimus mahalaadimine.[2] Polk asetus 10-15 km Toropetsist idasse. Korpuse väeosad loeti 7.novembrist alates tegevarmee koosseisu kuuluvaiks. Õppuse planeerimise aluseks sai sel ajal ilmunud uus jalaväe lahingumäärustik.

Sel ajal oli polgu parteiorganisatsioonis arvel 44 parteiliiget ja 97 liikmekandidaati[3], komsomoliorganisatsioonis aga 450 ÜLKNÜ liiget[4].

7.detsembril 1942.a. saabus polku diviisi komandöri käsk asuda lahingrännakule lääne suunas. Läbi raske tuisu ja külma liikusid eesti sõjamehed heatujuliselt ja distsiplineeritult rinde suunas.10.detsembril jõuti iidse Vene linna Velikije Luki lähistele[5].

Enne lahingusse astumist saatsid eesti sõjamehed kirja kõrgemale ülemajuhatajale, millele 8.ELK teiste võitlejate kõrval kirjutasid alla ka 354. laskurpolgu reamehed, seersandid ja ohvitserid.Oma kirjas nad ütlesid:

---

[1] EKPA,f.78, nim.78-1, s.-ü.161,1.17.

[2] Sealsamas, 1.18.

[3] EKPA,f.78, nim.78-1,s.-ü.153, 1.79.

[4] EKPA, f.78, nim.78-1, s.-ü.202, 1.22.

[5] EKPA, f.78, nim.78-1,s.-ü.161, 1.18.

„Tungides nurjatult kallale meie suurele kodumaale Nõukogude Liidule, lootis Hitler muuseas, et tal läheb korda külvata vaenu meie Liidu eri rahvaste vahel, kuid tuli välja vastuoksa. Nõukogude Liidu rahvaste murdumatu sõprus leidis ja leiab iga päev Isamaasõja rinnetel uut sideainet, mis ühendab nad kokku ühiseks vennalikuks jõuks kindlamini, kui kunagi varem. Selle pere täisõigusliku liikmena võtab võitlusest fašistlike okupantide vastu osa ka eesti rahvas.

Eesti rahval on peale nende kannatuste, mida on toonud hitlerlik okupatsioon, õiendada veel erilised arved saksa vallutajatega, sest kogu meie rahva ajaloost käib punase joonena läbi leppimatu võitlus saksa okupantide vastu...

Kogu meie rahva ajalugu näitab, et Eestis ei ole kõrvuti kohta eestlastel ja saksa vallutajatel. Et eestlane saaks elada, peab hitlerlane surema...

Minnes lahinguisse, meie, Punaarmee eesti rahvuslike väeosade võitlejad, komandörid ja poliittöölised, vannume, et meie ei jää maha oma võitluskaaslastest Stalingradi ja Keskrindel, vaid anname vihatud vaenlasele samasuguseid purustavaid lööke ja lähendame otsustavalt päeva, millal ka meie tänaval on pidupäev."[1]

Nii Velikije Luki kui ka sellele järgnenud lahingutes pidasid eesti sõjamehed alati kinni sellest lubadusest. 55 päeva - 24.novembrist 1942.a. kuni 17. jaanuarini 1943.a. - kestnud Velikije Luki pealetungioperatsioonist võttis 354.laskurpolk osa 39 päeva jooksul, nagu 7.ELD teisedki väeosad. Kogu selle aja jooksul, hetkekski hinge tõmbamata ründasid polgu allüksused vaenlast. Lahingud ei vaibunud päeval ega öösel. Eesti väeosade edukas tegevus vaenlase purustamisel Velikije Lukis osutus võimalikuks ainult sellepärast, et välisrindel võitlesid mehiselt ründava vaenlase vastu teised Nõukogude armee väeosad. Lahingutes Velikije Luki all tugevnes veelgi vene ja eesti rahva ajalooline sõprus. Ja seni kui mõisted mehisus ja relvavendlus säilitavad oma tähenduse, sõnad Velikije Luki jäävad eestlaste jaoks alati nende sümboliks.

---

[1] EKPA, f.78, nim.78-1,s.-ü.142, l. 1-2.

Velikije Luki lahingut on õigustatult nimetatud Stalingradiks miniatuuris. Seda ta ka oli nii oma läbiviimise meetodite kui ka lahingtulemuste poolest. Et see kaotus oli hitlerlastele väga tõsiseks lüüasaamiseks räägib saksa sõja-ajaloolane kindral Ditmar[1] ja K.Tippelskirch jutustuses Velikije Luki lahingust[2].

Raske on anda hinnangut, milline eesti väeosa andis suurema panuse lahingutes Velikije Luki linna vabastamiseks. Kõik tegid seda, mis nad vähegi suutsid. Antud diplomitöös pole võimalik seda küsimust üksikasjalikult analüüsida. Velikije Luki lahing väärib eriuurimust.

Ajalookandidaat P.Larin, põhjalikult analüüsinud oma dissertatsioonis Velikije Luki lahingut, avaldab arvamist, et tublimad olid kantud raskuste kui ka saavutuste poolest 354.laskurpolk 7.diviisist ja 917. polk 249. diviisist[3].

---

[1] Мировая война 1939-1945 годы.Москва 1957,стр.209

[2] Типпелскирх К., История Второй мировой войны, Москва 1956, стр.270.

[3] Larin..., lk.180.

18.jaanuaril 1946.a. Velikije Luki vennaskalmistul peetud miitingul öeldi:"Iialgi ei unustata Velikije Lukis seda, mida tegid eesti sõjamehed linna päästmiseks saksa röövvallutajate ikkest."[1] Need sõnad kajastavad ilmekalt seda suurt tänutunnet, mida Velikije Luki töötajad tunnevad Eesti korpuse võitlejate vastu.

Pärast ümberformeerimist Andreapoli rajoonis alustati jälle lahingulise ettevalmistusega, analüüsiti lahinguis saadud õppetunde ja kogemusi, võttes neid aluseks edasises väljaõppes.

11. märtsil 1943.aastal sai korpus uue lahinguülesande. Nimelt asuti 43.armee ja 3.löögiarmee kaitseribade inseneriliselele sisustamisele, mis tähendas Eesti korpuse määramist nende armeede teise ešeloni koosseisu[2]. Juunis 1943.a. teostas 354.laskurpolk kindlustustöid Kalinini oblasti Oktjabrski rajoonis. Polgu staabi asukoht oli Afonino külas. 25.juunil alustati tööd sama rajooni Belki küla rajoonis, kust mindi üle Danilenki küla rajooni[3]. Teostatud kindlustustöödele anti kõrge hinnang.

Seoses partei- ja komsomoliorganisatsioonide ning poliitilise koosseisu ümberkorraldamisega, valiti 1943.a. juuni teisel poolel 354.laskurpolgu pataljonides ja eriüksustes partei- ja komsomolialgorganisatsioonide bürood.[1] Juulis aga määrati seoses allüksuste komandöri asetäitja poliitilisel alal ametikoha likvideerimisega, pataljonidesse partei-ja komsomoliorganisaatorid.[2]

---

[1] Nõukogude armee Eesti rahvuskorpus..., lk.114.
[2] EKPA, f.1, nim.1, s.-ü.356, l.40.
[3] EKPA, f.78, nim.78-1, s.-ü. 162, l.69.

11.oktoobrist 1943.aastal viidi 8.ELK vastmoodustatud 2.Baltirinde vägede koosseisu[3], kuhu jäädi korpuse üleviimiseni Leningradi rinde käsutusse.

1944.aasta jaanuari keskpaiku kavatseti meie väejuhatuse poolt pealetungi Nasva rajoonis Loknja raudteejaama joonel. Selleks koondati sinna 1.löögiarmee, mille koosseisu pidi minema ka Eesti korpus. Esialgselt aga suunati sinna 17.jaanuaril 1944.a. 354.laskurpolk, kellele anti juurde 23.suurtükiväepolgu 3.divisjon, ning asuti eesliinile lõigus Legot Košaritsõ[4].

354.laskurpolgu asumine rindel, olgugi kaitseolukorras ja lühikest aega (pöörduti tagasi 26.jaanuaril 1942.a.) näitas selgesti, et polgus valitseb tubli võitlusmoraal ja polk on valmis lahingusse astuma ükskõik millal ja kus see peaks osutuma tarvilikuks.

Kogu Eesti Laskurkorpuse koosseis teadis, et ees seisavad uued lahingud, ja sellepärast oli võitlejate ja komandöride sõjalise ja poliitilise kasvatuse kogu süsteem suunatud parimale ettevalmistusele neiks lahinguiks.

---

[1] EKPA,f.78,nim.78-1,s.-ü. 144,l.12.
[2] Sealsamas, s.-ü.202,l.38.
[3] Nõukogude Armee Eesti rahvuskorpus..., lk.132.
[4] Sealsamas, lk.141.

Peab nentima, et noil jaanuaripäevil ei olnud 354.laskurpolgu võitlejate jutus midagi tähtsamat kui olukord Leningradi rindel. Nii lähedal polnud lahingud okupeeritud Eesti NSV territooriumile veel olnud. Õhinal loeti ajalehtedest ja oodati raadiost informbüroo teateid. Kõik olid veendunud, et peagi algab Eesti NSV territooriumi vabastamine. Ei kaheldud, et sellest peaksid osa võtma Eesti laskurkorpuse väeosad.

Ja võitlejad ei eksinud. 30.jaanuaril 1944.a. sai korpuse komandör 2.Balti rinde juhatajalt juhised korpuse ümberpaigutamiseks Leningradi rindele[1].

---

[1] Nõukogude armee Eesti rahvuskorpus..., lk.144.

I Polgu ettevalmistus lahingutegevuseks Eesti NSV-s ja osavõtt Narva vabastamisest

Saabus 1944.aasta. Nõukogude Liidu Suur Isamaasõda fašistliku Saksamaaga käis juba kolmandat aastat. Seljataha jäänud 30 kuud sõda, muutsid seni inimkonna ajaloos tuntud ettekujutused relvastatud jõudude võitluse mastaapidest ja karmusest, võitlevate riikide tagala võimsusest ja pingutustest. 1943.aastal toimus põhjalik murrang sõja käigus. Mobiliseerinud oma materiaalsed ja moraalsed ressursid, peatas NSV Liit vaenlase pealetungi. Punaarmee, andnud hitlerlikele vägedele rea purustavaid lööke, jätkas nende kihutamist läände. Fašistlik Saksamaa oli sunnitud tegema suuri pingutusi, et pidurdada Nõukogudemaa relvastatud jõudude survet.

Lüüasaamised rinnetel halvendasid üha Saksamaa siseolukorda. Fašistliku Saksamaa kohal oli kurjakuulutav sõjapidamise perspektiiv - lahingute kandumine Saksamaa territooriumile. 8.novembril 1943.a. teatas Hitler:"Mäletagu iga sakslane, et me algusest peale arvestasime, et meil tuleb võitlust pidada Saksamaa territooriumil. Ei ole kahtlust, et me sellisel juhtumil võitleme suurima entusiasmiga."[1] See sunnitud tunnistus anastuslike plaanide läbikukkumisest ja võitluse kandumisest Saksamaa territooriumile suurendas veelgi Saksamaa elanikkonna rahulolematust natsliku poliitikaga.

---

[1] "Völkischer Beobachter",9.november 1943.Tsiteeritud raamatu "История Великой Отечественной Войны Советского Союза I94I-I945,томIУ, Москва I96I, lk.10 järele.

Ehkki sisepoliitiline olukord hitlerlikul Saksamaal 1944.aasta alguseks tõsiselt halvenes, jäid hitlerlased siiski olukorra peremeheks riigis ja hoidsid oma kontrolli all saksa rahva põhimassi. Hitlerlik armee aga, vaatamata rasketele kaotustele, oli veel suuteline osutama vihast vastupanu.

1943-1944.aastavahetuseks kulges rindejoon läänepool Murmanski ja Belomorski, piki Onega järve, Sviri jõge ja Laadoga järve lõunakallast mööda. Siit läks rindejoon lõunapool Leningradi Tšudovost, Novgorodist ja Staraja Russast idasse ning siis edasi läänepool Velikije Lukit, idapool Vitebski ja Oršat, sealt Gomelist läände ja siit juba pikki Dnepri jõge. Seejuures oli Dnepropetrovski kohal meie vägedel platsdarm Dnepri paremal kaldal, Nikopoli kohal aga vaenlasel platsdarm jõe vasakul kaldal. Krimm oli veel sakslaste käes, kuid Kertši poolsaare osas kindlustusid meie väed kättevõidetud platsdarmil[1].

1944.aasta alguseks jäi Nõukogude-Saksa rinne endiselt peamiseks ja otsustavaks Teise maailmasõja rindeks. Kuid selleks ajaks Punaarmee ületas hitlerlikke vägesid inimeste arvu,relvastuse ja lahingutehnika poolest. See on aga oluline tõik. Tõestus sotsialistliku riigi ületamatu võimsus. Nõukogude Liidul õnnestus 2,5 aasta jooksul mitte üksnes tagasi lüüa vaenlase hiiglaslikku pealetungi, likvideerida tema

---

[1] История Великой Отечественной Войны...,том IУ, стр. I7-I8.

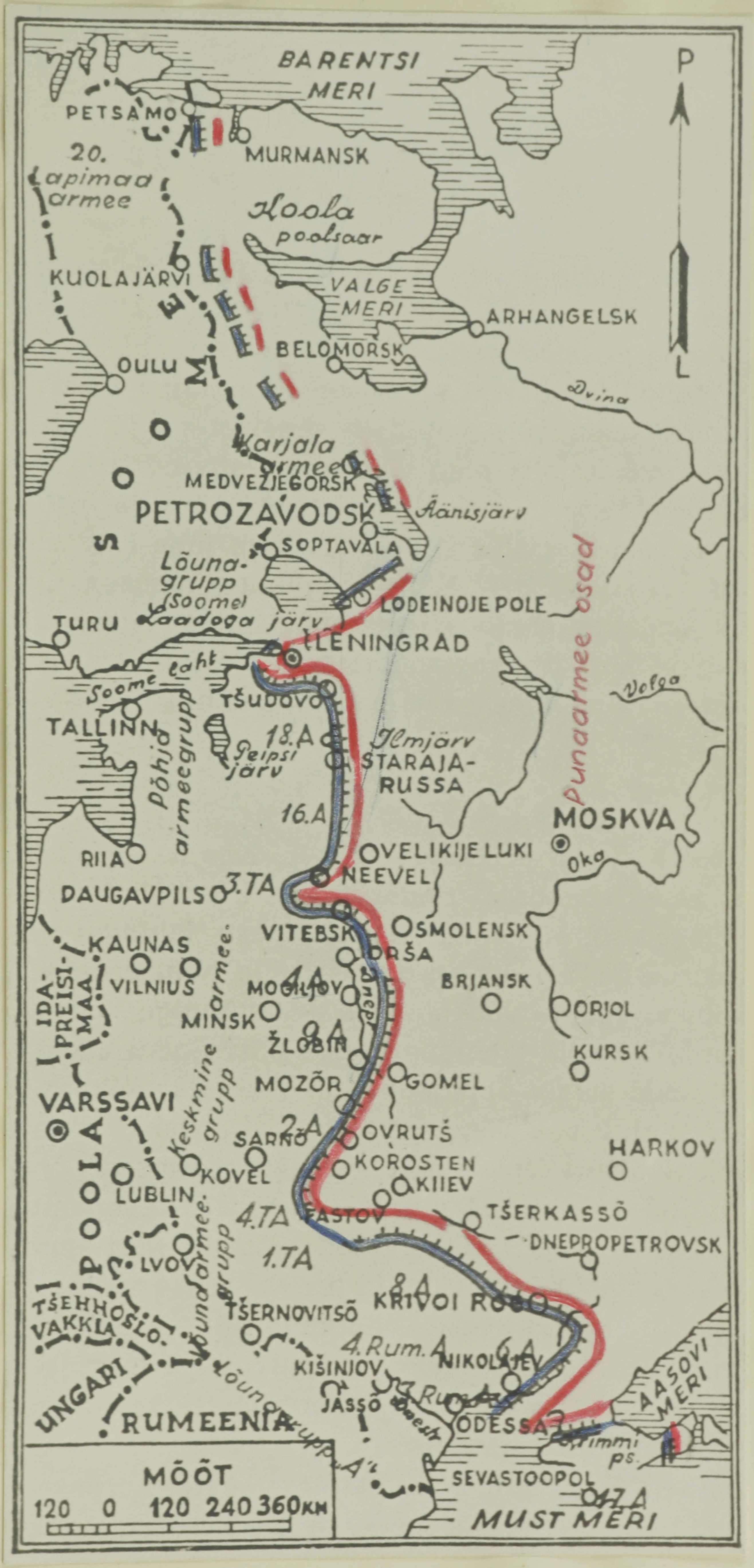
BARENTSI MERI
P
L
PETSAMO
20. Lapimaa armee
MURMANSK
Koola poolsaar
KUOLAJÄRVI
VALGE MERI
ARHANGELSK
BELOMORSK
OULU
Dvina
S O O M E
Karjala armee
MEDVEZJEGORSK
PETROZAVODSK
Äänisjärv
SOPTAVALA
Lõuna-grupp (Soome)
Laadoga järv
LODEINOJE POLE
TURU
LENINGRAD
Punaarmee osad
Soome laht
TŠUDOVO
TALLINN
18.A
Ilmjärv
Peipsi järv
STARAJA-RUSSA
Volga
Põhja armeegrupp
16.A
MOSKVA
RIIA
VELIKIJE LUKI
Oka
3.TA
NEEVEL
DAUGAVPILS
VITEBSK
SMOLENSK
KAUNAS
ORŠA
IDA-PREISI-MAA
VILNIUS
armee.
MOGILJOV
4.A
Dnepr
BRJANSK
ORJOL
MINSK
9.A
ŽLOBIN
KURSK
VARSSAVI
MOZÕR
GOMEL
Keskmine grupp
2.A
SARNO
OVRUTŠ
KOROSTEN
HARKOV
POOLA
KOVEL
KIIEV
LUBLIN
4.TA
FASTOV
TŠERKASSÕ
DNEPROPETROVSK
LVOV
1.TA
Lõunaarmee-grupp
TŠEHHOSLOVAKKIA
8.A
TŠERNOVITSÕ
KRIVOI ROG
4.Rum.A
6.A
KIŠINJOV
NIKOLAJEV
UNGARI
Lõuna grupp "A"
JASSÕ
3.Rum.A
Dnestr
AASOVI MERI
RUMEENIA
ODESSA
Krimmi ps.
MÕÕT
120 0 120 240 360 KM
SEVASTOOPOL
17.A
MUST MERI

üleolek, haarata sõjategevuse strateegilist initsiatiivi ja alustada vaenlase väljakihutamist meie kodumaa piiridest, vaid ka saavutada üleolek inimjõu ja abinõude poolest. Nõukogude rahvas, keda juhtis kommunistlik partei, suutis tänu sotsialistliku ühiskondliku ja riikliku korra üleolekule organiseerida hästitöötavat sõjamajandust ja saavutada sõjaline ülekaal vaenlase üle.

1944.aastal kujunenud sõjalis-poliitiline olukord seadis nõukogude rahva ja tema relvastatud jõudude ette uued, tähtsad ülesanded. Sõda jõudis sellesse järku, kus kõne all oli "okupantide täielik väljakihutamine Nõukogudemaalt ning fašistliku" uue korra Euroopas" likvideerimine"[1]. Nende grandioossete ülesannete lahendamine nõudis Punaarmeelt ja kogu nõukogude rahvalt veel suuremaid jõupingutusi ja uusi kangelastegusid.

Ehkki saksa fašistlikule väejuhatusele tekkinud olukord polnud meeldiv, arvasid Hitler ja teised hitlerlikud ninamehed, et sõda pole veel kaotatud, et saksa armee on suuteline teostama pikalevenivat kaitsetegevust. Põhiliselt lootsid hitlerlased antifašistliku koalitsiooni lõhenemisele ja separaatse rahu tegemisele Põhja-Ameerika Ühendriikide ja Inglismaaga. Lähtudes sellest poliitilisest joonest, seadis hitlerliku armee kõrgem väejuhatus endale eesmärgiks ükskõik millise hinnaga stabiliseerida idarinnet ja pikale venitada sõda.

---

[1] Stalin J., Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast. S.l., 1954, lk. 216.

Nõukogude-Saksa rinde loodesektoris lootsid hitlerlased hoida oma käes Leningradi oblast ja Baltimaad, tuginedes varem ettevalmistatud kaitsejoontele. See oleks neile andnud võimaluse kaitsta juurdepääsu Ida-Preisimaale kirdest, alles hoida sõjalaevastiku üleolekut Baltimerel ja pidada oma mõju all Skandinaaviamaid[1]. Ega ole seepärast juhuslik, et saksa vägede juhataja Baltimaades Lindemann pöördus oma sõdurite poole üleskutsega, milles ta muuhulgas ütles: "Narva on Ida-Preisimaa väravaks. Narva kohal on Saksamaa piir."[2].

Seega vaatas fašistlik Saksamaa ikka veel Baltimaadele, ühelt poolt kui platsdarmile tegutsemiseks Leningradi vastu, teisest küljest aga kui "Balti bastionile", mis kaitseb Saksamaa idapiire. Erilise tähtsusega olid neile Lääne-Eesti saared, olles baasiks Saksa laevastikule operatsioonideks Soome lahes. Mitte vähem tähtsaks trumbiks hitlerlaste käes olid Baltimaad salajastes läbirääkimistes ameerika-inglise ringkondadega separaatse rahu sõlmimiseks. On ju teada, et nii ameerika kui ka inglise imperialistid olid väga huvitatud oma mõju kindlustamisest Baltimaades[3].

Punaarmee võidud lõid soodsad tingimused Leningradi täielikuks vabastamiseks blokaadist. Lenini linna kangelaslik epopöa läheneb lõpule. Kuid 1944.aasta alguseks oli Leningrad veel rindelinn. Ja ehkki linna olukord pärast blokaadi läbimurdmist (kuigi kitsal alal) 1943.aasta jaanuaris oli tunduvalt paranenud, nälja ja külma päevad olid seljataha jäänud, oli linna seisukord ikka veel väga raske. Hitlerlased tulistasid linna regulaarselt suurekaliibrilistest suurtükkidest.

---

[1] История Великой Отечественной Войны...,том IУ,стр.24.
[2] Освобождение Советской Эстонии.Ленинград 1944,стр.8.
[3] Очерки истории..., стр.374.

Kõrgema ülemjuhatuse plaani kohaselt pidid 1944.aasta alguses Leningradi ja Novgorodi all alustama pealetungi Leningradi, Volhovi ja II Balti rinde väed. Eesmärgiks oli purustada vaenlase armeegrupi "Nord" põhijõud, vabastades Nõukogudemaad lõiguni Narva-Pihkva-Valga[1]. Selle ülesande edukas lahendamine aga tähendas luua soodsad tingimused Baltimaade ja Karjala-Soome vabariigi vabastamiseks.

1944.aasta jaanuari esimesel poolel algas Nõukogude-Saksa rinde lõunaosas nelja Ukraina rinde grandioosne pealetung. Hitlerlikel vägedel olid seal rasked kaotused. Nõukogude vägede surve vähendamiseks tõi saksa väejuhatus lõunasse juurde reserve, muuhulgas ka mõned diviisid armeegrupist "Nord". Arvesse võtnud ka seda, et lahingutegevust aktiviseerisid üha I Balti rinne, Läänerinne ja Valgevene rinne, oli selge, et armeegrupp "Nord" ei võinud saada mingit abi reservvägede näol.

Üha rohkem aktiviseerisid oma tegevust ka Leningradi rinde väed ning 14.jaanuaril 1944.aastal läks rasketes ilmastikutingimustes Oranienbaumi alt üle pealetungile selle rinde 2.löögiarmee. Veel raskemates tingimustes asus 15.jaanuaril pealetungile 42.armee. Ent vaatamata sellele ühinesid need armeed 19. jaanuaril Russko-Võsotskoje juures olles vabastanud Ropša ja Krasnoje Selo. Pealetungile asusid samal ajal ka Volhovi rinde väed, kes pärast raskeid lahinguid soisel ja metsasel maastikul vabastasid 20.jaanuaril 1944.aastal Novgorodi[1].

---

[1] История Великой Отечественной войны...,том IУ,стр.23

Vaenlase purustamine Leningradi ja Novgorodi all on meie võitlusajaloo eredamaid lehekülgi."Võit Leningradi all," ütles M.I.Kalinin,"on sõjaline võit, mis on tähtis mitte üksnes Leningradile, vaid nõukogude rahva kogu võitlusele saksa anastajate vastu."[2]

Jätkates edu arendamist Kingissepa ja Krasnogvardeiski suunas, liikusid Leningradi rinde väed 30.jaanuariks 1944.aastal edasi 70-100 km. Ka veebruaris jätkus vaenlase kihutamine läände, jätkus edukas pealetung Narva, Oudova ja Luuga suunas. 1.veebruaril vabastasid 2.löögiarmee väed Kingissepa linna ning jõudsid 3.veebruaril 1944.aastal Narva jõeni, forsseerisid selle mitmes kohas ja lõid platsdarmi jõe läänekaldal Kulgu jõe, Vanamõisa,Auvere jaama,Sirgala ja Mustjõe vahel[3]. 42.armee osad läbinud partisaniüksuste poolt vabastatud Oudova linna jõudsid välja Peipsi järveni. Kuid kõrgema ülemjuhataja peakorteri poolt antud edasist ülesannet, läbi murda Leningradi rinde parema tiiva vägedega vaenlase kaitse ja vabastada

---

[1] История Великой Отечественной войны...,том IУ, стр.35-39.
[2] Ленинград дважды орденоносный. Москва I945, стр.60.
[3] Очерки истории..., стр. 299.

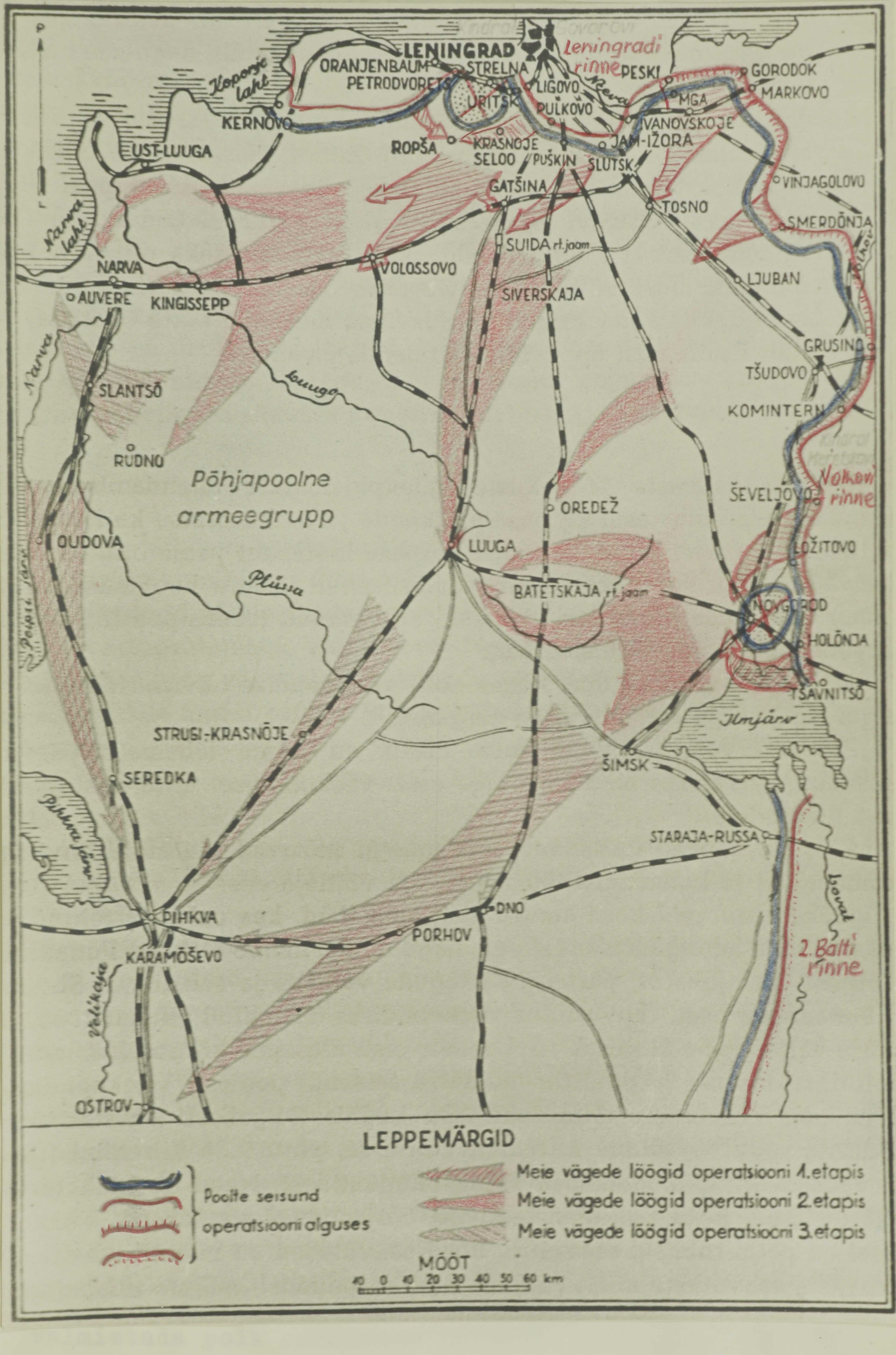
P
LENINGRAD
Kindral Govorov
Leningradi rinne
ORANJENBAUM
PETRODVORETS
STRELNA
URITSK
LIGOVO
PULKOVO
PESKI
Neva
MGA
GORODOK
MARKOVO
IVANOVSKOJE
JAM-IŽORA
SLUTSK
PUŠKIN
KRASNOJE SELOO
ROPŠA
KERNOVO
Koporje laht
UST-LUUGA
Narva laht
NARVA
AUVERE
KINGISSEPP
VOLOSSOVO
GATŠINA
SUIDA rt.jaam
SIVERSKAJA
TOSNO
VINJAGOLOVO
SMERDÕNJA
Volhov
LJUBAN
GRUSINO
TŠUDOVO
KOMINTERN
Kindral Meretskov
Volhovi rinne
ŠEVELJOVO
LOŽITOVO
NOVGOROD
HOLÕNJA
TSAVNITSÕ
Ilmjärv
Narva
SLANTSÕ
Luuga
RUDNO
Põhjapoolne armeegrupp
OREDEŽ
LUUGA
OUDOVA
Peipsi järv
Plüssa
BATETSKAJA rt.jaam
STRUGI-KRASNÕJE
ŠIMSK
SEREDKA
Pihkva järv
STARAJA-RUSSA
Lovat
PIHKVA
DNO
PORHOV
KARAMÕŠEVO
Velikaja
2. Balti rinne
OSTROV
LEPPEMÄRGID
Poolte seisund operatsiooni alguses
Meie vägede löögid operatsiooni 1.etapis
Meie vägede löögid operatsiooni 2.etapis
Meie vägede löögid operatsiooni 3.etapis
MÕÕT
40 0 10 20 30 40 50 60 km

Narva, rinde vasaku tiivaga läbi murda põhjapool Peipsi järve ning arendada pealetungi Pärnu suunas ühe armeega, kahe armeega aga Viljandi-Valga ja Tartu-Võru suunas ei õnnestunud. Vaenlane, kasutades soodsaid maastikutingimusi, muutis Narva võimsaks vastupanusõlmeks. Ka 2.Balti rinde väed ei suutnud täielikult täita kõrgema ülemajuhataja peakorteri poolt antud ülesannet. Seepärast said mõlemad rinded käsu: alates 1.märtsist 1944.a. üle minna kaitsele[1].

Pealetungides eriti raskel metsasel ja soisel maastikul ning täiesti ebasoodsates ilmastikutingimustes, lõi Punaarmee tagasi vaenlase 220-280 km Leningradist, vabastas kogu Leningradi oblasti, osa Kalinini oblastist ja astus Eesti NSV territooriumile. Lenini linn aga vabastati lõplikult vaenlase blokaadist. Loodi soodsad tingimused edasiste operatsioonide teostamiseks Karjalas, Karjala maakitsusel ja Baltimaades.

Edukas pealetung Leningradi rindel oligi aluseks kõrgeima ülemjuhataja peakorteri otsusele üle viia 8.Eesti Laskurkorpus Leningradi rindele. Ehkki 8.ELK komandör kindralleitnant Pärn sai vastava korralduse 30.jaanuaril 1944.a., liikusid võitlejate hulgas jutud Leningradi rindele asumisest juba mõned päevad varem.

1.veebruaril 1944.aastal sai 354.laskurpolgu komandör polkovnik Võrk diviisikomandörilt käsu ette valmistada polk rännakuks ja raudtee-ešeloni asumiseks. 354.laskurpolgu isikulise koosseisu pealelaadimise kohaks määrati Kunja jaam (40 km Velikije Luki linnast Toropetsi suunas). Pealelaadimine pidi toimuma 5. ja 6.veebruaril. Samal päeval kell 11.00 tegi polgukomandör selle teatavaks pataljoni komandöridele ja nende asetäitjatele poliitilisel alal. Veel samal päeval toimus partorgide, komsorgide ja agitaatorite instrueerimine teemal "Eeloleval rännakul kõrvaldame eelnenud rännakul esinenud puudused"[1]. See küsimus oli enne rännakule asumist läbiviidud poliittöö põhisisuks.

---

[1] История Великой Отечественной войны...,том IУ,стр.~~42~~-44.

3.veebruaril asus rännakule 1.pataljon, kellele 4.veebruaril järgnesid 2. ja 3.pataljon, polgu staap ja eriüksused[2].

Kuigi polgu isikuline koosseis oli alles mõni päev enne seda naasnud lahingutandrilt Loknja suunas, olles küllaltki väsinud raskest marsist sula ja kiilasjää tingimusis, oli marsil Kunja jaama reameeste, seersantide ja ohvitseride meeleolu ülev vaatamata rasketele teeoludele. Ehkki ei teatud, mis suunas läheb sõiduks, lootsid kõik, et jalge all olev tee viib lähemale sünnimaale. Sõjasündmuste areng rindeil, Nõukogude armee võimas pealetung, iseäranis aga Leningradi rinde üha tugevnevad löögid taanduva vaenlase pihta ning võib-olla ka mingi aimdus, ütles seda meestele.

5.veebruaril asus vagunitesse 1.pataljon koos 23.suurtükipolguga, 6.veebruaril 2. ja 3.pataljon ning eriüksused[1]. Raudteel viibimise ajal korrati käsirelvade ja miinipildujate materjalosa, toimusid poliitõppused, õppused kommunistidele ja kommunistlikele noortele, viidi läbi poliitinformatsioone ja vestlusi rindeteadete ja ajalehematerjalide alusel. Raudtee-ešelonis olles ilmus 43 lahinglehte. Sel ajal anti polgus 3 avaldust parteiliikmeks astumiseks, 28 liikmekandidaadiks ja 13 ÜLKNÜ ridadesse astumiseks[2].

---

[1] EKPA,f.78,nim.78-1,s.-ü.164, l.60.

[2] EKPA,f.78,nim,78-1,s.-ü.164,l.61 ja 63.

1.pataljon alustas mahalaadimist Leningradis, ülejäänud polgu üksused aga Kalištše raudteejaamas, läänepool Oranienbaumi. Polgu koondumiskohaks oli määratud Killi küla Kingissepa rajoonis (Leningradi oblast),kuhu pärast 120 km rännakut jõudis 13.veebruaril 1.pataljon. Sama päeva hommikul jõudis teine raudtee-ešelon Kalištše jaama, kust pärast mahalaadimist ja lõunatamist algas 68 km rännak Killi külla, kuhu jõuti 14. veebruari hilisõhtul[3].

Korpuse väeosad koondusid Kotlõ, Kingissepa, Jamskovitsõ, Litizino rajooni (Leningradi oblast, Kingissepa rajoon)[4].

354.laskurpolk dislotseerus Kingissepa rajooni Killi küla ümbrusse. Polgu staap ja osa eriüksusi paiknes Killi külas, esimene ja teine pataljon lõuna poole, kolmas pataljon ja patareid põhja poole Killi küla.

Seega oli 8.Eesti Laskurkorpus viidud Leningradi rinde vägede koosseisu. Korpusele oli suureks auks kuuluda sama rinde vaprate vägede koosseisu, kes murdsid läbi Leningradi blokaadi ja kihutasid sakslased kaugele läände, kuni Narvani[1].

---

[1] EKPA, f.78,nim.78-1,s.-ü.164, l.63.

[2] Sealsamas,s.-ü.155,l.13-14.

[3] Sealsamas,s.-ü.164, l.68 ja 20.

[4] Nõukogude armee Eesti rahvuskorpus...,lk.146.

Diviisi poliitilisele osakonnale saadetud ettekandes kirjutab polgukomandöri asetäitja poliitilisel alal:"Võib öelda, et nii suurt elevust ja meeleolu tõusu pole meie polgus varem olnud, kui ajal, mil saabus teade Leningradi rindele mineku kohta, eriti aga teada saades, et me lähme lahingusse Eesti NSV pinnal. Teade Punaarmee astumisest Eesti NSV territooriumile, kutsus võitlejais esile poliitilise aktiivsuse tõusu. Eesti NSV vabastamise küsimus on teemaks omavahelistes jutuajamistes. Kannatamatusega oodatakse igal õhtul Nõukogude Informatsioonibüroo teadet Narva vabastamise kohta. Kardetakse, et meie hilineme sellele operatsioonile."[2] Ka partei- ja komsomoli koosolekutel, kus tehti kokkuvõtteid toimunud ümberpaiknemisest, oli tunda iga võitleja valmisolekut lahingusse astumiseks.

Kui 8.ELK suurtükipolgud asusid rännakult lahingupositsioonidele Narva rindelõigus, kus nad viibisid veebruaris ja märtsis 1944.aastal, siis laskurväeosad ja eriüksused jätkasid lahingulist väljaõpet.

Põhiliseks ülesandeks lahingulise väljaõppe osas oli Leningradi rinde vägede võitluskogemuste tundmaõppimine ja omandamine, nende viimine iga võitlejani. Seepärast asuti omandatud teadmiste ja kogemuste rakendamise harjutamisele soisel ja metsasel maastikul, vaenlase kaitse läbimurdmisel ja edu arendamisel vaenlase kaitse sügavuses. Sel eesmärgil toimus juba 16. veebruaril polgu komandöri asetäitja major Ulmi loeng roodu- ja rühmakomandöridele teemal "Leningradi rinde võitluskogemustest väljakujunenud võitlusvõtted(ründegrupid ja nende kasutamine)". Partei- ja komsomoliorganisatsioonide liikmete tähelepanu juhiti koosolekutel valvsuse tõstmise küsimustele, käsitleti olukorda okupeeritud Nõukogude Eesti territooriumil ja arutati selgitustöö korraldamist vabastatud territooriumi elanike hulgas. Samu küsimusi arutati agitaatoritega kui ka poliitõppustel[1].

---

[1] Viis aastat Nõukogude Eestit.Tallinn,s.a., lk.86.

[2] EKPA, f.79, nim.78-1, s.-ü.155, l.15.

Organiseeritult algas õppus ka rea- ja seersantkoosseisuga. Õppused kestsid 10 tundi päevas. Teemadeks olid käsitsivõitlus, laskurjagu luurel, laskeasjandus, laskurrühma kallaletung ja rünnak vastase kindlustatud positsioonile ning võitlus selle sügavuses. Veebruari viimasel nädalal toimusid ka suured taktikalised õppused.[2]

Edasi sai kogu lahingulise ja poliitilise väljaõppe aluseks kõrgema ülemjuhataja käskkiri nr.16, 23. veebruarist 1944.aastal[3]. Selle käskkirja alusel koostati ka 354.laskurpolgu väljaõppe plaan. Taktika alal olid selles ettenähtud: 1) rühma, roodu,pataljoni hargnemine pealetungile kindlustatud positsioonile metsasel ja soisel maastikul,2) roodu rünnak vaenlase kindlustatud positsioonile metsas, võitlus kaitse sügavuses takistuste ületamisega ja jalaväe ning tankide vasturünnakute tõrjumisega,3) jõe forsseerimine käepärast olevate vahenditega,4) võitlus asustatud punkti pärast ja taanduva vastase jälitamine,5) jalaväe koostöö tankidega pealetungil kaitselasuvale vaenlasele jne. Tule ettevalmistuse osas: 1) jao ja rühma tule juhtimine, 2) laskmise reeglid ja võtted õhumärkide pihta, 3) kolmanda harjutuse laskmine vintpüssist ja teine harjutus püstolkuulipildujast. Taktikalis-rivilise ettevalmistuse alal oli ettenähtud: 1) roomamine maoli 250-300 m, 2) ülestõusmine ja hüpe rünnakule, 3) paiskumine, hargnemine ja liikumissuuna hoidmine. Füüsilise ettevalmistuse osas teostati: 1) treeningut jooksmises ja käimises (8 km), 2) harjutuste kompleks võimlemisriistadel jne. Käsitsivõitluse osas: 1) võitlusvõtted vintpüssi ja täägiga, 2) mitterelvastatu võitlus relvastatuga, 3) võitlusvõtted käepärast olevate abinõudega.Ettenähtud olid õppused kaitseliini korrastamiseks, kaevumise ja varjumise osas[1].

---

[1] EKPA, f.78, nim.78-1, s.-ü.164, l.22.
[2] "Punaväelane" nr.35, 26.veebruaril 1944.
[3] Stalin J., lk.228.

Et nende ülesannete täitmisele asuti täie tõsidusega, näitasid õppuste tulemused. 3.pataljoni 9.roodu tegevusest polgu suurel õppusel märtsikuus kirjutatakse "Punaväelases": "Möödunud õppusel 9.rood näitas, et ta sammub esirinnas ja tema mehed on küpsed vabastama fašistlikust orjusest meie väike sünnimaa - Nõukogude Eesti. Et võitlejad õppusi nagu lahingut võtsid, oli sm.Savostkini[1] hoolsa töö vili...Nõukogude Eestit vabastades tahab sm.Savostkini allüksus tegutseda veelgi paremini ja jõuda koju kaardiväeüksusena."[2] Niisugused õppused toimusid peaaegu iga nädal.

---

[1] EKPA, f.78, nim.78-1, s.-ü.155, l.101.

Suurt tähelepanu osutati laskurite ja suurtükiväelaste tulemeisterlikkuse tõstmisele. Süstemaatilise harjutamisega saavutati laskeasjanduses tähelepanuväärseid tulemusi. 1.pataljoni raskekuulipildujaroodus täitsid harjutuse vintpüssist kõik võitlejad. Seejuures oli eeskujulike hinnete protsent 54, heade 39 ja rahuldavate 7. Üllatavalt hästi lasksid võitlejad kergekuulipildujast, kus eeskujulike protsent oli 60, heade 40[3]. 2.pataljoni lahinglaskmistel tegutsesid rühmad maastikul kallaletungi lähetalusest kuni rünnaku lähtealuseni, kusjuures tuli hävitada liikumist takistavad vaenlase raske- ja kergekuulipildujad, laskurijaod ja vastase piilurid. Silma paistis 4.laskurroodu leitnant Rauba rühm. Eriti hästi tegutsesid snaiperid. Sm.Karro hävitas 16 lasuga 14 märki, sm. Rand 10 lasuga 9[4]. Ka polgu suurtükiväelased näitasid omi häid võimeid. Mais toimunud väekoondise lahinglaskmistel esines meisterlikult 354.laskurpolgu 76 mm kahuri~~te~~ patarei. Selle patarei kahurimeeskond (kahuriülem seersant Lani, sihtur nooremseersant Tölp) tabas juba teise lasuga dzotti. 17 lasuga hävitas seersant Laini kahurimeeskond kaks dzotti. Laskmise juures viibinud 2.löögiarmee juhataja ja sõjanõukogu liige avaldasid tänu eeskujuliku maskeerimise ja täpse ning kiire tulistamise eest. Seersant Laini kahurimeeskond sai neil laskmistel erilise hinnangu - 2.löögiarmee juhataja kindralleitnant Fedjuninski premeeris teda 1000 rublaga[1].

---

[1] Vanemleitnant Savostkin oli 1944.a. 9.roodu komandör.

[2] "Punaväelane" nr.40, 2.märtsil 1944.

[3] "Punaväelane" nr.29, 20.veebruaril 1944.

[4] "Punaväelane" nr.61, 24.märtsil 1944.

Oma lahingumeisterlikkuse täiustamise eest võitlesid kõikide erialade sõjamehed: radistid andsid eksameid kvalifikatsiooni kindlaksmääramiseks, luurajad treenisid tegutsemist soisel ja metsarikkal maastikul, sapöörid demineerimist jne. Seetõttu kasvas kiiresti eesrindlase rinnamärgiga autasustatud sõjameeste arv. 1944.aasta augusti lõpuks oli 354.laskurpolgus autasustatuid rinnamärgiga "Eeskujulik miinipildur" - 23, "Eeskujulik kuulipildur" - 29, "Eeskujulik sapöör" - 2, "Eeskujulik luuraja" - 7, "Eeskujulik sidelane" - 12, "Eeskujulik snaiper" - 3, "Eeskujulik suurtükiväelane" - 4, "Eeskujulik kokk" - 4, "Eeskujulik sanitar" - 14 ja "Punaarmee eesrindlane" 2.[2]

Eriti keeruliseks õppevormiks olid laskurpataljonide ja polgu õppused lahingulaskmisega, kusjuures neid toetasid suurtükiväe ja miinipilduja tuli[3].

Õppeplaani kohaselt toimus ka pingeline õppus ohvitseride koosseisule. Nii korraldati neile õppused, kus tegutses ohvitseride rood. Seejuures oli polgukomandör roodukomandöri osas, pataljonide komandörid olid rühmakomandörideks, roodukomandörid jaoülemateks ja rühmakomandörid reavõitlejate osas. Roodukomandöri käskjalgadeks olid polgu staabi ohvitserid, roodu parteiorganisaatoriks polgukomandöri asetäitja poliitilisel alal, polgu agitaator oli ~~oli~~ rooduagitaatoriks jne. Õppus toimus kõrgel tasemel ja oli tõendiks, et polgu ohvitserkond on vajalike teadmistega ning füüsiliselt hästi treenitud[1]. Ohvitseride õppused toimusid ka pataljonides. Lahinglaskmisel 2.pataljonis tegutsesid roodukomandörid jaoülematena, rühmakomandörid reavõitlejatena, rühmakomandöriks oli pataljonikomandöri asetäitja rivi alal kapten Ström[2].

---

[1] "Punaväelane" nr.124, 31.mail 1944.

[2] EKPA,f.78, nim.78-1,s.-ü.32, l.2.

[3] "Punaväelane" nr.78, 10.aprillil 1944.

Leningradi rinde staabi õppeosakonna juhataja polkovnik Kalašnikov ühes mõne oma abilisega jälgis rida õppusi. Tema hinnang nii 7.ELD ja sealhulgas ka 354.laskurpolgu kohta oli lühike: väeosad on lahingu-küpsed[3].

Tingituna ägedate lahingute jätkumisest Narva all, üha suuremat ulatust võtvatest vaenlase rünnakutest Auvere rindelõigus ja uute vägede juurdetoomisest Narva rindele, otsustas Leningradi rinde juhatus ootamatuste ärahoidmiseks valmistada varukaitsepositsioonid Luuga jõe idakaldal.

21.aprillil 1944.aastal asus 354.laskurpolk koos 8.ELK teiste väeosadega välikindlustustöödele. Rännakule marsruudil Killi-Kommunaar-Zapolje-Tikopis-Posjolok-Kingissepp-Žukovo küla asus 354.laskurpolk häirekorras. Õhtuks oldi juba tööde rajoonis. Žukovo küla külje alla pidid jääma 1. ja 2.pataljon, 3.pataljon ja eriüksused pidid liikuma edasi 6 km. Ülesandeks oli valmistada kaitsejoone ehitused Luuga jõe joonel. Ent peagi muudeti polgu lõik. Uues asukohas paiknes polk järgmiselt: 1) Malõi Lutsk, Lutskaja Koloonia, Kingissepa linna surnuaed - 3.pataljon, 2) Kingissepa linna põhjapoolne serv kuni raudteesillani - 1.pataljon, 3) raudteesillast Kingissepa linnas kuni Novoporhovi küla lõunaservani - 2.pataljon, 4) polgu eriüksused koos 7.ELD tankihävitusdivisjoniga Tikopisi küla rajooni. Tööde lõpetamise tähtpäevaks oli 5.mai 1944.aastal. Kingissepa linna lõigu andmist 354.laskurpolgule põhjendati sellega, et 1943.aastal toimunud kindlustustöödel oli parim 354. laskurpolk[1].

---

[1] EKPA, f.78, nim.78-1, s.-ü.164, l.54-55.

[2] Sealsamas, s.-ü. 163, l.3.

[3] Nõukogude armee Eesti rahvuskorpus..., lk.146.

Välikindlustustööde eel esitas 354.laskurpolgu 120 mm patarei parteiorganisatsioon üleskutse diviisi kõikidele üksustele võtta antud töö kui lahingülesannet, täita see ettenähtud ajaks hindega eeskujulik. Juba esimesel tööpäeval järgnesid kommunistide üleskutsele parteitud reamehed ja seersandid. Nimetatud patareis paistsid kohe silma kommunistid Alliksoo, Anupõld, Gutjuma, Kurss ning parteitud seltsimehed Köit, Põldroos, Press jt.[2] Organiseeritult alustas tööd ka 3.pataljon, kus mullused kindlustustööde eesrindlased seersant Sokk, punaväelased Hansmann, Veerismaa, Tõrv jt. olid jällegi esirinnas.[3]

---

[1] EKPA, f.78, nim.78-1,s.-ü.163,l.66.

[2] "Punaväelane" nr.93, 26.aprillil 1944.

[3] "Punaväelane" nr.94,27.aprillil 1944.

Välikindlustustööd Kingissepas, kus polgul tuli ületada suuri raskusi ebasoodsa pinnase tõttu ja materjali transportimisel, võeti vastu hindega eeskujulik. Kaevati ja vooderdati 15210 m tranšeed, 2061 m ühenduskäike, valmistati 1560 lahtist laskurpesa,514 brustiveerialust varjendit 2-4 inimesle, 146 brustiveerialust varjendit 4-6 inimesele jne.[1]

Eesti NSV Ametiühingute Kesknõukogu premeeris kinkidega sm.Kaleviust ja sm.Loonurme, kes eelmiselgi aastal olid polgu töökangelased. Esimene neist sai veel kingituspaki 7.ELD poliitosakonna ülemalt alampolkovnik Raualt. Kingitusi said ka seersandid Võsu ja Kääramees, nooremseersant Rannamägi, parteiorganisaator Pugal, reamehed Šults, Ivask jt.[2]

Kokkuvõte kindlustustöödest näitas, et väekoondises täitis paremini oma ülesande 354.laskurpolk. Teostatud tööde kvaliteet oli eeskujulik. Esile tõsteti 1.pataljoni ja 2.laskurroodu[3]. 7.ELD komandöri käskkirjaga avaldati tänu reale punaväelastele ja seersantidele[4]. Vanemseersant Pugal, nooremseersant Kalevius, reamees Kaasik jt. aga autasustati Punatähe ordeniga, rida võitlejaid medaliga "Vapruse eest" ja "Lahinguliste teenete eest"[5].

Seejärel asus 7.ELD täitma kindlustustööde teist järku. 354.laskurpolgu lõigus edenes ka seekord töö ladusalt. Normide ületamine muutus massiliseks, seejuures olid aga normid märksa suuremad kui esimeses järgus. Vastuvõtukomisjon andis polgu lõigus teostatud kindlustustöödele jällegi eeskujuliku hinde. Parimaks rooduks kindlustustöödel korpuses tunnistati 354.laskurpolgu 2.rood.[1]

---

[1] EKPA, f.78, nim.78-1, s.-ü.163, l.101.

[2] "Punaväelane" nr.103, 8.mail 1944.

[3] "Punaväelane" nr.106, 11.mail 1944.

[4] "Punaväelane" nr.107, 12.mail 1944.

[5] "Punaväelane" nr.207, 26.augustil 1944.

23.mail jõudis polk tagasi oma senisesse asukohta Killi küla rajooni, olles teostanud välikindlustustööde kõrval ka rida õppusi, kus forsseeriti Luuga jõge.

Sel ajal kui 8.ELK oli välikindlustustöödel Luuga jõe ääres, tegi rindejuhatus staapidele ülesandeks välja töötada plaan ja abinõud, et valmis olla tegutsemiseks võimalike vaenlase dessantide vastu merelt ja asuma kaitsele Soome lahe rannikule. Seda vaenlase vastu võitlemise plaani otsustati ära kasutada 6.-16. juunini toimunud kontroll-taktikalisel õppusel. Kontrolli teostas 2.löögiarmee komandöri asetäitja kindralmajor Habarov ühes grupi ohvitseridega. Õppuse teema oli "Soome lahe rannikul maabunud vaenlase dessandi purustamine ja hävitamine, ning rannikukaitse sissevõtmine".

Korpuse väeosad, nende hulgas ka 354.laskurpolk, astusid välja 6.juunil varajasel hommikutunnil häirekorras. Häire tuli täiesti ootamatult. Ees seisis 85 km pikkune rännak Killi külast Urmisno külasse Kaporje rajoonis. Rännak toimus väga rasketes tingimustes. Nii näiteks tuli 2.pataljon öiselt õppuselt, kui ta sai käsu asuda teele.[2]

---

[1] EKPA, f.78, nim.78-1,s.-ü.155,l.40.

[2] Sealsamas, s.-ü. 155, l.46.

Rännak aga toimus forsseeritud korras, nii et pikemat peatust peale söögivaheaegade ei olnud. Temperatuur oli 6. ja 7. juunil küllaltki kõrge. Rännaku käigus anti allüksustes välja lahinglehti, võitlejaid varustati värskete teadetega[1]. Olles rännakul, saabus teade teise rinde avamisest Põhja-Prantsusmaal. Peatusel toimusid allüksuste lühimiitingud selle sündmuse puhul, mis tõstsid võitlejate meeleolu.[2] Saabunud Urmisno küla rajooni asuti välikindlustustöödele; polk oli täielikus lahinguolukorras. Partei- ja komsomoliorganisatsioonid tegid aga samas kokkuvõtteid rännakust ning kavandasid abinõusid kindlustustööde eduka teostamise kindlustamiseks[3]. Positsioonile asuti hästi kaevunult ja maskeeritult. Õppus ühest faasist järgnes õppustele teistest lahingufaasidest. Toimus taandumis- ja pealetungilahing, forsseeriti jõge jne. Kõikide väeliikide valmisolekust rääkisid ka sidelaste saavutused. Nii tuli polgu sideroodul rännaku viimastel 15 kilomeetril seersant Tamme ja seersant Määritsa sidesuunal vedada pikk liin. Kuid nad ei jäänud sammugi maha rännakkolonnist. Rasked kaablipoolid seljal liikus sidelastele omase kiirusega ~~pv.~~ reamees Liivamäe. Lühikese ajaga loodi sidesõlm vanemseersant Kalju juhtimisel, kus eriti energiliselt tegutsesid sm-d Petuhov, Nurmsalu, Täht ja Kägu. Mõne aja pärast lõppes ka üksuse pikema liini loomine seersant Mandeli ja reamees Veetõusme poolt. Side oli oskuslikult ja kiiresti loodud[1]. Polgu inseneri kapten Pentre juhtimisel võtsid polgu sapöörid osa hitlerlaste miiniväljade puhastamisest.

---

[1] "Punaväelane" nr.136, 13. juunil 1944.
[2] EKPA, f.78, nim.78-1, s.-ü.155, l.49.
[3] Sealsamas, s.-ü.148, l.47.

Kuid sellel suurel õppusel oli ka teine eesmärk. Eesti korpuse demonstratiivne koondamine Soome lahe rannikule just enne Nõukogude vägede pealetungi Karjala maakitsusel ei teeninud üksnes rannikukaitse tugevdamise vajadust, vaid tõmbas eemale vaenlase tähelepanu Karjala maakitsuselt, olles Karjalas asuva vaenlase väerühmituse seljataha dessanteerimise ähvarduseks[2]. Seepärast tekitaski meie võitlejaile erilist rõõmu ja elevust 10.juunil alanud Leningradi rinde pealetung Karjala maakitsusel ning seal saavutatud edu.

Õppuste käigus käitusid kommunistid eeskujulikult ning oma eesrindliku osaga tõmbasid kaasa teisi võitlejaid ülesande täitmisele. Näiteks rännakul kandsid kommunistid väsinute relvi, kaitsepositsiooni ehitamisel seati neid teistele eeskujuks, täitsid kõige vastutusrikkamaid ülesandeid ning tegutsesid otsustavalt ja kartmatult veeitõkke forsseerimisel. Ajavahemikul 6.-20.juunini esitati 17 sooviavaldust parteiliikmeks ja 38 liikmekandidaadiks astumiseks[3].

Õppuste kohta tehtud kokkuvõttes märkis kindralmajor Habarov eriti 354.laskurpolku, kes täitis oma ülesande parimate tagajärgedega. See tunnustus oli uueks tõendiks polgu kõrgest moraalist ning lahingumeisterlikkusest. Oli selge, et 354.laskurpolgu isikuline koosseis eesrindlikult esinedes Leningradi rindel viibimisel suudab ka eelseisvais lahinguis kõrgel hoida väeosa au[1].

---

[1] "Punaväelane" nr.143, 20.juunil 1944.

[2] Larin..., lk.229-230.

[3] EKPA, f.78, nim.78-1, s.-ü.155, l.74.

Pärast naasmist vanasse asukohta Killi küla rajooni, tehti kokkuvõtteid suurtest õppustest partei- ja komsomoliorganisatsioonide koosolekutel ning roodude ja patareide punaväelaste koosolekutel. Põhjalikult analüüsiti õppust polgu ohvitseride koosseisuga[2].

354.laskurpolgu, nagu 8.ELK teiste väeosade ettevalmistamine Nõukogude Eesti territooriumi vabastamiseks ei olnud ainuüksi kogu isikulise koosseisu sõjalise meisterlikkuse taseme järsu tõusu periood, vaid see oli ka kiire poliitilise kasvu periood. Tihe läbikäimine Nõukogudemaa teistest rahvustest võitlejatega (naaberväeosad), kohtumised kohalike elanikega, ka vabastatud Eesti NSV territooriumi töötajatega, pidev poliitiline õppus ja partei- ning komsomoliorganisatsioonide tegevus aitasid kõrvaldada igandid ja eelarvamused, mis olid veel säilunud kodanliku Eesti valepropaganda mõjul. Seega kujundas elu ise eesti sõjameeste mentaliteeti, kasvatas neis nõukogude kodaniku üllaid moraalseid omadusi.

Saabumisega Leningradi rindele oli parteipoliitilise töö põhiliseks eesmärgiks roodu partei- ja komsomoliorganisatsiooni tugevdamine, nende osatähtsuse ja autoriteedi tõstmine isikulise koosseisu kasvatamisel ja komandöri käsu täitmise kindlustamisel. See aitas aga otseselt kaasa partei- ja komsomoli ridade kasvule lahingust osavõtnute ja eesrindlike võitlejate arvel. Ajavahemikul 1.jaanuarist 15.maini 1944.aastal võeti 354.laskurpolgus vastu parteiliikmeks 46 ja liikmekandidaadiks 169 inimest, nende hulgas oli 16 ohvitseri, 63 seersanti ja 90 reameest[1].

---

[1] "Punaväelane" nr.143, 20.juunil 1944.

[2] EKPA, f.78, nim.78-1, s.-ü.155, l.50.

15.maiks olid moodustatud kõikides roodudes täisverelised parteiorganisatsioonid alljärgnevalt:[2]

Jrk. nr.	Rood	Parteiliikmeid	Liikmekandidaate
1.	1.laskurrood	4	8
2.	2.rood	4	8
3.	3. "	3	9
4.	1.raskekuulipildujarood	6	7
5.	1. miinipildujarood	5	9
6.	4. laskurrood	3	10
7.	5. - " -	4	12
8.	6. - " -	4	8
9.	2.raskekuulipildujarood	4	10
10.	2. miinipildujarood	3	11
11.	7. laskurrood	6	7
12.	8. - " -	4	15
13.	9. - " -	4	5
14.	3.raskekuulipildujarood	3	13
15.	3.miinipildujarood	5	6

Polgu kommunistide mitmesajaliikmeline pere oli selleks organiseerivaks ja innustavaks jõuks, mis igapäevase hoolika kasvatustööga ja kommunistide isikliku eeskujuga suunas sõjamehi nende ees seisvate ülesannete täitmisele. Kommunistid olid kõikide ülesannete täitmisel esirinnas ja nende järgi joondusid teised võitlejad. Nii oli see kommunist Laagiga. Kui kindlustustöödel tranšeede kaevajate meeleolu oli langenud vihmase ilma tõttu, viskas sm.Laak sineli seljast, asus tööle ning täitis normi poole tööpäevaga. Sellest tiivustatuna asusid mehed innukalt tööle, täitsid ja isegi ületasid töönormi. Parteiorganisatsiooni ja tema liikmete osast lahingülesande täitmisel räägib ka selline näide. Sm.Goltsevi rühmas ei andnud töö esimesil päevil küllaldasi tagajärgi. Kommunistid suunasid kogu oma jõu ja oskuse töö tõhustamiseks. Küsimust arutati koosolekul ja käsitleti lahingulehtedes. Selle tagajärjel töötati juba kolmandal päeval hästi, ületati norme ja rühm sai kiita allüksuse komandörilt. Parteiorganisatsiooni aktiiv töötas hästi 1. ja 4. laskurroodus, 3.miinipildujaroodus, 76 mm kahuri- ja 120 mm miinipildujapatareis.[1] 1.roodus, kus parteiorganisaatoriks oli vanem Tahves, astus Luuga jõe joonel teostatud kindlustustööde ajal partei ridadesse üks kindlustustööde kangelasi,sm.Võsu, liikmekandidaadiks võeti vanemseersant Roht ja kommunistlikud noored Saar, Tammjärv ja Küttner[2].

---

[1] EKPA,f.78, nim.78-1,s.-ü.144, l.20-21.

[2] Samas, s.-ü.144,l.25.

Pidevalt täienesid ka ÜLKNÜ read polgus ja seda eestindlikumate, õppustel ja ühiskondlikus töös silmapaistnud noorte arvel. 9.roodus võeti ühel komsomolikoosolekul ÜLKNÜ ridadesse jefreitor Sirel, punaväelased Maivel, Ermel ja Vaglaots. Need võitlejad näitasid pidevalt oma eesrindlikkust ja teenisid kogu allüksuse lugupidamise[1].

---

[1] "Punaväelane" nr.98, 3.mail 1944

[2] "Punaväelane" nr.133, 10.juunil 1944.

Kõike seda soodustas polgu ja pataljonide partei- ja komsomolibüroode aktiivne tegevus, süstemaatiliselt kulgev agitatsioonitöö ja poliitõppus. Ükski üritus, ükski suurem õppus ei toimunud ilma selleta, et kommunistid ja kommunistlikud noored poleks võtnud seisukoha, kuidas tagada komandöri käsu paremat täitmist. Kõikide nende ürituste ja õppuste käiku arutati läbi ja määrati kindlaks abinõud, mis pidid tagama esinevate kitsaskohtade kõrvaldamist.

Ka lahingulise väljaõppe teostamisel olid kommunistid alati esirinnas. 6. ja 7.juunil toimunud raskel rännakul hakkasid väsima mõned 6.laskurroodu võitlejad. Kommunistid rakendasid kogu oma jõu ja oskuse rännaku edukuse kindlustamiseks. Kommunistid Korsten, Laigu, Laak, Laev ja Karmo kandsid väsinud võitlejate relvi ja seljakotte. Rännaku lõpul tegi roodukomandör vanemleitnant Karmu, kokkuvõtte rännakust ning tänas kommuniste ja kommunistlikke noori, kes aitasid kindlustada rännaku edukat kulgemist. Ta ütles pöördudes kommunistide poole:"Iga ülesande täitmisel jään lootma teie abile ja olen kindel, et teie seda täidate nagu möödunud rännakulgi." Rännaku käigus esitasid parteiorganisaatorile sm.Kaigule sooviavaldused parteisse astumiseks sm_d Song, Hernut,Madison,Moissenko ja Pervov[2].

Suurt tööd tehti sel perioodil agitaatoritega.

---

[1] "Punaväelane" nr.72, 4.aprillil 1944.

[2] "Punaväelane" nr.143, 20.juunil 1944.

Pataljonide parteibürood ja eriüksuste parteiorganisatsioonid valisid eesrindlikumad, teadlikumad ja poliitiliselt arenenumad seersandid ja reamehed roodu- ja jaoagitaatoriteks. Süstemaatiliselt toimusid agitaatorite nõupidamised, kus neile esinesid loengutega korpuse ja diviisi poliitosakonna töötajad, polgu ja pataljoni juhtivad komandörid ja poliittöölised. Neid informeeriti regulaarselt olukorrast rinnetel, okupeeritud Eestis ja rahvusvahelistest sündmustest. Näiteks toimus 1944.aasta märtsis huvitavama üritusena 354.laskurpolgu agitaatorite kohtumine teiste väeosade agitaatoritega, et vahetada selgitustöö läbiviimise kogemusi. Pärast kohtumist sõitsid agitaatorid küladesse, kuhu olid saabunud elanikud Eesti NSV vabastatud territooriumilt. Toimus huvitav vestlus. Tagasipöördunud allüksustesse, jutustasid agitaatorid võitlejatele sellest, mis nad olid kuulnud neilt, kes rohkem kui kaks aastat olid vaevelnud hitlerlaste ikke all[1]. Pärast seda organiseeriti südamlik agitaatorite kohtumine inimestega, keda kutsuti vabastatud Eesti NSV territooriumilt polgu agitaatorite nõupidamisele[2].

Huvitavaks ja reamehi ning seersante mobiliseerivaks poliitilise töö vormiks kujunesid roodu- ja parteikoosolekud. Tava kohaselt arutati neil koosolekutel roodu või patarei kogu isikulise koosseisu ette kerkinud ülesanded, mis tulenesid polgu- või pataljonikomandöri käsust või staabi poolt koostatud õppekavast. Nii toimusid polgu roodudes ja patareides isikulise koosseisu koosolekud 11.märtsil 1944.a. kus arutati, kuidas edukalt tegutseda õppusel, mille teemaks oli "Rünnak, vastase eelserva läbimurdmine ja võitlus vastase kaitse sügavuses". Roodu koosolekutel tehti ka tavaliselt kokkuvõtteid toimunud õppuste kohta. Nii oli see ka pärast 11.märtsi õppust[1].

---

[1] EKPA,f.78,nim.78-1,s.ü.164, l.46.

[2] Sealsamas, l.69 ja 72.

Regulaarselt toimusid ka õppekogunemised-seminarid roodu- ja rühmakomandöridele (neist seminaridest võtsid sagedasti osa ka pataljonide juhtkonna ohvitserid). 1944.aasta märtsi lõpus toimunud seminaril oli päevakorras: 1) Kõrgema ülemjuhataja käskkiri nr.16 ja nõukogude ohvitseride ülesanded - ettekandega esines polgukomandör polkovnik Võrk,2)NSVLiidu Ülemnõukogu X istungjärgu töö kokkuvõtteid - polgu agitaator kapten Serman, 3) Olukord okupeeritud Eestis - korpuse poliitosakonna agitaator major Uibo,4)vaenlase vägede poliitilis-moraalne seisund Leningradi rindel - diviisi poliitosakonna instruktor vanemleitnant Hallop,5) roodu- ja rühmakomandöri osa võitlejate poliitilisel kasvatamisel - 7.ELD komandöri asetäitja poliitilisel alal alampolkovnik Raud[2]. Niisugustel seminaridel toimus peaaegu alati elav arutlus ja küsimuste analüüsimine ning ühise tee leidmine allüksuste võitlejate ja seersantide paremaks õpetamiseks ja kasvatamiseks.

1944.aasta aprillis organiseerisid korpuse sõjamehed koos Nõukogude tagalasse evakueerunud Eesti NSV kodanikega rahaliste ressursside sõjavajadusteks mobi-

---

[1] EKPA, f.78, nim.78-1, s.-ü.148, l.22.

[2] Sealsamas, l.28.

Tartu Ülikooli Raamatukogu
ARHIIVKOGU

liseerimise kampaania. Tehti korjandus tankikolonni "Lembitu" ja lennuväeskadrilli "Tasuja" ehitamiseks. Ka 354.laskurpolgu isikuline koosseis lülitus sellesse patriootilisse üritusse. Lühikese ajaga korjati polgus 706 500 rubla[1]. Suuremad summad annetasid ohvitseridest sm-d Piller 7000 rubla, Savostkin 4500, Juhansoo 6500, Spriit 3800, Järv 3200, Kiriland 3500, Tšuhnenkov 3000 jne. Reameestest ja seersantidest annetasid sm-d Torov 1000 rubla, Raudberg 1000, Sild ja Põder 800, Saks ja Vilson 600, Malk 665,Bristol 620 jne.[2]

Tihe side oli võitlejail kohalike elanikega. Seetõttu püsis tihe kirjavahetus polgu endiste paiknemiskohtade töötajatega. Palju kirju tuli ka Jegorjevski õppekombinaadist nr.1, Tšeljabinski õppekombinaadist nr.2 ja Orudjevo õppekombinaadist nr.3. Ka omastelt ja tuttavatelt tuli iga päev hulgaliselt kirju. Ainuüksi 2.pataljoni saabus päevas (mais 1944) nõukogude tagalast 70-80 kirja[3]. Paljud võitlejad aga, kelle omaksed olid jäänud okupeeritud Nõukogude Eesti territooriumile, saatsid neile tervitusi Leningradist edasiantavate Eesti Raadio saadete kaudu. Nii saatsid polgu võitlejad 29.veebruaril 1944.aastal 380 kirja raadio teel eestikeelsetes saadetes avaldamiseks.[4]

Kuna polgus oli väga palju Virumaalt ja Narva linnast pärinevaid inimesi, siis otsustati polgu parteibüroo initsiatiivil pöörduda läkitusega Virumaa elanike poole. Olid ju Leningradi rinde väed juba asunud lahingusse Virumaa territooriumil ja oli oodata, et peatselt tuleb ka 8.ELKorpusel lahingusse astuda just selle maakonna pinnal. Läkituses Virumaa töölistele, talupoegadele ja töötavale intelligentsile ajutiselt okupeeritud Eesti NSV-s kirjutati:

---

[1] "Punaväelane" nr.87, 20.aprillil 1944(summad on antud 1944.aasta vääringus).

[2] "Punaväelane" nr.80, nr.82, nr.87; 12.,14.ja20.apr.1944.

[3] EKPA, f.78, nim.78-1,s.-ü.113, l.108.

[4] Sealsamas, s.-ü.164, l.38.

"Meie, Punaarmee Eesti Laskurkorpuse sm.Võrgu väeosa võitlejad ja ohvitserid, kes põlvnevad Virumaalt, saadame teile oma tulisemad võitlustervitused. Saksa fašistlike röövvallutajate reeturlik kallaletung viis meid eemale oma kodudest, lõhkudes perekonnad, tuues häbi ja viletsust meie rahvale.

Meie, Virumaa pojad, ei kohkunud verise vaenlase ees, vaid juba sõja esimestest päevadest astusime otsustavasse võitlusse vihatud penirüütlite järglastega. Julgemad koondusid hävituspataljonide ridadesse, kus nad kartmatult hävitasid sissetungijaid. Narva töölispolk, mis põhiliselt koosnes Virumaa meestest, hoidis kõrgel oma polgu nime rasketes võitlustes Leninilinna lähiste kaitsel.

Koondudes Eesti rahvuslikku väeossa jätkasid meie mehed oma kangelaslikku võitlust Velikije Luki vabastamisel.

Nüüd, kus meie kalli Eesti vabanemistund on kätte jõudnud, oleme valmis astuma otsustavasse võitlusse saksa fašistlike röövlite ja nende tallalakkujate Mäe, Uluotsa jt. väljakihutamiseks meie maalt.

Virumaa! Sinu pinnal käivad juba võitlused. Peagi saabuvad koju sinu pojad. Sakslased püüavad paljaks riisuda meie rikast maakonda, püüavad hävitada meie kodusid, küüditada meie omakseid, värvata neid kahurilihaks oma väeüksuste taandumise katteks.

Kallid sõbrad ja tuttavad! Meie kohtumistund on lähedal. Kuid selle õnneliku silmapilgu saabumist kiirendab teie tegevus. Sakslased püüavad meie rahvast hävitada, meeleheitesse ajada valetades teile, et meid ei ole üldse olemas. Kuid teadku iga virulane, et me elame ja võitleme ning võitjatena tuleme peagi vabastama oma sünnimaad.

Abistage teie omaltpoolt Punaarmee ja tema eesti rahvusväeosade tegevust. Ärge uskuge sakslaste laimujutte. Põgenege metsa nende mobilisatsiooni eest. Abistage partisane. Ärge laske paljaks riisuda meie kodusid.

Ärge laske ennast välja vedada Saksamaale tööorjusse.

Meis voolab ühine viru veri, mis seob meid otsustavas võitluses oma maa ja rahva tuleviku eest."[1]

1944.aasta suvel olid Baltimaad veel saksa fašistlike anastajate ikke all. Kolmeaastane okupatsioon tõi nende noorte nõukogude vabariikide rahvastele arvutult kannatusi. Hitlerlased püüdsid Baltimaad muuta fašistliku Saksamaa koostisosaks "rassiliselt sobivate elementide germaniseerimise ja germaani rassi esindajate koloniseerimise ning ebasoovitavate elementide hävitamise teel".[2]

---

[1] EKPA, f.78, nim.78-1, s.-ü.164, l. 41.

[2] Eesti NSV ajalugu... lk.542.

Okupeeritud Eestis teostasid hitlerlased koletislikku plaani, mis oli seatud igasuguste inimõiguste vastu. Fašistlikud timukad ja nende käsilased - eesti kodanlikud natsionalistid, tapsid Eesti NSV-s rohkem kui 125 000 inimest. 1944.aasta alguseks oli loodud Eestis rohkem kui 30 koonduslaagrit[1].

Hitlerlased vedasid Saksamaale ja teistesse okupeeritud maadesse füüsiliselt terveid Eesti kodanikke, kus nad pidid orjade olukorras töötama sõjatehastes ja teistel sõjalistel töödel. Põllumajanduse toodang võeti ära Saksamaa armee ja elanikkonna vajadusteks. Kohalik, eriti aga linna elanikkond sai näljapajukit. Nii näiteks oli Tallinnas leivanormiks inimese kohta algul 285, hiljem 215 grammi päevas. Ka Eesti tööstuse toodang läks fašistliku Saksamaa vajadusteks. Eriti rängalt ekspluateeriti Eesti põlevkivitööstust. Okupandid hävitasid halastamatult eesti kultuurivarasid, püüdsid füüsiliselt hävitada ka eesti intelligentsi paremikku.[2]

Baltimaadel oli fašistlikule Saksamaale ka suur strateegiline tähtsus. Nagu juba öeldud sissejuhatuses, kattis ~~ka~~ see Ida-Preisimaad kirdest. Baltimaade okupeerimine võimaldas Saksamaa ja Soome sõjalaevastikul jätkata Punalipulise Baltimere Sõjalaevastiku blokeerimist Soome lahe idaosas, pidada ühendust Soome ja ka Rootsiga, kes saatis Saksamaale strateegilist toorainet.

---

[1] Õiend koostatud Eesti NSV Ajakirjanike Liidu pressibüroo poolt fašistlike timukate Mere,Gerretsi ja Viigi protsessi puhul märtsis 1961.

[2] Eesti NSV ajalugu..., lk.543.

Nõukogude relvastatud jõudude kõrgema ülemjuhataja 1944.aasta 1.mai käskkirjas formuleeriti meie relvastatud jõudude poliitilised eesmärgid. Nad seisid selles, et "puhastada fašistlikest röövvallutajaist kogu meie maa ning taastada Nõukogude Liidu riigipiirid kogu ulatuses, Mustast merest kuni Barentsi mereni"[1].

1944.aasta juuli lõpuks liikus Punaarmee Nõukogude-Saksa rinde keskosas läände ligi 500 kilomeetrit, vabastas täielikult Valgevene NSV, suurema osa Leedu Nsv-st, osa Poola territooriumist ja jõudis Saksamaa piirile. Enne seda aga vabastati Krimm ja paremkalda Ukraina, kusjuures Nõukogude armee jõudis välja Vislani Sandomiri rajoonis. Juunis, nagu märgitud, anti purustav hoop saksa-soome vägedele Karjalas.

3.Balti rinne, kasutanud ära 1. ja 2.Balti rinde poolt saavutatud edu, murdis juulis läbi vaenlase kaitsest rajoonis Puškinskije Gorõ ja vabastas seejärel Ostrovi ning Pihkva, Jõudes välja vaenlase kaitsejoonele "Marienburg" ning Eesti NSV kagupiirile.[2] Ent samal ajal hoidis vaenlane enda käes tunduva osa Eesti, Läti ja osa Leedu NSV territooriumist.

Nõukogude armee edukas lahingutegevus Valgevenes sundis fašistlikku väejuhatust paiskama sinna suuri väerühmitusi teistelt Nõukogude-Saksa rindelõikudest. Ka Baltimaades asuvast armeegrupist "Nord" viidi 1944.a. juulis Valgevenesse kaheksa jalaväe ja üks tankidiviis[1].

---

[1] Stalin..., lk.248.

[2] История Великой Отечественной войны..., стр.300.

Kasutades soodsaid tingimusi asus Leningradi rinne juuni lõpus ette valmistama Narva pealetungioperatsiooni, millest pidi osa võtma ka 8.Eesti Laskurkorpus. Seepärast allutati 3.juulil 1944.aastal Leningradi rinde juhataja käskkirjaga 8.ELK 2.löögiarmeele. Samal päeval saabus ka direktiiv korpuse väeosade ümberpaiknemiseks[2]. Pärast kahepäevast hästi kulgenud rännakut paiknes 354.laskurpolk 6.juulist alates Sala ja Kalmotka küla vahelises piirkonnas[3], mis asub vahetult Eesti NSV piiri ääres[4]. Polgu asukoha vahetamine, nimelt liikumine läände, mõjus võitlejate meeleolule hästi, sest tee viis lähemale sünnimaa piiridele. Pärast mõnepäevalist õppust, kusjuures ehitati valmis "vaenlase kaitsejoon", millise läbimurdmisega tuldi edukalt toime, käis polgukomandör koos pataljoni-, roodu- ja patareikomandöridega 9.juulil maastikuluurel. Sama päeva õhtul tegi polkovnik Võrk teatavaks, et öösel liigub polk välja Narva rindejoone teisele kaitseliinile, et vanu välikindlustusi parandada. 10.juulil kell 04.00 saabus polk kohale, kusjuures 1. ja 2.pataljoni rajoon oli vabastatud Eesti NSV territooriumil (1.pataljon asus Lommi,Risuküla, Dubrovka, 2.pataljon Notika, Kingissepa maantee, Komarovka joonel). Lõigu laius oli 9 km ja sügavus 5 km. Ülesanne tuli lõpule viia 12.juulil 1944.aastal, millega polk ka toime tuli. 10.juulil said polgu suurtükiväe- ja miinipildujaüksused käsu asuda lahingupositsioonile Narva jõe joonele[1]. Niisuguse käsu said korpuse kõik suurtükipolgud ja laskurpolkude suurtüki- ja miinipildujaüksused.

---

[1] Сборник материалов по истории советского военного искусства в Великой Отечественной войне 1941-1945гг. Выпуск IУ.Москва 1956,стр.398.

[2] Nõukogude armee Eesti rahvuskorpus...,lk.152.

[3] EKPA,f.78, nim.78-1, s.-ü.163, l.122.

[4] Eesti NSV ja VNFSV piir 1944.aastal.

Kogu 1944.aasta kevad-suve jooksul oli Eestis asuvate fašistlike väeosade tähelepanu koondatud kaitse tugevdamisele Narva rindel. Kaitse Narva jõe joonel Soome lahest Peipsi järveni pandi spetsiaalselt loodud armeegrupile "Narva", mis kuulus armeegruppi "Nord", kelle koosseisus oli rohkem kui 50 diviisi, nende hulgas 7 tanki- ja 2 motoriseeritud diviisi[2].

Et hoida enda käes Baltimaade platsdarmi, tegid hitlerlased siin suuri kindlustustöid. Kogu rindejoon koosnes välikindlustustest. Kaitsepiirkonnad toetusid kindlustatud rajoonidele ja suurele arvule vastupanupunktidele. Hitlerliku armee sõjainseneride arvates võisid mõned Baltimaades loodud kaitseliinid võistelda "Mannerheimi liiniga" Soomes.[3]

Eriti tugevasti oli vaenlane kindlustanud kaitseliini Narva ja Peipsi järve vahel. Hitlerlased kasutanud ära kodanliku Eesti poolt 1935.aastal Narva jõe joonele valmistatud kaitsepositsioone, ehitasid siin välja võimsad kindlustused 25-30 km sügavusse (Jõhvi suunas) ning lootsid sellel nn.Tannenbergi kaitsejoonel püsima jääda. Nad kiitlesid, et "Saksa armee on loonud Narva ja Peipsi järve vahel raddse barjääri, mida bolševikel ei lähe korda ületada"[1].

---

[1] EKPA, f.78, nim.78-1, s.-ü.166, l. 3-6.

[2] Очерки истории..., стр.374.

[3] Sealsamas.

Vaatamata sellele, et vaenlane Narva rindelt viis Nõukogude armee suvise pealetungi ajal ära rida diviise, paiknesid siinses rindelõigus 1944.aasta juulis 3.SS-tankikorpus,11.,20.,285. ja 300.jalaväediviis, motoriseeritud SS-diviis "Nordland", motoriseeritud SS-brigaadid "Nederland","Wallonia" ja "Langemark"[2].

Eesti Laskurkorpuse suurtükiväelased, olles määratud Narva vabastamisest osa võtma 2.löögiarmee alluvuses, kelle väed teostasid pealetungi peasuunal põhjapool Narvat, seisid tõsise ülesande ees purustada vaenlase võimsad kaitseehitused, et võimaldada oma jalaväele väiksemate kaotustega ületada lai Narva jõgi, vallutada vaenlase positsiooni eelserv ja murda läbi tema kaevikute ning jooksukraavide rägastikust.

Saanud käsu asuda Narva jõe joonele, lahkusid kindlustustöödelt Dubrovka ja Komarovka küla rajoonis 120 mm miinipildujapatarei, 76 mm ja 45 mm kahuripatareid, pataljonide 82 mm miinipildujaroodud ja 45 mm kahurirühmad, osa side- ja sanitaarroodu vanasse asukohta, kus tehti viimaseid ettevalmistusi enne lahingurännakut.[3] 11.juuli hommikul sai nimetatud üksustele teatavaks lahingukäsk, millest selgus, et ees seisab lahingurännak Narva jõe joonele, kus tuleb otsekohe asuda tulepositsioonide ettevalmistamisele. Seejärel toimunud allüksuste koosolekutel juhtisid komandörid tähelepanu maskeerimise vajadusele, eriti teekonna viimasel osal, mis asus vaenlase tulepiirkonnas. Allüksuste partei- ja komsomoliorganisatsioonide koosolekutel juhiti tähelepanu suurtükiväe erakordselt tähtsale osale eelseisvas operatsioonis, kutsuti üles kõiki kahurimeeskondi tegutsema mitte halvemini kui viimastel lahinglaskmistel ning juhiti erilist tähelepanu revolutsioonilisele valvsusele, et vaenlasele jääks teadmatuks Nõukogude armee eesti rahvuslike väeosade viibimine rindelõigus. Kella 03.00 paiku asusid patareide meeskonnad teele. Kahureid ega miinipildujaid kaasa ei võetud. Ülesanne seisnes selles, et eelkõige valmis ehitada tulepositsioonid ja siis pärast vastavat korraldust suurtükid ja miinipildujad kohale tuua. Rännak möödus heas korras ja lõbusa laulu saatel. Saabunud kohale, hakkasid võitlejad pärast lõunat liikuma määratud positsioonide piirkonda, mis asus Tõrvala ja Suuresaare vahelisel lõigul 200-800 m Narva jõe kaldast. Liikumine sündis väikeste gruppide kaupa ja suurte vaheaegadega, et mitte võimaldada vaenlasel avastada uute väeosade saabumist[1].

---

[1] Eesti NSV ajalugu...,lk.551.

[2] Larin..., lk.234-235.

[3] EKPA,f.78, nim.78-1,s.-ü.166,l.6.

354.laskurpolgu suurtükiväegruppi juhtis polgukomandöri asetäitja suurtükiväe alal kapten Aland, asetäitjaks oli polgu agitaator kapten Serman, staabiülemaks vanemleitnant Kuivjõgi, partorgiks leitnant

---

[1] EKPA, f.78, nim.78-1, s.-ü. 178, l.24

Kivilo ja komsorgiks nooremleitnant Spriit. Polgu 45 mm kahuripatareist ja laskurpataljonide 45 mm suurtükirühmadest moodustati üks jalaväe toetamise grupp, millist juhtima määrati patareikomandör vanemleitnant Koul. See grupp jagunes kolme patareisse (komandörid: vanemleitnant Raudsepp, leitnant Pärtel ja leitnant Kuldberg). Selle otsesihtimise grupi esialgseks asukohaks sai maa-ala Suuresaarest lõuna poole 350-400 m jõe kaldast (teise tranšeejoone kohal) Vapsküla vastas. Teine jalaväe toetamise grupp (miinipildujate) asus samas rajoonis 600-700 m jõekaldast. Seda juhtis 1.pataljoni miinipildujaroodu komandör vanemleitnant Gorjunov. Gruppi kuulusid 1.,2. ja 3.pataljoni miinipildujaroodud (kapten Tšuhnenkov ja kapten Briljantov). Kolmandasse jalaväe toetamise gruppi kuulus polgu 76 mm kahuritepatarei (vanemleitnant Kutti), mis moodustas 27. ja 300. laskurpolgu patareidega ühe otsesihtimise grupi, asukohaga 300-400 m kaldast Tagavälja kohal, väga kardetavas, vaenlase otsese vaatluse all olevas rajoonis. Koos 27. ja 300.laskurpolgu 120 mm miinipildujapatareidega moodustas 354.laskurpolgu 120 mm miinipildujapatarei (vanemleitnant Mölder) jalaväe toetamise grupi, positsioon umbes 1000 m kaldast Riigiküla vastas Keikino-Izvozi tee ääres (vasakut kätt)[1].

Partei- ja komsomoliorganisatsioonid oma koosolekutel andsid igale kommunistile ja kommunistlikule noorele konkreetsed ülesanded, et tagada antud ülesande -

---

[1] EKPA, f.78, nim.78-1, s.-ü. 166, l.7.

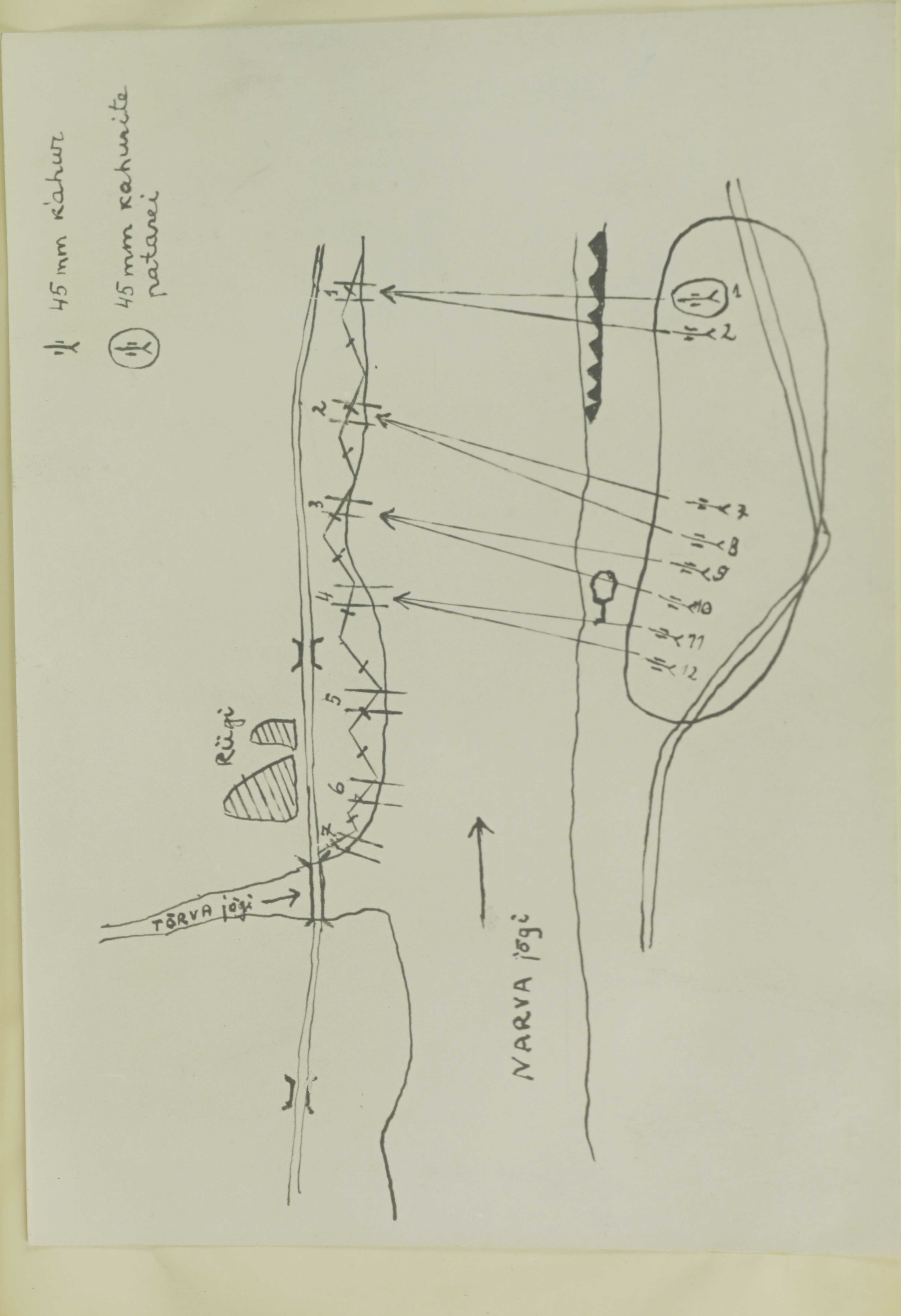
45 mm kahur
45 mm kahurite patarei
Rügi
TÕRVA jõgi
NARVA jõgi
1
2
3
4
5
6
7
1
2
7
8
9
10
11
12

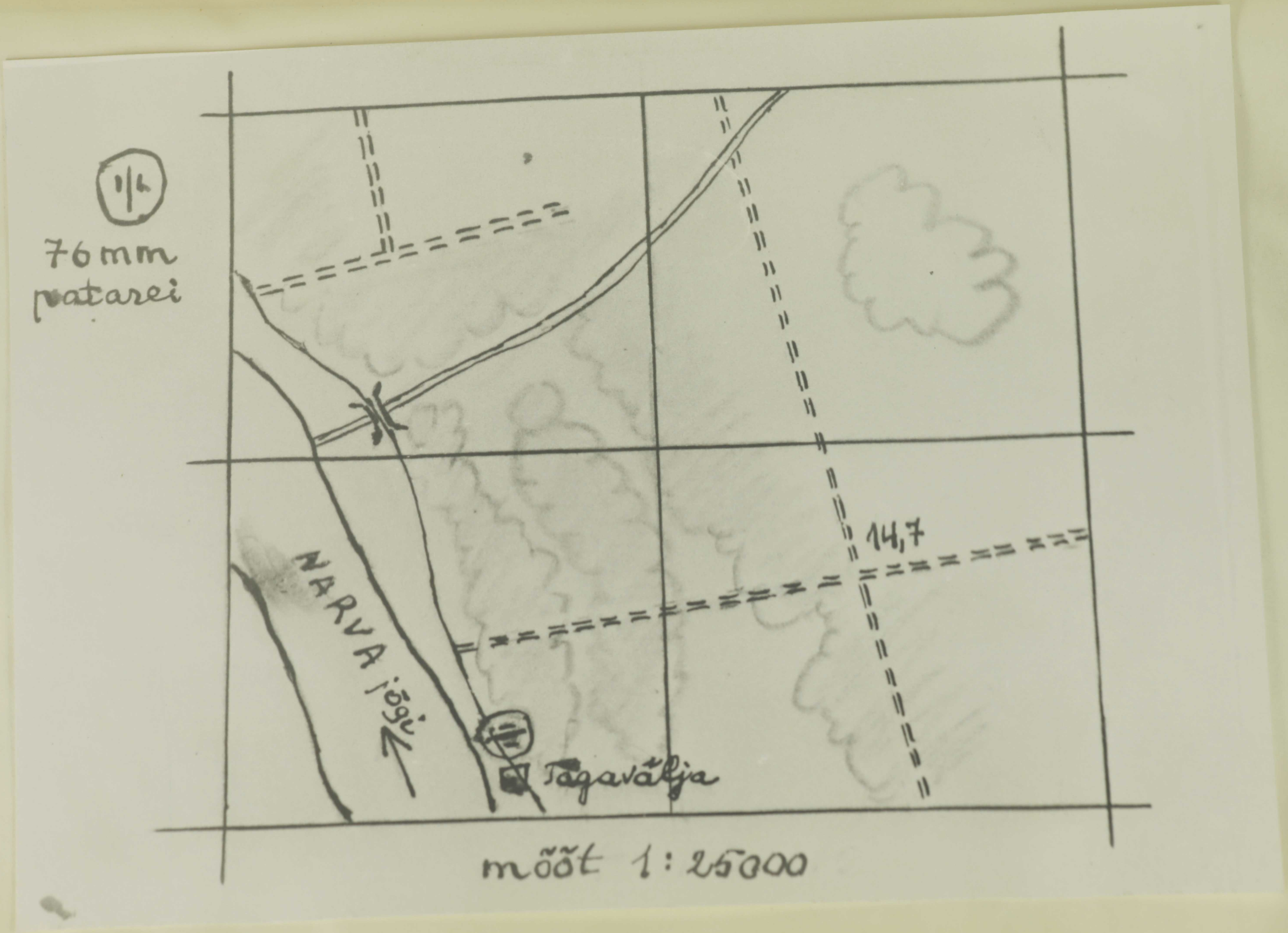
76mm
patarei
14,7
NARVA jõgi
Tõgavälja
mõõt 1:25000

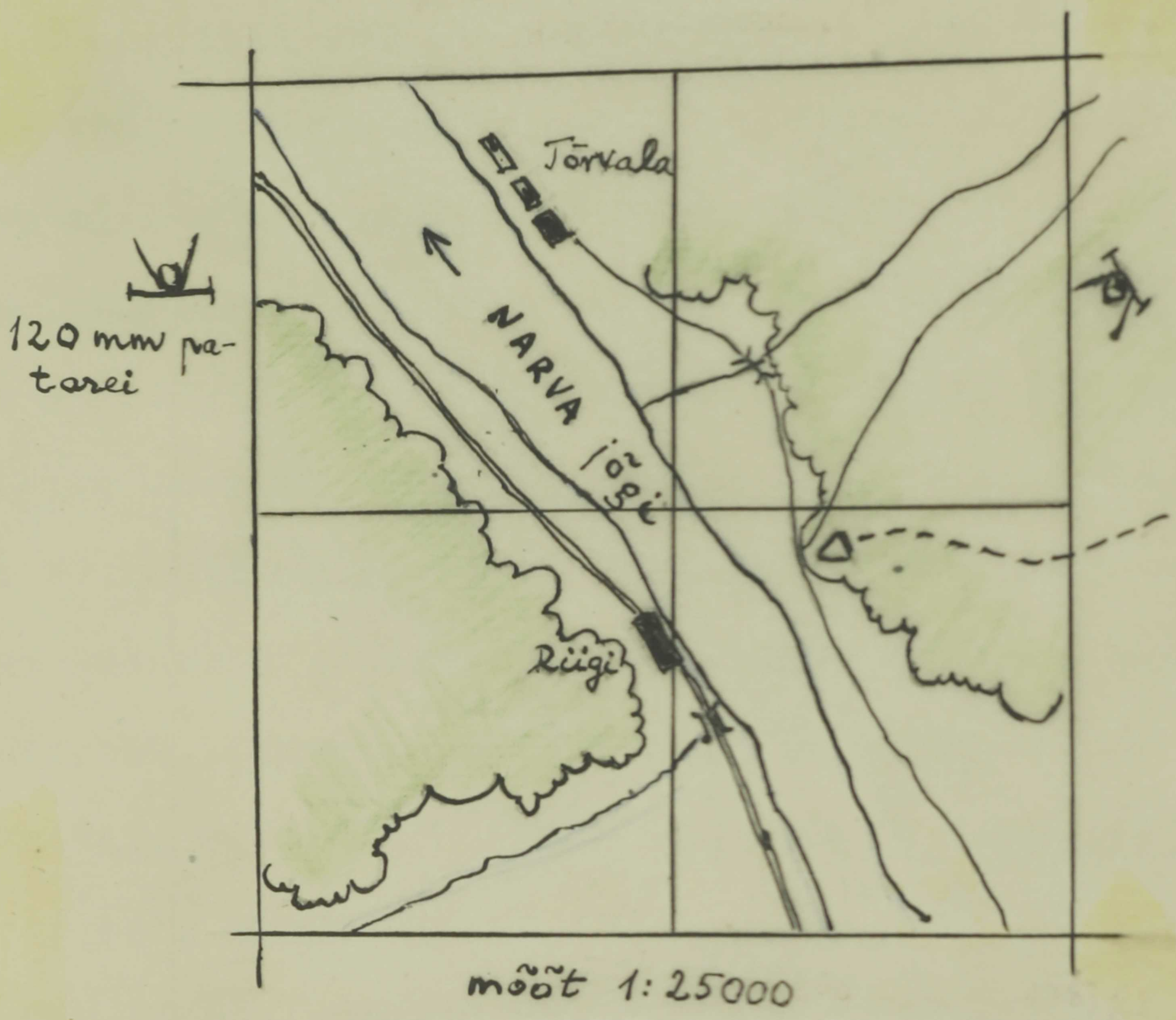
Tõrvala
NARVA jõgi
120 mm patarei
Riigi
mõõt 1:25000

positsioonid valmis ehitada 13.juuliks 1944.a. - täitmist. Positsioonide ehitamine arenes üpris edukalt. Juba esimesel ööl teostati ettenähtud töödest ligi 45%. Välja arvatud 120 mm miinipildujatepatarei, tulid positsioonid ehitada öösel. Päev saadeti mööda 5-6 km tagapool rindejoont[1]. Ööd olid aga kuupaistelised ja nii tuli 45 mm ja 76 mm kahuripatareide positsioonidele puitmaterjal kohale toimetada roomates. Kommunistid, kommunistlikud noored ja agitaatorid viisid läbi vestlused revolutsioonilisest valvsusest, sest ~~öövaikuses oli teisel pool jõge kõik kuulda. Sest~~ 354.laskurpolgu suurtükigrupi võitlejad kuulasid teiseltpoolt jõge nii eestikeelset juttu kui ka laulu. Oli selge, et polgu suurtükiväegrupi vastas, teiselpool kaldal asub 20.eesti ss-diviis[2]. "Punaväelases" kirjutati 76 mm kahuripatareist: "Jõudnud kohale algab sõnalausumata töö. Kaevutakse kiiresti, tassitakse palke, ehitatakse varjendeid. Kõik see sünnib vaikselt, jututa, täiesti maskeeritult. Nii kaevas näiteks jefreitor Erm 45 min. vältel 12 m jooksukraavi. Samuti töötavad nooremseersant Tölp ja jefreitor Sobre kahekordse jõuga. Head eeskuju annavad kahuriülemad seersandid Ol~~l~~ema, Tiigiste ja vanemseersant Mäe, kes igale tööle aitavad kaasa nii jõu kui nõuga."[3]

16.juulil lahkusid polgu põhiasukohast ka miinipildurid ja sinna jäänud suurtükisõitjad[4], kes toimetasid Narva jõe rindele miinipildujad ja kahurid.

---

[1] EKPA, f.78, nim.78-1, s.-ü.178, l.26.

[2] Sealsamas, s.-ü. 166, l.9.

[3] "Punaväelane" nr.168, 17.juulil 1944.

[4] EKPA, f.78, nim.78-1, s.-ü.166, l.10 ja 13.

Algas ka laskemoona juurdevedu. 19.juulil lõpetati laskemoonalao ehitamine ja laskurroodude võitlejad, kes abistasid seejuures suurtükiväelasi, pöördusid tagasi Sala küla piirkonda oma allüksuste juurde. Samal päeval tuli 8.ELK suurtükiväeülemalt korraldus muuta rida tulistamismärke. See käis 120 mm miinipildujapatarei ja osalt 45 mm kahuripatareide kohta. Järgmisel päeval toimetati laskemoon positsioonidele. Valminud vaatluspunktidest avastasid luurajad, kes ka päeval viibisid tulejoonel, üha uusi märke. Veeti sisse telefoniside. Valmisid varjendid ja esmaabipunktid. Käsu kohaselt korrastati miinipilduja ja kahurigruppide positsioonid selliselt, et iga grupi meeskonnal oli silmside naabermeeskonnaga. Iga meeskonna ülem pidi aga nägema grupi ülemat[1].

21.juuli 1944.a. - Eesti NSV neljas aastapäev. Sünnimaa kauni männimetsa alla kogunes miitingule kogu suurtükigrupi isikuline koosseis. Oma sõnavõttudes kinnitasid suurtükiväelased ja miinipildurid valmisolekut eelseisvaks lahinguks. Nii ütlesid sm-d Siim ja Sepp: "Tõotame oma allüksuse nimel võidelda viimse veretilgani sünnimaa vabastamisel!" "Peame võitlema nii, et meie sünnimaa ei tunneks häbi oma poegade pärast ja et meil endil ei tarvitseks silmi maha lüüa teiste nõukogude vennasrahvaste ees," ütles vanem Kalits. Nooremleitnant Spriit märkis oma sõnavõtus seniste ülesannete eeskujulikku täitmist ja lõpetas sõnadega: "Me peame vaenlast vihkama kogu hinge jõust." Grupi partorg leitnant Kivilo luges

---

[1] EKPA, f.78, nim.78-1, s.-ü. 178, l.28.

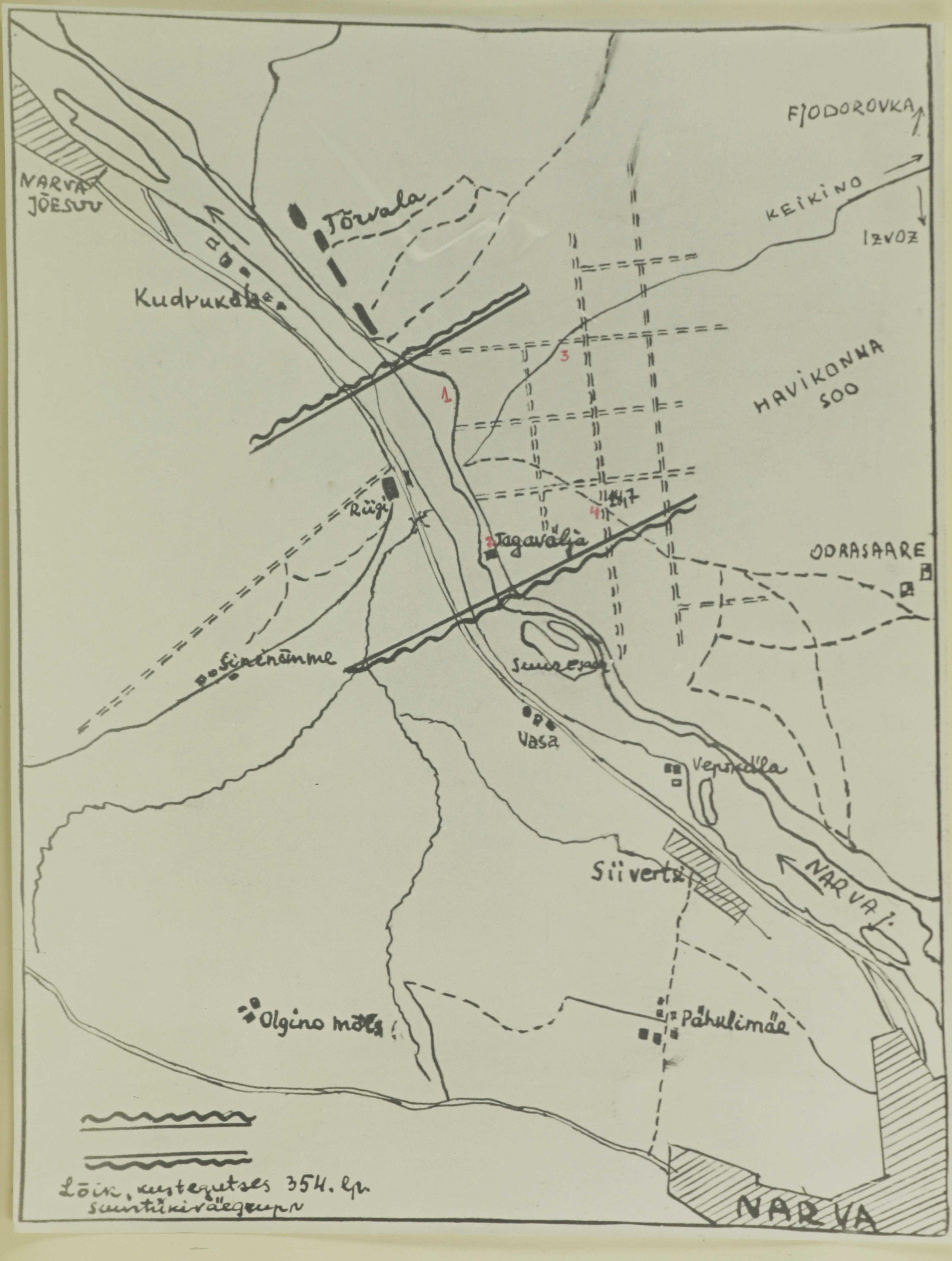
FJODOROVKA
KEIKINO
IZVOZ
NARVA JÕESUU
Tõrvala
Kudruküla
HAVIKONNA SOO
1
3
Rüüsi
147
4
2
Jagavälja
ODRASAARE
Siirenõmme
Suuresaar
Vasa
Vepsküla
Siivertsi
NARVA
Olgino mõis
Pähklimäe
NARVA
Lõik, kus tegutses 354. lp. suurtükiväegrupp

1 – 45 mm kahuripatareide positsioonid

2 – 76 mm kahuripatareide positsioonid

3 – 120 mm miinipildujapatareide positsioonid

4 – 82 mm miinipildujaroodude positsioonid

ette piduliku miitingu otsuse, milles märgiti, et esmane ülesanne on eelolevas lahingus lüüa halastamatult fašistlikke okupante[1]. Lõbus laul ja kunstiline isetegevus, millest võtsid osa paljud naaberväeosade võitlejad, küll venelased, ukrainlased, kazahhid, valgevenelased, tatarlased, grusiinid jt. meie suure kodumaa rahvaste esindajad, kujunes tujuküllaseks rahvaste sõpruse peoks, mis tugevdas veelgi eesti sõjameeste lahinguvendlust 2.löögiarmee võitlejatega, kes valmistusid vabastama Nõukogude Eestit fašistlikust ikkest.

Kõik ettevalmistused lõpetati õigeaegselt. 23. juulil toimus märkide sisselaskmine, mida teostati ühe kahuri või miinipildujaga patarei ehk roodu kohta. Vaenlane tulistas vastu. Täpsustati veelkord märke. Õhtu saabudes oli näha Narva põlemist. Hitlerlased õhkisid ja põletasid süstemaatiliselt linna. Järgmisel ööl aga toimus öine laskmine. 24.juulil 1944.aastal saabus 2.löögiarmee sõjanõukogu direktiiv eelseisva pealetungi kohta. See viidi poliittööliste poolt üksikasjus iga võitlejani. Partei- ja komsomoliorganisaatoritele ning agitaatoritele anti seejärel konkreetseid juhtnööre tööks lahingu käigus[2].

Saabus 25.juuli 1944.aastal. Kell 5 hommikul äratati 8 ELK suurtükiväelased lahinguhäirega.Kiiresti liiguti mööda kaevikuid tulepositsioonidele. Koondusid ka jalaväelased rünnakdiviisidest (191.ja 131.

---

[1] "Punaväelane" nr.176, 26.juulil 1944.

[2] EKPA, f.78, nim.78-1, s.-ü.155, l.109.

diviis). Nemad pidid tegutsema pealöögi suunas. Narva jõe poole liikusid ka autokolonnid pontoonidega, millede abil tuli ehitada sillad. Autodel saabusid ka rünnakgrupid. Tulepositsioonidel askeldasid reipalt suurtükisihturid, miinipildurid. Vaenlane nagu tundis, et midagi on tulemas ja tulistas meie positsioone lakkamatult. Sel ajal jõudis iga kahuri- ja miinipildujameeskonnani polgu suurtükiväegrupi juhtkonna üleskutse: anda lähemate tundide jooksul otsustav ja lõplik löök eesti rahva igipõlistele vaenlastele. Täpselt kell 07.00 algas suurtükitule ettevalmistus kaardiväe miinipildujate kogupauguga. See oli ettenähtud signaaliks, millele järgnes kõrvulukustav kanonaad igat liiki ja kaliibrist suurtükiväe relvadest. Suurtükilaadurite ja miinipildurite suust võis kuulda mürsu suurtükirauda asetamisel või miini laskmisel miinipilduja torusse loosungeid: "Surm saksa okupantidele", "Mine ja murra", "Meie naiste ja laste kannatuste eest", "Nõukogude Eesti eest", "Põleva Narva eest", "Õpeta fritsudele kiirjooksu" jne. Tuli muutus üha intensiivsemaks. Enam polnud tulekäsklusi võimalik edasi anda häälega, vaid seda tehti leppemärkidega. Õhk vappus üha rohkem ja tekkis tunne, et võib iga hekt kaotada tasakaalu. Ei saanud enam aru, kas on tegemist oma suurtüki lasuga või vaenlase mürsu lõhkemisega. Liiv tuiskas ümberringi, õhk mattus kollasesse suitsu ja lõhnas teravalt püssirohu järele. Vaenlane oli täielikus segaduses ja tulistas meeleheitlikult, püüdes maha suruda Nõukogude suurtükiväelaste tuld. Kuid suurtükiväelased jätkasid tulistamist suure kohusetruuduse ja ennastsalgavusega[1].

Suurt kindlameelsust ja kangelaslikkust, olles eeskujuks kõigile võitlejaile, näitasid üles kommunistid ja kommunistlikud noored. Kuulsaks sai sel päeval 45 mm patarei kommunistlike noorte organisaator kommunist nooremseersant Roosalu. "Punaväelane" kirjutas temast: "Kahuri meeskond on langenud rivist. Ainult kommunistlike noorte organisaator nooremseersant Roosalu on jäänud sellest meeskonnast üksinda kahuri juurde. Ta seisab kindlalt oma kohal. Kahurile on antud vastutav ülesanne. See tuleb täita iga hinna eest...Antakse käsk tulistamiseks. Sm.Roosalu otsustab täita üksi antud ülesande... Roosalu on korraga sihtur, laadur, kahuriülem ja laskemoona juurdekandja...Ükshaaval hävitab ta kõik märgid ja täidab ülesande. Siis ilmub vastaskaldale vaenlase tank. Roosalu ei kõhkle hetkegi. Juba lendavad soomustläbistavad mürsud tanki pihta...Tankist kerkib suits. Tank on hävitatud."[2] Sm.Roosalu autasustati Punatähe ordeniga.

Kommunistlike noorte organisaator sm.Sagorski oli vaatleja. Tema vaatlusest juhitud suurtükk hävitas ühe dzoti, 3 kuulipildujapesa ja tegi traattõkkesse 15 m läbikäiku. Parema vaatluse teostamiseks tõusis ta kahuriplatvormile püsti hoolimata ümbruses lõhkevatest miinidest. Sel ajal ilmusid Narva jõe joonele vaenlase lennukid. Ühe pommi killust sai sm.

---

[1] EKPA, f.78, nim.78-1, s.-ü.178, l.29-30.

[2] "Punaväelane" nr.178, 28.juulil 1944.

Sagorski raskesti haavata. Tundes end sidumispunktis veidi paremini, palus ta luba tagasi pöörduda lahingusse[1]. Sm.Sagorski autasustati "Kuulsuse" 3. järgu ordeniga.

Oli juba välja lastud rohkem kui 80 mürsku 76 mm patarei kahurist seersant Tiigiste juhtimisel. Siis langes üks vaenlase mürsk otse seersant Tiigiste suurtüki laskemoona varjendile. Haavata said killudest kommunist Mallandi ja kommunistlik noor Müürisepp. Vaatamata oma haavadele jätkasid nad ülesande täitmist ja aitasid seersant Tiigistel vaikima panna vaenlase 3 dzotti, ühe vaatluspunkti ja rajada tee 15 m laiuselt vaenlase traattõkkesse. Teisele tranšeejoonele tuld üle viies hävitasid nad 2 kuulipildujapesa.[2] Nooremseersant Mallandi ja jefreitor Müürisepp autasustati "Kuulsuse" 3.järgu ordeniga.

Suurt kindlameelsust näitasid üles 76 mm ja 45 mm patareide kõik suurtükimeeskonnad, kes pidid oma suurtükke positsioonidele veeretama vaenlase otsesihtimise suurtükkide tule all, võimetuna seejuures vastu tulistama. Pind oli soine ja auklik, mis takistas suurtükkide kiiret edasiveeratmist. Ent võitlejad tegutsesid täie rahu ja kindlusega ning toimetasid suurtükid oskuslikult ja kaotusteta positsioonile.[3]

Suurtükiväeline ettevalmistus kestis ligi poolteist tundi. Veel ei olnud see lõppenud kui jalavägi alustas jõe forsseerimist, Ja kui tugev ka polnud suurtükitule ja lennukipommide lõhkemise mürin, kõlasid sellest üle reproduktoritest kostva NSV Liidu hümni helid vaimustades kangelasliku Nõukogude armee jalaväelasi võitlusse oma kodumaa eest.

---

[1] EKPA, f.78, nim.78-1, s.-ü. 159, l.10.
[2] "Punaväelane" nr.188, 7.augustil 1944.
[3] EKPA, f.78, nim.78-1, s.-ü.178, l.31.

Jalaväe jõudes vastaskaldani, hakkas suurtükituli nihkuma vaenlase kaitse sügavusse. Aeglaselt hajusid suitsu ja liivapilved vaenlase esimeselt tranšeejoonelt ja avanes vaade Nõukogude suurtükitule tulemustest. Vastase kaitseehitustest polnud enam jälgegi. Oli kadunud mets Riigiküla ümbruses. Vaenlase kindlustuste kohale olid jäänud vaid liivahunnikud ja mürsulehtrid. Välklehed tõid sõnumi, et punane lipp lehvib juba teisel kaldal. Ründegruppide võitlejad, varustatud terasvestidega, tungisid kiiresti vaenlase tranšeedesse, sealt edasi Pähklimäe ja Pritska männiku suunas. Kohati püüdis vaenlane, koondanud oma väeosade riismed, asuda avaldama vastupanu, kuid sellele kavatsusele tehti lühike lõpp tabava suurtükitulega. Üks ründerühma komandör, kes forsseeris lõigus, mida tulistasid 354.laskurpolgu suurtükiväelased, hüüab vaatlejaile: "Andke minu meeste poolt edasi palav tervitus eesti suurtükiväelastele tabava tule eest, mis soodustab meie rünnakut."[1] Tihedast sidemest, mis kujunes rindegruppide ja miinipildurite vahel kõneleb seegi, et 3.pataljoni miinipildujarood sai kirjaliku tänu ründegrupi komandörilt, selles öeldi: "Tublid poisid olete, miinipildurid.Me oleme uhked teile."[2]

---

[1] EKPA, f.78, nim.78-1, s.-ü.178, 1.32.
[2] "Punaväelane" nr.193, 12.augustil 1944.

Vahepeal toodi üle jõe esimesed vangilangenud hitlerlaste grupid. Nähes vangilangenud hitlerliku armee mundris eestlasi, ütles punaväelane Torov:"Mis eestlased teie olete, et võitlesite koos oma orjastajatega."[1] SS-mundirs eestlased jätsid väga hädise mulje, sest nad olid Nõukogude suurtükitulest veel täiesti segased. Vangivõetud reamees Karl Rummel tunnistas väriseval häälel: "Teie suurtükituli oli kohutav. Kandsime kohe alguses tohutuid kaotusi. Side katkes. Algas paanika. Me ei jõudnud toibudagi, kui teie sõdurid olid juba meie kaevikutes."[2]

Ja ega siin polnudki midagi imestada. Ainuüksi 354.laskurpolgu suurtükigrupp kulutas suurtükivälise ettevalmistuse käigus ära 3743 mürsku ja 6782 miini.[3] 354.laskurpolgu suurtükigrupp hävitas oma tulelöögiga Narva lahingus vaenlase 22 dzotti, 3 vaatluspunkti, 26 tulepesa, 3 blindaaži, 80 tsementeeritud punkrit.[4]

191.laskurdiviis jõudnud Tallinna-Narva maantee äärde võttis enda kätte Olgino ja Pähklimäe külad, ning asunud haaramismanöövrile, jõudis edu arendades Narva linna lääneservale. 131.laskurdiviis aga jätkas edasitungi Vaivara suunas. 2.löögiarmee ja 8.armee väekoondiste kooskõlastatud löökidega vabastati 26.juulil kella 08.00-ks inimtühi ja täiesti purustatud Narva linn hitlerlikest röövvallutajatest[5].

---

[1] EKPA, f.78, nim.78-1, s.-ü.159, l.13.

[2] Nõukogude Eesti vabastamine..., lk.28.

[3] EKPA, f.78, nim.78-1, s.-ü.155, lk. 110.

[4] "Punaväelane" nr.192, 11.augustil 1944.

[5] Larin..., lk.237.

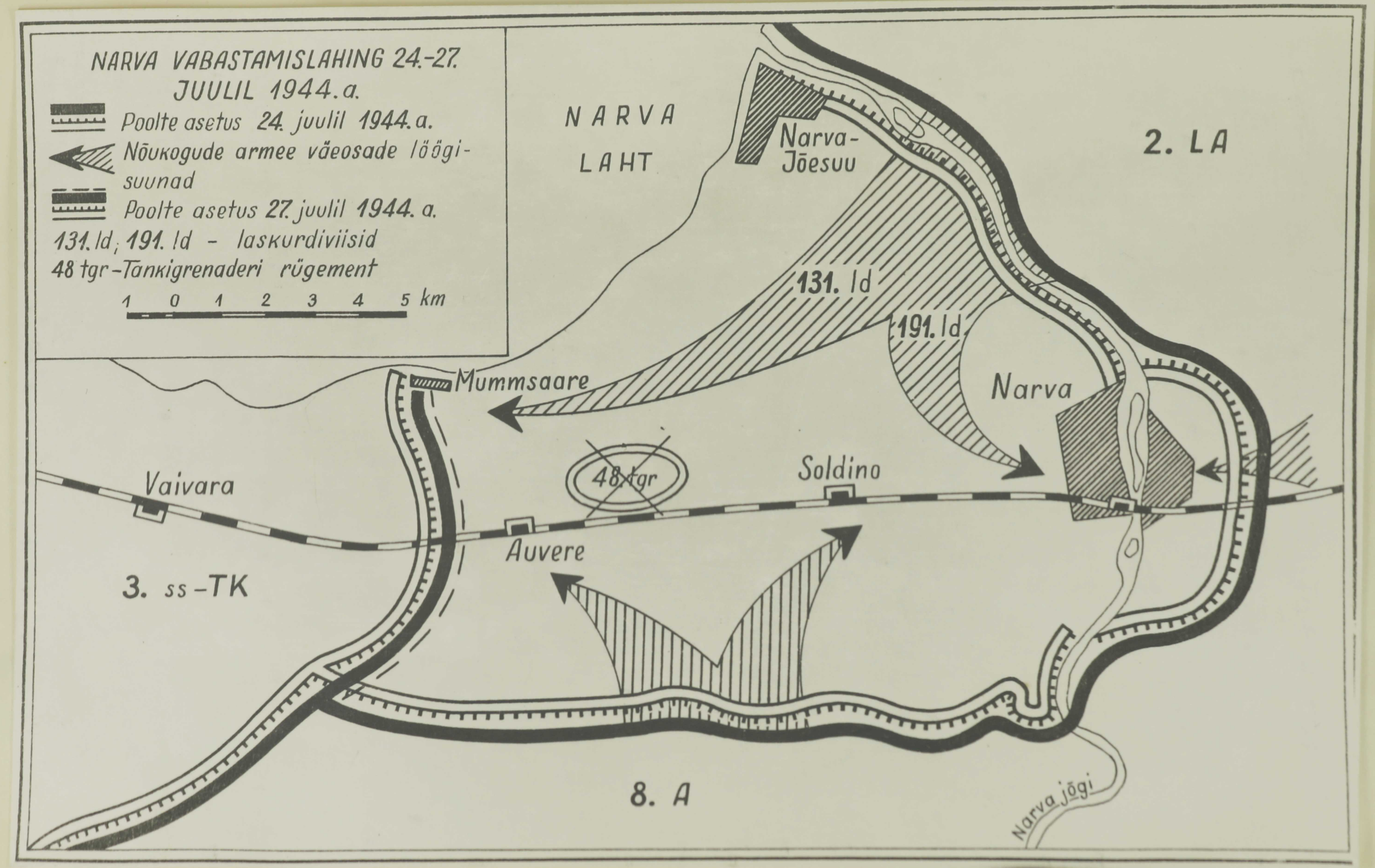
NARVA VABASTAMISLAHING 24.-27. JUULIL 1944. a.
Poolte asetus 24. juulil 1944. a.
Nõukogude armee väeosade löögisuunad
Poolte asetus 27. juulil 1944. a.
131. ld; 191. ld - laskurdiviisid
48 tgr-Tankigrenaderi rügement
1 0 1 2 3 4 5 km
NARVA LAHT
Narva-Jõesuu
2. LA
131. ld
191. ld
Narva
Mummsaare
48 tgr
Soldino
Vaivara
Auvere
3. ss-TK
8. A
Narva jõgi

Samal päeval avaldati kõrgema ülemjuhataja käskkirjas tänu Narva vabastanud vägedele, nende hulgas ka 8.EL Korpuse suurtükiväelastele[1]. Lahingus ülesnäidatud mehisuse ja vapruse eest esitati autasustamiseks Nõukogude Liidu ordenite ja medalitega ligi kakssada 354. laskurpolgu suurtükiväelast ja miinipildurit[2].

Narva lahingust osavõtmise kokkuvõtteid tehti kõigepealt 26.juulil 1944.a. toimunud miitingul Narva jõe ääres, kus vastava sõnavõtuga esines 354.laskurpolgu suurtükiväegrupi ülem. Sõnavõtnud seltsimehed lubasid ka edasistes lahingutes anda kogu oma jõud ja oskused võitluses vihatud vaenlase purustamiseks. Nii ütles vanemseersant Mölder:"Rühma nimel tõotan langenud seersant Melli ja Jansoni eest kätte tasuda kümne- ja rohkemkordselt. Meie kättemaks saab olema armutu. Enne ei vaiki me kahurid, kui on hävitatud viimne fašist meie kodumaal." Seersant Rohtlaan aga ütles muuhulgas: "Enne me ei peatu, kui kõigi Nõukogude Eesti ja meie kodumaa kõigi linnade kohal lehvivad võidukad punalipud!"[3]

Olulist osa suurtükiväegrupile antud ülesande edukal täitmisel etendas pidev parteipoliitiline töö kogu isikulise koosseisuga. Operatsiooni iga faasi eel toimusid partei- ja komsomolikoosolekud allüksustes. Pärast lahingut aga tehti organisatsioonides kokkuvõtteid, kuidas kommunistid ja kommunistlikud noored kindlustasid Narva jõe forsseerimise teostamist[4].

---

[1] Освобождение Советской Эстонии..., стр.3.
[2] EKPA,f.78,nim.78-1,s.-ü.13, l.31-33.
[3] Sealsamas, s.-ü.155. l.107.
[4] Sealsamas, s.-ü.159, l.19.

Kõrge hinnang anti ajalehe "Punaväelane" juhtkirjas 354.laskurpolgu suurtükiväegrupi kommunistlike noorte organisatsioonile kui parimale diviisis, kes näidates oma eesrindlikkust, tõmbas kaasa kogu isikulist koosseisu lahinguülesande edukale täitmisele.[1] Lahingu käigus andsid näiteks 45 mm patarei kõik kommunistlikud noored avalduse soovides astuda partei liikmekandidaadiks. Pärast lahingut toimunud lahtisel komsomolikoosolekul võttis sõna punaväelane Org, kes ütles:"Möödunud lahing näitas, et kommunistlikud noored on kartmatud ja kangelaslikud lahingus. Palun ka mind vastu võtta ÜLKNÜ ridadesse." Sm.Oru soov rahuldati[2]. See ja rida selliseid avaldusi olid tõendiks kommunistlike noorte autoriteedi hiiglaslikust kasvust Narva lahingu käigus.

Lahingu ettevalmistamise käigus ei katkenud ka parteiline õppus. Allorgide sekretärid sm-d Nõmmoja, Faiman, Ilves, Pranno jt. organiseerisid õppust nii, et sellest võtsid osa ka need seltsimehed, keda valmistati ette partei ridadesse astuma. Parimaks näitajaks parteiorganisatsioonide tublist tööst Narva lahingus oli aga parteiorganisatsioonide suur kasv. Ajavahemikul 19,-24.juulini esitati 354.laskurpolgu suurtükiväegrupis sooviavaldusi partei ridadesse astumiseks 53, pealetungipäeval 25.juulil aga 29. Narva operatsiooni kestel esitati üldse sooviavaldusi parteiliikmeks astumiseks 40 ja liikmekandidaadiks 65. Allüksuste järgi esitati avaldusi alljärgnevalt:

---

[1] "Punaväelane" nr.190, 9.augustil 1944.

[2] EKPA, f.78, nim.78-1, s.-ü. 159, l.16-17.

Jrk. nr.	Allüksus	Avaldusi		Kokku
		parteiliikmeks	liikmekandidaadiks	
1.	120 mm patarei	8	13	21
2.	76 mm patarei	7	4	11
3.	45 mm patarei	5	11	16
4.	1.pataljoni 45 mm kahurirühm	2	1	3
5.	2.pataljoni 45 mm kahurirühm	-	4	4
6.	3.pataljoni 45 mm kahurirühm	2	3	5
7.	1.miinipildujarood	5	10	15
8.	2. - " -	8	8	16
9.	3. - " -	3	10	13
10.	Majandusrühm	-	1	1
	Kokku:	40	65	105

Kõik sooviavaldanud olid tublid lahingus, millest räägib ka see, et kõik nad esitati autasustamiseks. Kommunistide ja kommunistlike noorte eesrindlikust osast räägib kasvõi seegi, et autasustamiseks esitatute hulgas oli 85 kommunisti ja 40 kommunistlikku noort.[1]

Ööl vastu 21.juulit 1944.aastal muutsid polgu laskurpataljonid ja eriüksused (väljaarvatud suurtükiväe- ja miinipildujaüksused,kes olid Narva jõe joonel) järjekordselt asukohta, asudes Dubrovka küla rajooni. 26.juulil sai polk käsu valmistuda lahingurünnakuks. Kuid korraldust liikumiseks ei tulnud. Seepärast jätkat~~akse~~i lahingõppust. Toimus suur staabiõppus teemal "Staapide koostöö jõe forsseerimisel", mida juhatab polgu staabiülem kapten Saadre[1]. Liikumiskäsk ei tulnudki, sest 8.ELK viidi uuesti rindevarru.

---

[1] EKPA, f.78, nim.78-1, s.-ü. 159, l.20.

2.löögiarmee osad jätkates edasitungi ning vabastanud Narva, ühinesid 8.armee osadega, liikusid Narva jõe läänekaldal 20 km edasi, kuid ei suutnud läbi murda Mummsaare, Tombi, Kirikuküla joonel, kus kohtasid vaenlase ägedat vastupanu, eriti Vaivara lastekodu rajoonis. Rinne jäi siin peagi seisma kuni 18.septembrini 1944.a., mil algas nõukogude vägede üldpealetung Eestis[2].

Ehkki suuremat edu Narva rindelõigus sel perioodil ei saavutatud, sidusid 2.löögiarmee ja 8.armee väed vaenlase operatiivgrupi "Narva" peajõud, mis kahtlemata aitas edukalt teostada 3.Balti rinde operatsioone Tartu suunas.

2. augustil saabusid 354.laskurpolgu suurtükiväelased ja miinipildurid tagasi polgu paiknemisrajooni, kus neid võeti vastu suurte auavaldustega[3]. Polgu laskurüksuste rivi seisis mõlemal pool teed, mürtsus orkester ja kajas võimas hurraa. Polgukomandör polkovnik Võrk avaldas järgnenud miitingul tänu tubli lahingutegevuse eest suurtükiväegrupi isikulisele koosseisule.

Narva lahing ja selle eel toimunud suured õppused olid tõendiks 354.laskurpolgu, nagu kõigi teistegi 8.Eesti Laskurkorpuse väeosade lahinguvalmidusest.

Ka polgu partei- ja komsomoliorganisatsioon oli kasvanud jõuks, kes oli suuteline kindlustama lahingukäsu täitmist kõige raskemaski olukorras. Sellest räägib kujukalt alljärgnev polgu kommunistide ja kommunistlike noorte jaotus seisuga 10.august 1944[1].

---

[1] EKPA, f.78, nim.78-1, s.-ü.166, l.13 ja 17.
[2] Larin..., lk.238
[3] EKPA, f.78, nim.78-1, s.-ü.155, l.120.

1. pataljon

Jrk. nr.	Allüksus	Partei-liikmeid	Liikmekan-didaate	Kommun. noori
1.	Pataljoni juhtkond	6	2	-
2.	1.laskurrood	7	11	29
3.	2. "	6	7	16
4.	3. "	7	12	17
5.	1.miinipildujarood	5	11	5
6.	1.raskekuulipildujarood	7	11	8
7.	Tankitõrjepüsside rühm	1	1	4
8.	45 mm kahuriterühm	1	2	3
9.	Siderühm	2	2	2
10.	Majandusrühm	-	3	1
11.	Sanitaarrühm	1	-	-
	Kokku:	43	62	85

2.pataljon

12.	Pataljoni juhtkond	6	1	-
13.	4.laskurrood	6	10	16
14.	5. ="=	5	15	18
15.	6. ="=	3	12	16
16.	2.miinipildujarood	7	13	10
17.	2.raskekuulipildujarood	9	11	4
18.	Tankitõrjepüsside rühm	1	2	4
19.	45 mm kahurite rühm	1	2	-
20.	Siderühm	3	1	5
21.	Majandusrühm	1	2	1
22.	Sanitaarrühm	1	-	-
	Kokku:	43	69	74

---

[1] EKPA, f.78, nim.78-1, s.ü.144, l.46-49.

3. pataljon

23.	Pataljoni juhtkond	5	-	-
24.	7.laskurrood	7	10	10
25.	8. "	2	19	21
26.	9. "	5	11	17
27.	3.miinipildujarood	10	11	10
28.	3.raskekuulipildujarood	7	6	10
29.	Tankitõrjepüsside rühm	2	-	4
30.	45 mm kahurite rühm	-	4	2
31.	Siderühm	4	3	-
32.	Majandusrühm	1	3	1
33.	Sanitaarrühm	-	1	-
	Kokku:	43	68	75

Eriüksused

34.	Automaaturite rood	5	6	30
35.	tankitõrjepüsside rood	4	9	8
36.	Siderood	9	11	5
37.	Sanitaarrood	5	5	4
38.	Transportrood	1	1	-
39.	76 mm patarei	17	8	5
40.	120 mm patarei	20	18	6
41.	45 mm patarei	andmed puuduvad - ümberformeerimine		

Nendest andmetest selgub, et polgu allüksustes oli 190 parteiliiget, 275 liikmekandidaati ja 292 kommunistlikku noort. Kui siia umbkaudsete arvestuste kaudu juurde lisada, et 45 mm kahurite patareis oli 30, polgu juhtkonnas, staabis, erirühmades ja tagalaosades ka 30 kommunisti ja kommunistlikku noort ning vastuvõetud pärast 10.augusti 1944.a., siis saame aukartustäratava arvu - rohkem kui 800 kommunisti ja kommunistlikku noort enne üldpealetungi Eestis.

Kunagi varem polnud lahingulise ja poliitilis-moraalse ettevalmistuse tase 354.laskurpolgus tõusnud nii kõrgele, nagu see oli 1944.aasta augusti lõpus septembri algul, kui 8.Eesti Laskurkorpus oli valmis astuma lahingusse Nõukogude Eesti vabastamiseks hitlerlikest okupantidest.

+ + +

II 354. laskurpolgu osavõtt Emajõe kaitse läbimurdmisest

1944.aasta suve lõpuks kujunesid soodsad tingimused Baltimaades paiknevate saksa vägede purustamiseks. Pärast Nõukogudemaa relvastatud jõudude purustavaid lööke Nõukogude - Saksa rinde reas lõikudes, vabastati edukate pealetungioperatsioonide käigus kogu Nõukogude Liidu territoorium välja arvatud osa Balti nõukogude vabariikide maa-alast.

Nagu märgitud esimeses peatükis (lk. 56) jõudis 3.Balti rinne edukate pealetungioperatsioonide tulemusena Eesti NSV kagupiiridesse[1] Optjoki jõe, Pangevitsa, Laura, sealt edasi Läti NSV territooriumil Ploskumsi, Lõpieke, Osolnieki joonele. Kuid kohanud vaenlase tugevat vastupanu sellel varemettevalmistatud nn.Marienburgi kaitsejoonel, katkestasid 3.Balti rinde väed pealetungi, et teha ettevalmistusi uueks, Tartu pealetungioperatsiooniks.

10.augustil 1944.aastal alustasid 3.Balti rinde väed uuesti pealetungi Uus-Irboska - Laura joonelt üldsuunaga Tartu. Purustanud vaenlase kaitse, jätkasid 3.Balti rinde väed liikumist Petseri ja Võru suunas. Seega asusid 3.Balti rinde väed lahingutesse Kagu-Eesti territooriumi vabastamiseks[2].

Vaatamata vaenlase ägedale vastupanule, kes mõistis Nõukogude armee pealetungi ohtlikkust, mis ähvardas

---

[1] 1944.a. administratiivse jaotuse järgi.

[2] История Великой Отечественной войны..., томIУ, стр.300.

Eesti NSV territooriumil asuvat saksa väerühmitust sissepiiramisega ja vaatamata sellele, et vaenlane paiskas siia ka rea diviise Narva rindelt, Soomest ja isegi lennukitega Berliinist[1], hõivasid Nõukogude väed 11.augustil tähtsa teedesõlme Petseri ja 13.augustil Võru[2]. Kui lääne suunas pealetungivad 3.Balti rinde väed saavutasid hoogsalt edasiliikudes suurt edu Sangaste suunas, siis Tartu suunas pealetungivatele vägedele pani vaenlane eriti raevukalt vastu. Tartu suunas tegutsevatele vägedele aitas edu arendamisele tunduvalt kaasa Baltimere Sõjalaevastiku jõekaatrite brigaadi abil teostatud dessant üle Lämmijärve Mehikoorma rajoonis[3]. Nüüd areneb Tartumaa vabastamine kiiresti ja 25.augustil 1944.aastal vabastasid 3.Balti rinde väed Tartu[4].

3.Balti rinde keskosa ja vasaku tiiva väed jõudsid Võrtsjärve idakaldale ning joonele idapool Valgat, sealt edasi pikki Gauja jõge. Vaenlane, toonud juurde vägesid (umbes 6 jalaväediviisi), teostas augusti lõpus ja septembri algul vihaseid vasturünnakuid, eesmärgiga taasvallutada Tartu linn, teostada tiibhaare ja tulla välja 3.Balti rinde põhijõudude tagalasse, kes valmistusid pealetungiks Riia suunas. Kuid suutmata saavutada edu ning kandes suuri kaotusi, lõpetas vaenlane 6.septembril 1944.aastal vasturünnakud.

---

[1] Larin..., lk.241.

[2] Eesti NSV ajalugu...,lk.551-552.

[3] История Великой Отечественной войны...,том IУ, стр.300.

[4] Eesti NSV ajalugu..., lk.552.

[5] История Великой Отечественной войны...,том IУ стр. 300.

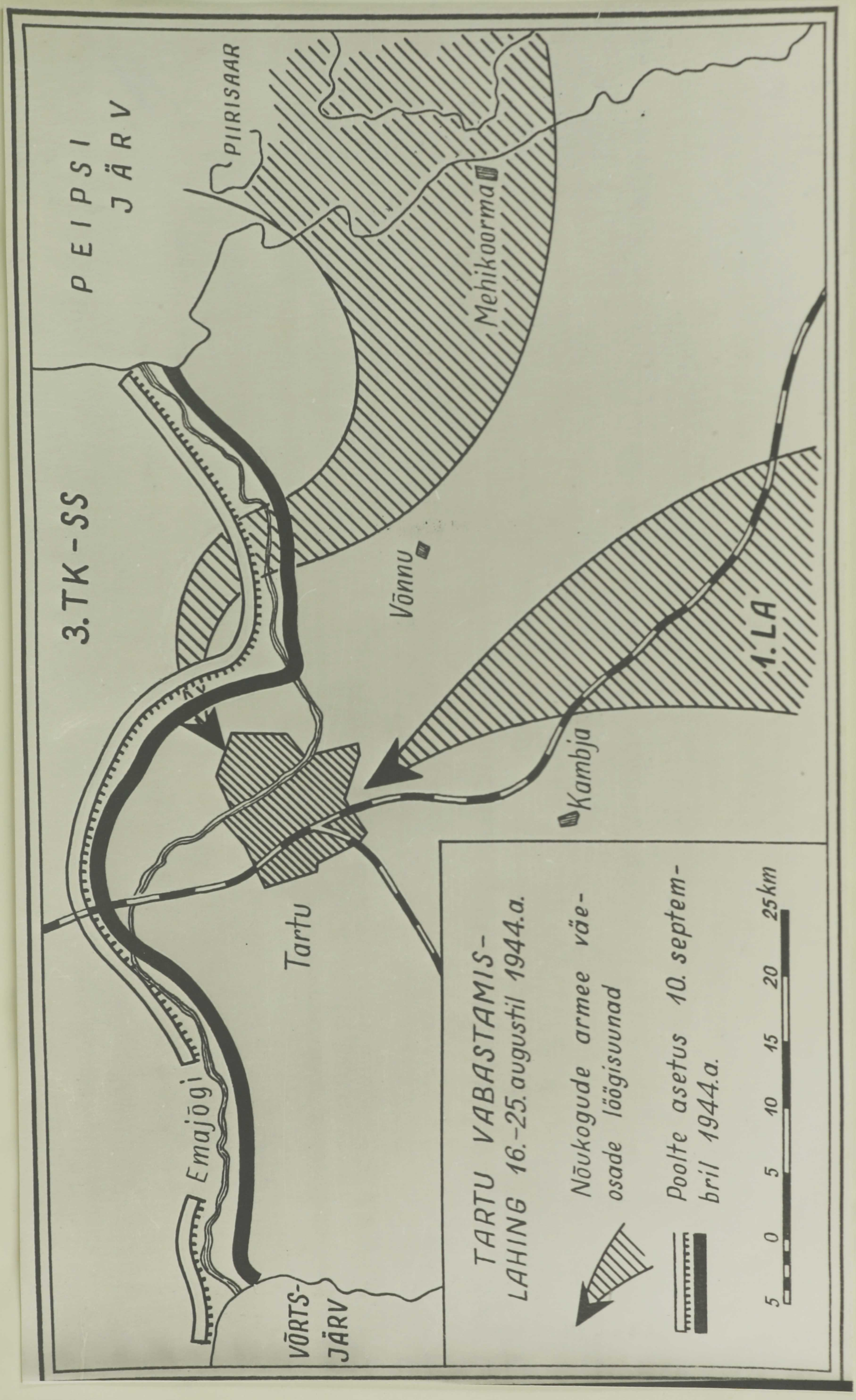

TARTU VABASTAMISLAHING 16.-25. augustil 1944.a.

PEIPSI JÄRV
PIIRISAAR
Mehikoorma
3.TK-SS
Võnnu
1.LA
Kambja
Tartu
Emajõgi
VÕRTS-JÄRV
Nõukogude armee väeosade löögisuunad
Poolte asetus 10. septembril 1944.a.
5 0 5 10 15 20 25km

Balti rinde edukas pealetung lõi soodsad eeldused Eesti NSV kogu territooriumi vabastamiseks. Oli selge, et vaenlase poolt suhteliselt nõrgalt kaitseks ettevalmistatud Emajõe põhjakaldalt arendada pealetungi on lihtsam, kui tugevasti kindlustatud ja sügavalt ešeloneeritud kaitse läbimurdmine läänepool Narvat. Vaenlasele märkamatult tõmmati 2.löögiarmee sellelt joonelt ära ning viidi üle Lämmijärve Emajõe joonele. See tähendab, et Peipsi- ja Võrtsjärve vaheline rindelõik anti üle Leningradi rindele[1].

Nõukogude vägede poolt Nõukogude-Saksa rindel saavutatud suurepäraste võitude tulemusena tõusis 1944.a. septembris päevakorda küsimus Saksa fašistlike vägede purustamisest Baltimaadel ja ühtlasi kogu Nõukogude Liidu territooriumi vaenlasest puhastamise lõpuleviimine.

1944.aasta septembri alguses kulges saksa fašistlike vägede kaitsejoone Baltimaades järgmiselt; Soome lahe lõunakaldalt 20 km läänepoole Narva jõge, Peipsi järve läänekallas, Suur-Emajõgi, Võrtsjärve läänekallas, Väike-Emajõgi, Gauja läänekallas, läbi Gulbene, Ergli, Daugava, edasi pikki Nemunase ja Melupe jõgesid, möödudes Miitavist lõunast pikki Venta, Dubissa ja Nemunase jõge. Väljapääsuks sellelt platsdarmilt oli jäänud vaid kitsas koridor Ida-Preisimaale. Seega olid Nõukogude väed jõudnud vaenlasest vabastada vaid kitsa maariba Narva linnast läände ja Kagu-Eesti. Läti NSV territooriumist olid vaenlase valduses vabariigi loodeja läänerajoonid.

---

[1] Larin..., lk.247.

Seega oli Saksa vägedel Baltimaadel küllaltki suur platsdarm, mis oli kitsa koridori kaudu ühendatud Ida-Preisimaaga. Kuid rindejoone konfiguratsioon soodustas selle Saksa armeegrupi ümberpiiramist, Baltimailt välja laskmata[1].

Ent hitlerlased lootsid oma jõududele Eestis: rohkearvulistele jalaväediviisidele, 25 suurtükiväedivisjonile, suurele hulgale tanki-, sapööri- ja teistele väeosadele. Nad lootsid kaitseehituste tugevusele, mis kulgesid Soome lahest Lõuna-Eestini. Arvukad kaevikud, traattõkked, miiniväljad, laialdane dzottide ja dottide võrk, kõik need suurtükiväe ja jalaväe tulega kaitstud kindlustused pidid vaenlase arvestuse järgi nurja ajama iga Nõukogude vägede pealetungi[2].

Olgu muide märgitud, et septembri alguseks 1944.a. oli vaenlasel Baltimaadel kokku ligi 800 000 meest vägesid (arvestamata lennuväge ja mereväe koosseisu), 1200 tanki ja iseliikuvat suurtükki, 400-500 lennukit[3].

Nõukogude vägede vastas seisis Baltimaades rohkem kui 20 % vaenlase vägedest, kes võitlesid Nõukogude - Saksa rindel. Vaenlase väed selles rindeosas olid hästi varustatud ja relvastatud ning omasid põhjalikult ettevalmistatud ja sügavalt ešeloneeritud kaitsepositsioonid, mis tuginesid looduslikele tõketele.

---

[1] Tamm..., lk.113.

[2] Nõukogude Eesti vabastamine..., lk.42.

[3] Кораблев А., Разгром гитлеровских войск в Прибалтике "Военная мысль" № 9 за 1952 г., стр. 28.

1944.aasta augustikuu lõpus tegi Nõukogude kõrgem ülemjuhatus relvastatud jõududele ülesandeks purustada saksa fašistlik armeegrupp "Nord" ja täielikult vabastada Nõukogude Baltimaad. Selle ülesande täitmine pandi Leningradi, 3., 2. ja 1.Balti rinde vägedele[1]. Nõukogude vägede kõrgema ülemjuhatuse plaani kohaselt pidid Leningradi rinde väed andma kaks lööki: ühe põhjas Narva rajoonist Kadrina suunas, et purustada vaenlase kaitse Soome lahe ja Peipsi järve vahel; teise Tartu rajoonist Väike-Maarja üldsuunas, mille eesmärgiks oli koos põhjast pealetungivate vägedega purustada grupp "Narva" ning vabastada Põhja-Eesti[2].

3.Balti rinde vägede poolt Kagu-Eestis saavutatud edu, Tartu vabastamine, väljajõudmine Emajõe joonele ja platsdarmi loomine Suure-Emajõe vasakul kaldal põhjapool Tartut, tõi ka muudatuse 8.Eesti Laskurkorpuse lahingulise rakendamise plaanidesse. Kuna Peipsi- ja Võrtsjärve vaheline rindeosa anti üle Leningradi rindele, sai 8.Eesti Laskurkorpus Leningradi rinde juhatuselt 4.septembril 1944.aastal käsu koonduda 14.septembriks Eesti NSV territooriumile Krootuse, Maaritsa, Mäekali, Jõksi rajooni 2.löögiarmee alluvusse[3].

Ja peagi saabus 7.Eesti Laskurdiviisi staabiülemalt 354.laskurpolku korraldus valmis olla liikumiseks 7.septembril 1944.aastal kell 10.00. Juba õhtul enne

---

[1] Ачкасов В.,Вайнер Б., Краснознаменный Балтийский флот в Великой Отечественной войне. Москва 1957,стр.280.

[2] Nõukogude armee Eesti rahvuskorpus..., lk.166.

[3] Sealsamas, lk.168.

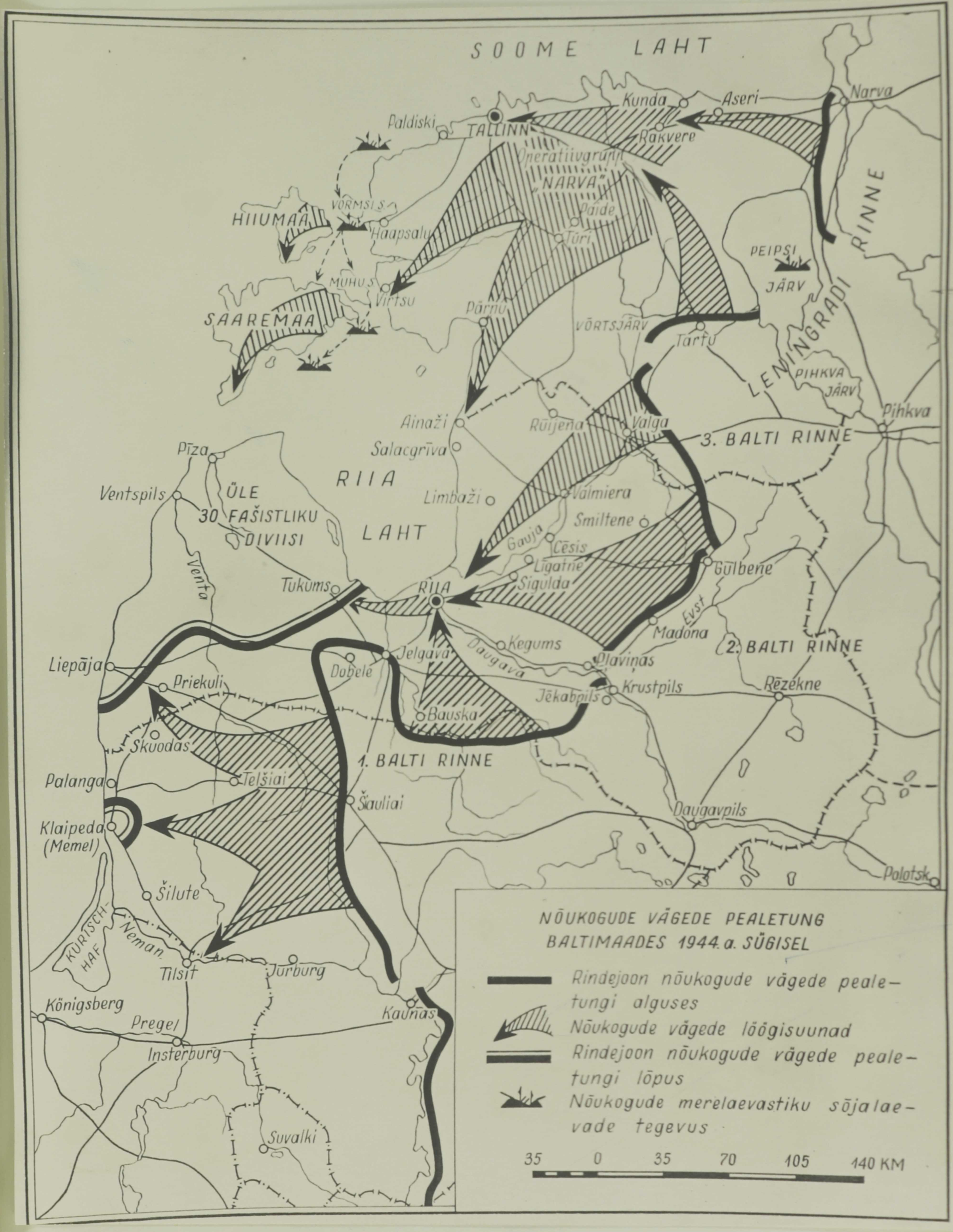
SOOME LAHT
Narva
Aseri
Kunda
Rakvere
TALLINN
Paldiski
Operatiivgrupp "NARVA"
Paide
Türi
VORMSI S.
HIIUMAA
Haapsalu
MUHU S.
Virtsu
SAAREMAA
Pärnu
VÕRTSJÄRV
Tartu
PEIPSI JÄRV
LENINGRADI RINNE
PIHKVA JÄRV
Pihkva
Ainaži
Rūjiena
Valga
3. BALTI RINNE
Salacgrīva
Pīza
Ventspils
ÜLE 30 FAŠISTLIKU DIVIISI
RIIA LAHT
Limbaži
Valmiera
Smiltene
Gauja
Cēsis
Līgatne
Sigulda
Gulbene
Venta
Tukums
RIIA
Evst
Madona
Liepāja
Dobele
Jelgava
Kegums
Daugava
Olaviņas
Krustpils
Jēkabpils
2. BALTI RINNE
Rēzekne
Priekuli
Bauska
Skuodas
1. BALTI RINNE
Palanga
Telšiai
Šiauliai
Klaipeda (Memel)
Daugavpils
Polotsk
Šilute
KURISCHES HAF
Neman
Tilsit
Jurburg
Königsberg
Pregel
Kaunas
Insterburg
Suvalki
35 0 35 70 105 140 KM

NÕUKOGUDE VÄGEDE PEALETUNG
BALTIMAADES 1944.a. SÜGISEL

Rindejoon nõukogude vägede pealetungi alguses
Nõukogude vägede löögisuunad
Rindejoon nõukogude vägede pealetungi lõpus
Nõukogude merelaevastiku sõjalaevade tegevus

seda oli teada, et polk muudab oma asukohta. Diviisi juhatuses viibisid polgukomandör polkovnik Võrk, polgukomandöri asetäitja major Gabral ja polgu parteiorganisaator kapten Green, kus diviisikomandör polkovnik Allikas teatas, et polgul seisab ees rännak Kingisseppa, sealt edasi osa teed raudtee-ešelonis, edasi järgneb pikk jalgisrännak, mille käigus seisab ees laia veekogu forsseerimine ja lahinguline tegevus. Ümberpaiknemine pidi toimuma järgmiselt: laskurosad Kingissepast kuni Oudovani raudteel, sealt edasi jalgsi; suurtükivägi, motoriseeritud veokid ja hobuvoorid, igaüks erikolonnina maanteed mööda üle Oudova ja Lämmi järve Mehikoormasse.[1]

Polgus algasid palavikulised ettevalmistused pikaks marsiks. Elevus oli suur. Ei kahelnud enam keegi, et lähemate nädalate jooksul astuvad korpuse kõik väeosad lahingusse. See, mida nii kaua oli oodatud, milleks nii üksikasjalikult ja põhjalikult valmistutud, millest niipalju oli juttu ja arutlemist olnud, oli nüüd saabumas.

5.septembri hommikul toimus polgu poliittööliste nõupidamine, kus eelseisva rännaku poliitilisest kindlustamisest rääkisid polgu parteiorganisaator ja agitaator. Samal ajal andis juhendid eelseisvaks rännakuks polgu ohvitseridele polgukomandör polkovnik Võrk ja staabiülem kapten Saadre. Algorganisatsioonide partorgide seminaril juhtis polgu parteiorganisaator sm. Green tähelepanu kommunistide ülesannetele rännakul, eriti pärast Lämmijärve forsseerimist ja kohtumist Eesti NSV elanikega. Samal päeval toimusid ka roodude ja patareide partei- ja komsomoliorganisatsioonide koosolekud, kus arutati kommunistide (kommunistlike noorte) ülesandeid rännakul.

---

[1] EKPA, f.78, nim.78 - 1, s.-ü.166, l.22

Ohvitseride-kommunistidega aga viisid pataljonide komandöride asetäitjad poliitilisel alal läbi nõupidamised revolutsioonilise valvsuse tagamisest eeloleva rännaku käigus. 6.septembril toimusid roodudes ja patareides isikulise koosseisu koosolekud, kus oli arutusel rongil liikumise kord ja rännaku distsipliin[1]. Kõik need üritused möödusid aktiivselt, sõnavõttuderohkelt ning võitlejad, seersandid ja ohvitserid kohustusid auga täitma väejuhatuse poolt seatavaid ülesandeid.

Rännak algas 7.septembril kauni hilissuvise ilmaga Dubrovkast (polgu viimasest peatuskohast) Kingisseppa, kus 8.septembril kell 22.30 asusid 354. laskurpolgu jalaväeosad raudtee-ešeloni. Samal ajal liikus polgu hobuvoor ja suurtükivägi maanteed mööda Oudova suunas. 9.septembril kell 12 jõudis raudtee-ešelon 354.laskurpolguga Oudova jaama. Kiiresti laaditi mehed maha, rivistuti pataljonide kaupa, ette asus polgu puhkpilliorkester ja kõrgendatud meeleolus hakati liikuma marsruudil Oudova, Beški, Beškino, Juškino, Burtsevštšina, Zalahtovõ, Gaškovo, Remda, Tabori Pievo, Mehikoorma, Rasina, Rabadiku, Kastrnekoda, Võnnu ja Olli[2].

Pikemal peatusel enne öist puhkust toimusid partei- ja komsomoliorganisatsioonide koosolekud, kus arutati kommunistide ja kommunistlike noorte ülesandeid vabariigi vabastatud territooriumil.[3] Puhkepeatustel andis muusikat ka diviisi poliitosakonna agitauto. Meeleolu tõusule aitas kaasa ilus ilm, eriti aga lähenemine Peipsi järvele. Ühtegi mahajääjat rännakukolonnist ei olnud[1]. Ka kehaliselt nõrgemad, hõõrutud jalgadega ja need, kellel marssimine mõnel muul põhjusel raskust tekitas, püüdsid teistega sammu pidada, rühkisid edasi ärevus südames ja pilk suunatud igatsevalt sinnapoole, kust varsti pidid silmapiiril üle järve veekogu paistma hakkama sünnimaa rand ja metsaladvad.

---

[1] EKPA, f.78, nim.78-1, s.ü.148, l.63.
[2] SEALSAMAS, s.ü.166, l.23.
[3] - " - s.ü.148, l.63.

11.septembril kell 14 jõudis polk Pievo küla rajooni, kus ületati Lämmijärv. Instrueeriti üksusi, kuidas peale minna kaatritele, kuidas käituda õhuhäire korral, kuidas toimida randumisel. Kell 15 alustas polk üleminekut. Esimesena astus kaatrile polgu lipurühm koos polgu lahingulipuga. Kaatrid ületasid Lämmijärve 20 minutiga. Tänu meremeeste tublidusele viidi polk üle järve üheksakümne minutiga.[2]

Lämmijärve ületamine, kus meeskonna ja materjaalosa transportimine järve idakaldalt läänekaldale toimus ujuvvahendeil, nõudis polgu allüksustelt head organiseeritust, suurt täpsust ja ranget korda, mida ka saavutati. Järvest ületulek möödus viperusteta.

Mehikoormas oli kaldale ja asula vahelisele teele kogunenud palju kohalikke elanikke, kes jälgisid suure üllatusega eesti väeosade möödamarssimist. Juba esimese sammuga sünnimaa pinnal hakkas kajama eestikeelne laul. Kuni rivistumiseni sõlmusid elavad vestlused. Veel suurem aga oli kohalike inimeste üllatus, kui üle järve saabusid esimesed punaarmeelasedmehikoormalased, nagu polgu komandandirühmast vanem Korotkov jt. Vastutulijad ja möödujad ning rahvas tee ääres põldudel, tervitas rõõmsalt lõpmatuis kolonnides mööduvaid võitlejaid. Meestele pakuti süüa ja juua. Rivi aga ei tahtnud lõppeda, sest jalaväeosadele järgnesid suurtükiväeosad, neile omakorda tagalaosad ja voorid. Lõpus tuli veel autokolonn.

---

[1] EKPA, f.78, nim.78-1, s.-ü.166, l.23.
[2] Sealsamas, lk.24.

7.Eesti Laskurdiviisi ajaleht "Punaväelane" tõi ära reportaaži sellest unustamatust päevast:

"Kolonn järgneb kolonnile. Ja siis saabub asula. Tee käändub vasakule. Otse käänaku kohal, poetrepil seisavad kohalikud elanikud. Naer nägudel ja silmad täis uudishimu.

"Ja kõik need on eestlased?" küsivad inimesed.

Nende küsimust pole tarvis sõnadega kinnitada. Nad veenduvad selles ise, kui kolonn järgneb kolonnile ja voor voorile.

Võitlejad astuvad mehiselt ja iseteadvalt. On nad ju oma sünnimaa vaprad vabadusvõitlejad, eesti rahva paremad pojad.

Siis möödub rühm mehi, kelle rinda ehivad koduküla tervitusena punased lilled südamliku vastuvõtu tähisena. Üks võitlejaist astub rivist ja ulatab oma lillekimbu poetrepil seisvale tütarlapsele. Helepäine tüdruk on üllatunud ja häbelik, kuid ta silmis särab iseäralik ning rõõmus kiir.[1]

Kell 20.30 jääb polk peatuma 1,5 km idapool Rasina küla paremal pool teed laiuvasse metsa.[2] Rasina külas aga andsid polgu isetegevuslased kontserdi küla elanikele[1].

---

[1] Punaväelane" nr.223, 16.septembril 1944.

[2] EKPA, f.78, nim.78-1, s-ü.166, l.24.

Kuid veel enne rännaku lõppu sai korpuse juhatus 2.löögiarmeelt täiendava käsu: jätkates liikumist, viia korpuse osad lähemale rindele, Emajõe kaldale, valmis olla Kastre, Kavastu, Saage rajoonis jõge lahinguga ületama, vaenlast vastaskaldal purustama ja jätkama pealetungi piki Peipsi läänekallast põhja poole, et läbi lõigata Lääne-Alutaguses tegutsevate vaenlase väeosade taganemistee. Selleks pidi korpus 14.septembril koonduma Võnnu ümbruskonda.[2]

2.löögiarmee käsu täitmiseks otsustas 8.Eesti Laskurkorpuse komandör kindralleitnant L.Pärn forsseerida Emajõgi esimeses ešelonis 7.Eesti Laskurdiviisi nelja pataljoniga Kastre, Kokutaja, Saage joonel ja viia Taavetilauri, Kaarli joonelt lahingusse korpuse teine ešelon - 249. Eesti Laskurdiviis. Viimane pidi arendama pealetungi Sookalduse, Selguse, Väljaotsa suunas, kuna 7.ELD jätkaks rünnakut Koosa, Alatskivi suunas.[3]

12.septembril kell 9 astus polk välja uuel marsruudil pärast puhkust Rasina all. Marsruut oli Rasina-Rabadiku-Kastmekoda-Võnnu-Olli. Kella 18-ks pidi polk kogu oma isikulise koosseisu ja vooridega olema Ollis[4].

Pingutav rännak kogunemisrajooni oli lõppenud, rännak, kus jalavägi kattis nädala ajaga 310 km ja voorid 330 km. Kõik saabusid kohale heas korras, reipalt ja lahingukäsus määratud tähtajaks. Puhkepeatustel juteldi kohalike elanikega, selgitati neile olukorda rinnetel, meie sihte ja taotlusi. Kõikjale, kuhu meie võitlejad tulid, võitsid nad kohe poolehoiu. Polgukomandör lubas kuni viieks päevaks koju vabastatud territooriumi iga valla peale ühe mehe[1].

---

[1] Sm.Ebroki isiklikest mälestusist.(Sm.A.Ebrok teenis Eesti vabastamislahingute ajal 354.laskurpolgu sideroodus välipostkontori ülemana; praegu on sm.Ebrok Pärnu 4.keskkooli õpetaja).

[2] Eesti Tallinna Laskurkorpuse võitlustee..., lk.47.

[3] Larin..., lk.282.

[4] EKPA, f.78, nim.78-1, s.-ü. 166, l.25.

Kohe pärast saabumist Olli rajooni teostas polgukomandör polkovnik Võrk polgu juhtkonna ja pataljonikomandöridega maastikuluuret Emajõe kaldal, lõigus, mis jäi 354.laskurpolgu lahingtegevuse piirkonda, nimelt Omedu küla rajooni[2]. Polgu parteibüroo istungil aga tehti samal ajal kokkuvõtteid toimunud rännakust ja kavandati abinõud lahingu ettevalmistamise kohta antud polgukomandöri käsu täitmise tagamiseks[3].

Seejärel algas hoogne tegevus Emajõe forsseerimislahingu ettevalmistamiseks. Diviisi ja väeosade juhtkonnad lähtusid siin kõigepealt Suure Isamaasõja eelnenud lahingute kogemustest, et just lahingute ettevalmistamisest oleneb paljus lahingu edu.

14.septembril läks igast pataljonist kaks laskurroodu ja pataljoni kuulipildujarood eesliinile, et võtta sisse pealetungi lähtealus. Otsekohe hakati kindlaks tegema forsseerimiskohti[4]. Positsioonile asusid ka suurtükiväelased ja miinipildurid. Kohale saabus ja asus positsioonile 249.Eesti Laskurdiviisi suurtükipolk, kes toetas oma tulega 354.laskurpolku Emajõe forsseerimisel.

---

[1] EKPA, f.78, nim.78-1, s.-ü. 166, l. 26.
[2] Sealsamas, l. 25.
[3] Sealsamas, s.-ü. 148, l.64.
[4] Sealsamas, s.-ü. 166, l. 27.

Polgu staap ja luurerühmad asusid vaenlase ja maastikuluurele. Organiseeriti pidevat vaatlust ka pataljonide ja eriüksuste vaatluspunktidest ja lõikudest. Märgiti jõe ületamise kohad ja lähtealused, valiti tulepositsioonid suurtükiväele ja miinipildujaile. Vaatlusdokumentatsioon Emajõe joonel oli valmistatud eeskujulikult. Informatsioon polgu staapi oli korrapärane. Eeskujulikult täitsid oma ülesandeid pataljonide vaatluspunktid[1]. Valmistati täpsed arvestused jala-, suurtüki-, lennuväe ja tankide rakendamiseks, nende omavaheliseks koostööks.

Polgu staap oli veel Ollis, kuid polgu kogu isikuline koosseis asus uude asukohta Omedu küla rajooni[2].

Samal päeval seadsid reavõitlejad ja seersandid korda relvi, sõjatehnilisi abinõusid ja asusid lisaks olemasolevatele valmistama jõe ületamise vahendeid kohal olevast materjalist. Viimane oli küllaltki keeruline ja raske töö. Tuli seda ju teha eemal rindest, et oma tegevust vaenlasele mitte reeta. Pimeduse katte all tulid need vahendid toimetada Emajõe kalda vahetus läheudses olevatesse varjatud kohtadesse. Parved tehti päeva jooksul,valmis, pimeda tulekul tõstsid võitlejad parved õlgadele ja kandsid neid männikusse, mis oli 354.laskurpolgu forsseerimislõigus sadakond meetrit Emajõe kaldast. Kanti ka kokku kõik telkmantlid. Need täideti õlgedega, õmmeldi aluskoti sarnaselt kokku, et kasutada forsseerimisel ujuvvahendina. Iga forsseerimisvahendi peale määrati oma kindel meeskond, kes rünnakul pidi sellel jõge ületama.

---

[1] EKPA, f.78, nim.78-1, s.-ü.178, l.75.

[2] Sealsamas, s.-ü. 166, l.28.

15.septembril saabus polku lahingukäsk, mis täpsustas eelseisva ülesande.

8.Eesti Laskurkorpusel koos toetuseks antud tankidega ja suurtükiväega tuli forsseerida Emajõgi,murda läbi vastase kaitsest Kastrest Saageni ja hõivata Koosa Alajõe joon, kust tuli jätkata pealetungi Veskitaguse üldsuunas. Esimesena pidi ületama jõe 7.Eesti Laskurdiviis, kelle vasakul tiival tegutses 30. kaardiväekorpuse 131.kaardiväe laskurdiviis, paremal tiival aga Peipsil tegutsev Punalipulise Baltimere laevastiku 25.jõeflotill[1].

Lahinguülesande täitmiseks andis 7.ELD komandör polkovnik Allikas 354.laskurpolgule käsu: forsseerida Emajõgi antud lõigus (kõrgustikust 55,5 kuni kõrgustikuni 53,3 Emajõe lõunakaldal), murda läbi vastase kõvasti kindlustatud kaitse jõe põhjakaldal ning arendada edu põhja suunas. Naaber paremal - 7.ELD 27.laskurpolk, naaber vasakul 131. Kaardiväe Laskurdiviis[2].

Kogu lahingu organiseerimine toimus vaenlase vahetus läheduses ning tema tule mõjupiirkonnas. Vaenlane katsetas selgitada olukorda, oli närviline, püüdis takistada meie luurajate tööd, kuid ei näinud aimavat, mis teda ootab, niivõrd varjatult toimus kogu korpuse tegevus.

---

[1] Nõukogude Armee Eesti rahvuskorpus..., lk.176.
[2] EKPA, f.78, nim.78-1, s.-ü. 178, l.75.

Luure andmetest selgus, et vastase kaitse eelserval asusid 16.septembril 1944.aastal järgmised väeosad: Praagast Savakülani 47.grenaderirügement, Savakülast Luunjani 94.kaitserügement, Luunjast Väike-Lohkvani 1.ss-jalaväerügement jne. Üheks vaenlase reservide asukohaks oli Tähemaa (7.ELD pealetungilõik), kus seisid 207.julgestusdiviisi osad(94.,1.,5.,47. rügemendi allüksused, 275.kaitsepataljon,207.tankikompanii, 207.suurtükiväerügemendi 1.ja 2.divisjon, 557.divisjon), kelle koosseisu viidi ka 20.ss-diviisi osad (väljaarvatud üks rügement ja üks pataljon, mis viidi Narva alla).

Teiseks reservide koondumiskohaks oli Ingli, kus asus grupp "Dutter" (23.jalaväerügement,11.tööpataljon, osa 45.rügemendist, 1.suurtükiväerügemendi 2. ja 3.divisjon), Varal aga asus grupp "Wagner". Ka Ingli ja Vara kuulusid 8.ELK pealetungilõiku. Peipsist Väike-Lohkvani teostas lahingulist juhtimist 207.julgestusdiviis[1].

Et see tõepoolest nii oli, et luureandmed olid täpsed, tõendas ülekuulamisel kohe pärast forsseerimist vangi võetud kapral Johannes Lindjärv. Ta tunnistas, et ta teenis 207.julgestusdiviisi 1.piirikaitserügemendis. Selle diviisi koosseisu kuulus: 810. ja 94.rügement (koosnesid sakslastest), 1. ja 5.piirikaitserügement (koosnesid eestlastest). Nende väeosa naabriteks: vasakul oli 5. piirikaitserügement, paremal

---

[1] Larin..., lk.267-269.

94.jalaväerügement. Vangivõetu tunnistas ka, et nende taga olid sakslased, kelle väeosade numbreid ta ei tea. Tema kompaniiülemaks oli leitnant Jaanson, selle asetäitjaks leitnant Urmet, pataljoniülem major Hintpere, rügemendiülem major Tamm, diviisiülem keegi sakslane, kelle nime ta ei teadnud.[1]

Fašistlik väejuhatus ootas meie pealetungi Narva poolt. Vaenlane ei märganudki, kui rinde tohutud jõud paisati Tartu piirkonda. See oli Leningradi rinde vägede osav manööver.[2]

Enne lahingu algust viidi polgu allüksustes läbi ulatuslik poliitiline töö, et veelgi süvendada komandöride ja võitlejate poliitilisi teadmisi, kõvendada nende võitlusindu ja tahet iga hinna eest täita neile antud lahinguülesannet.

Nii toimus 13.septembril 1944.a. polgu poliittööliste nõupidamine, kus arutati läbi abinõud ja teed parteipoliitilises töös eelseisva lahinguülesande kindlustamisel. Pataljonide ja eriüksuste parteiorganisaatoritega arutati polgu parteibüroo koosolekul rida küsimusi, mis pidid tagama lahingukäsu edukat täitmist ja parteitöö katkematust operatsiooni käigus. 14.septembril toimusid allorgide partei- ja komsomolikoosolekud päevakooraga "Kommunistide (kommunistlike noorte) ülesanded Emajõe forsseerimisel ja lahingukäsu täitmisel". Neil koosolekutel anti igale kommunistile (kommunistlikule noorele) ülesanne forsseerimise ettevalmistamise ja teostamise perioodiks, kui ka lahingu edasikandumisel. Nimetatud päevadel toimusid ka partei-aolgorganisatsioonide büroode koosolekud, kus jaotati ära bürooliikmete ülesanded lahingu käigus, määrati kindlaks parteitöö korraldamise abinõud ja kuidas organiseerida parteiridadesse vastuvõtmist operatsiooni käigus[1]. Kui alustati ujuvvahendite valmistamist, kandus kogu töö paremate töömeeste(vanemseersant Pugal, nooremseersant Kalevius jt.) populariseerimisele. Oli ju eesrindlaste populariseerimine tähtis lõik poliittöös. Anti välja vastavasisulised lahinglehed, milles kutsuti üles ülesande kiirele ja täpsele täitmisele.

---

[1] EKPA, f.78, nim.78-1, s.-ü.178, l.77.

[2] Nõukogude Eesti vabastamine..., lk.43.

Laialdaselt käis kogu aeg töö Nõukogude Informbüroo teadete tutvustamise ja ajalehtede ühislugemise korraldamise osas. Kuna sel ajal 2. ja 3. Ukraina rinde väed saavutasid suuri võite, siis viidi läbi vastavad vestlused, nagu "Võitleme nii, nagu teevad seda 2. ja 3. Ukraina rinde väed, et meie väekoondise nimi käiks läbi kõrgema ülemjuhataja käskkirjast"[2].

Tingituna sellest, et saadi kätte lahingukäsk, viidi pataljonides läbi parteiaktiivi koosolekud, kus arutati parteiaktiivi osa ja kohustusi pealetungilahingus, ülesandeid revolutsioonilise valvsuse tugevdamisel ja tööd vabastataval territooriumil elava elanikkonnaga. Kontrolliti ja instrueeriti veel kord agitaatoreid, roodu partei- ja komsomoli-allorganisatsioonide sekretäre. Määrati ka kindlaks asendajad juhuks, kui lahingus neist keegi välja langeb. Agitaatorite nõupidamise päevakorraks oli "Agitatsioonitöö pealetungilahingus"[1].

---

[1] EKPA, f.78, nim.78-1, s.-ü.148, l.65.

[2] Sealsamas, s.-ü.156, l. 32.

Rünnaku hoo ja võitlusvalmiduse tõstmiseks viidi ettevalmistuse perioodil läbi vestlused teemadel:a) Mida otsustunumalt ja kiiremini me tungime peale, seda kiiremini vabastame Eesti NSV pealinna - Tallinna, b) Punaarmee vandetõotus on meie võidu alus,c)revolutsiooniline valvsus ja maskeerimine praeguses olukorras.

Tingituna sellest, et polgu vasakul tiival võitlesid kaardiväelased, organiseeriti vestlus teemal: "Eelseisva lahinguülesande täitmisel võitleme nii, nagu teevad seda meie uljad kaardiväelased". Toimus agitaatorite instrueerimine: jalaväelastele - tugev tuli, julge ja kiire rünnak tagavad võidu vaenlase üle; suurtükiväelastega - "Suurtükiväelased, kindlustame jalaväe edasiliikumist". Ohvitseridega töötati läbi kaks teemat: 1) jalaväe tuli vaenlase kaitse läbimurdmisel ja 2) komandöri osa poliitilise töö korraldamisel eeolevas operatsioonis. Polgu komandör viis läbi polgu kõigi st~~r~~aabiohvitseridega nõupidamise staapide, side ja luureülesannetest eeolevas operatsioonis. Organiseeriti ka lahing- ja välklehe toimetajate nõupidamine ning seersantide instrueerimiskoosolek. Ettevalmistusperioodil viidi ka läbi roodukoosolekud päevakorraga:"Meie roodu ülesanded Emajõe forsseerimislahingus ja Eesti NSV vabastamisel fašistide äralõigatud grupeeringust". Roodukoosolekud toimusid väga suure elevusega. Inimesed, kes varem kunagi polnud sõna võtnud, esinesid nüüd tuliste sõnavõttudega.

---

[1] EKPA, f.78, nim.78-1, s.-ü.156, l.32.

Kogu 16.septembri kestsid viimased, pingelised ettevalmistused suureks lahinguks. Keskpäeval saabus polgu staapi kindralleitnant L.Pärn. Vesteldes polgukomandöri polkovnik Võrguga, pidas korpuse komandör kõige tähtsamaks juhtida oma vestlustes võitlejate tähelepanu sellele, et kõige olulisem forsseerimisel on see, et kui antakse rünnakukäsk, siis mehed tõuseksid otsekohe üles ja läheksid rünnakule.

Pärast viibimist polgu staabis, ning jäänud rahule seal toimunud ettevalmistustega, käis kindralleitnant Pärn eesliini kontrollimas. Kindral tundis huvi jõe ületamiseks valmistatud vahendite kvaliteedi vastu, kas laskemoon ja granaadid on välja jaotatud igale võitlejale ja seersandile, kas iga võitleja teab oma ülesannet ning on valmis lahingusse astuma. Korpusekomandöri ilmumine kaevikutesse tõstis veelgi võitlejate meeleolu, sest polnud korpuses inimest, keda võitlejad oleksid rohkem austanud ja armastanud. Ja kui kindral veel paberossikarbi taskust võttis, võitlejaile suitsu pakkus ning pajatama hakkas rindeuudiseid, poetades jutusse mõne temale nii omase nalja, olid kõik juuresolijad valmis lahingusse sööstma, et kiiremini täita väejuhatuse käsk[1].

Enne kallaletungi lähtealuse sissevõtmist 16. septembril, toimusid üksustes miitingud päevakorraga

---

[1] EKPA, f.78, nim.78-1, s,-ü.166, l.27.

"Puhastame Nõukogude Eesti fašistlikust rämpsust".
354.laskurpolgus võtsid miitingutest osa korpusekomandör kindralleitnant L.Pärn, diviisi poliitosakonna ülem alampolkovnik A.Raud, korpuse poliitosakonna ülema abi komsomolitöö alal Nõukogude Liidu kangelane major A.Meri. Miitingutel loeti ette EK(b)P Keskkomitee üleskutset[1].

Pärast miitinguid, kus võeti üldiseks loosungiks "Puhastame oma kodumaa fašistlikust rämpsust ja anname vaenlasele surmahoobi tema enda koopas", asusid polgu võitlejad kallaletungi lähtealusele. Vaenlane oli õhtul eriti närviline ja tulistas tihti polgu positsioone. Mõni aeg pärast miitingut tehti võitlejaile teatavaks polgukomandöri lahingukäsk[2].

Kogu ohvitseride koosseis, polgu juhtkond ja poliittöölised viibisid öösel meeste juures kaevikuis, vestlesid nendega ja valmistasid neid igati ette otsustavaks lahinguks.

Nagu juba öeldud, pidi 8.ELK esimeses ešelonis peale tungima 7.Eesti Laskurdiviis. Kui arvestada, et 7.ELD koosnes kolmest laskurpolgust, siis kujunes ajalookandidaadi P.Larini arvestuste kohaselt jõudude vahekord 7.ELD pealetungiribas taktikalist tihedust arvestades 16.septembril 1944.aastal järgmiseks:[3]

---

[1] EKPA, f.78, nim. 78-1, s.-ü.156, 1.32-33.

[2] Sealsamas, s.-ü. 166, 1.28.

[3] Larin..., lk. 284.

Jrk. nr.	Jõud ja relvaliigid	Vastane	7.ELK	Suhe
1.	Pataljonid	3	9	1:3
2.	Aktiivsed võitlejad	1800	4590	1:2,5
3.	Välisuurtükid	28	210	1:7,5
4.	Kaliiber 82 mm ja suuremad miinipildujad	22	225	1:10
5.	Käsikuulipildujad	120	372	1:3,1

17.septembril kell 03.00 asusid polgu üksused pealetungi lähtealusele, kus kaevuti ja moonduti hoolikalt[1]. Kell 04.00 toitlustati kõiki võitlejaid. Polgu keemiarühm liikus samal ajal jõe äärde, et olla valmis suitsukatte loomiseks. Ujukeid oli selleks ajaks valminud järgmiselt: puust parvi 2-3 inimese jaoks - 120 tükki, suurtükkide jaoks 10, telkmantlitest ujukeid kuni kaheksale inimesele 35 tükki. Valminud oli ka kaks 105 m pikkust rünnaksilda. Polgu käsutuses oli 1 paat kahekümne viie inimese jaoks, 30 paati 10 inimese jaoks ja 10 neljainimese ujukit. Reservis oli 1 spetsiaalne rünnaksild[2].

Öö jooksul toodi positsioonidele kõik jalaväe rasked relvad, suurtükid, miinipildujad. Positsioonile asus ka 249. Eesti Laskurdiviisi suurtükiväepolk, kes toetas 354.laskurpolku suurtükitulega Emajõe forsseerimisel. 7.ELD 23.suurtükipolk toetas 27.laskurpolgu rünnakut. Võitlejaile ei jäänud saladuseks, et positsioonile olid asunud ka 40.kaardiväe miinipildujatepolgu 1.divisjon. Võitlejaid rõõmustas see, et nende seljataha, varjatud kohtadesse ilmusid võimsad Nõukogude tankid (152.tankibrigaadi 2.pataljon), isesõitvad suurtükid (932.isesõitvate suurtükkide polk) ja rasked miinipildujad (194.miinipildujapolk).

---

[1] Eesti Tallinna Laskurkorpuse võitlustee...,lk.51.
[2] EKPA, f.78, nim.78-1, s.-ü. 166, lk.28.

Samal ajal jätkati oma miiniväljade puhastamist jõe kaldal, et muuta see piirkond hädaohutuks forsseerimisele minnes[1]. Selleks ajaks oli kindlaks tehtud vastase eelserv, milline asus Saage - Kavastu teel, ühtlasi tehti vaatlusega kindlaks vastase tugipunktid Saages ja Poksis. Täpsustatud olid ka vastase grupeeringu ja tulepunktide asukohad[2].

17.septembri hommik oli ilus ja pilvitu. Jõe kaldal oli uskumatu vaikus. Ja siis kell 7.30 raksatasid patareidelt signaalina esimesed lasud. Sajad iga liiki tulirelvad paiskasid tuld ja hävitust vastasele kaela. Vaenlase kaevikult tõusis paksude pilvedena suitsu ja tolmu. Peatselt järgnesid meie lennuväe löögid vaenlasele nii pommide kui ka pardarelvadega[3].

Suurtükiväeline ettevalmistus kujunes järgmiseks: 1) 3 minutit kõigist kahuritest tulelöök vastase tulepunktide pihta, 2) 27 minutit tulevahetust (perestrelka) ja 3) 20 minutit purustavat tuld. Rünnaku alguseks oli ette nähtud viiekümne esimene minut pärast suurtükitule algust, forsseerimine 40 minutil pärast suurtükiväelise ettevalmistuse algust (suurtükitule ülekandmisel vastase kaitse sügavusse). Kogu polgu lõigus tegutses 240 suurtükki ja miinipildujat[1].

---

[1] EKPA, f.78, nim.78-1, s.-ü.166, lk.28.

[2] Sealsamas, s.-ü.178, l.75.

[3] Nõukogude armee Eesti rahvuskorpus..., lk.178.

Lahinguplaanis ettenähtud ajal lõppes suurtükiväelise ettevalmistuse esimene etapp ning suurtüki- ja miinipildujatuli hakkas vähehaaval nihkuma vaenlase kaitse sisemusse.

Suurtükiväelisel ettevalmistusel hävitati ja suruti maha suurem osa vaenlase tulepunkte, kuid mõned säilinud vaenlase relvad võisid forsseerimise momendil meie jalaväele suuri kaotusi tekitada. Seepärast jälgisid suurtükiväelased teraselt jõe vastaskal~~daid~~last, külvates tulega üle iga vaenlase elustuva tulepunkti[2].

Kell 8.10 algas forsseerimine[3]. Vaenlase intensiivse tule all asusid mehed nobedasti allüksustena ja gruppidena neile määratud forsseerimisvahendite juurde. Lootsikud, parved rünnaksillad kanti jooksul kaldaveerele, tõugati kiiresti vette, mehed asusid kiiresti peale ja sõudsid vastaskalda poole.

Rindeajaleht kirjutab sellest päevast:"Esimestena jõuavad Emajõe põhjakaldale sm.Võrgu (354.laskurpolk) ja sm.Trankmanni võitlejad(27.laskurpolk), ning veidi hiljem sm.Pauli (300.laskurpolk) võitlejad. Vaenlase üksikud säilinud tulepunktid likvideeritakse kiiresti ning hoogsalt tungitakse edasi üha kaugemale põhja poole."[4]

---

[1] EKPA, f.78, nim.78-1, s.-ü.166, l.29.

[2] Tamm..., lk.115.

[3] EKPA, f.78, nim.78-1, s.-ü. 166, l.29.

[4] "Punaväelane" nr.225, 18.septembril 1944.

354.laskurpolgus forsseerisid esimeses ešelonis Emajõge 1. ja 2.pataljon, 3.pataljon forsseeris pärast 2.pataljoni "nurga taga". Seejuures oli 1.pataljon vasakul, 2.pataljon aga paremal tiival[1].

Seega asus 354.laskurpolk täitma diviisikomandöri käsku ülesandega: forsseerida Emajõgi antud lõigus (kõrgustikust 55,5 kuni kõrgustikuni 53,3 Emajõe lõunakaldal), murda läbi vastase kõvasti kindlustatud kaitse jõe põhjakaldal ning arendada edu põhja suunas.Naaber paremal, 7.Eesti Laskurdiviisi 27.laskurpolk, naaber vasakul 131.laskurdiviis[2].

Veel polnud vaibunud suurtükitule ettevalmistus, kui 6.roodu võitlejad esimestena 354.laskurpolgus asusid ületama jõge. 9 meest koos allüksuse komandöri vanemleitnant Karmuga asusid parvele ja see tõugati kaldast lahti. Kui parv jõudis keset jõge, avas vaenlane sellele miinipildujast tule. Kiiresti valmistatud parv sai vigastada ja hakkas vajuma. Mehed hüppasid vette. Need, kes ei osanud ujuda, päästeti ujujate poolt. "Edasi! Edasi!" kajasid hõiked. Ja uued parved liikusid allüksuse võitlejatega vastaskalda poole.[3] 6.roodu kommunistlik noor reamees Järve, jõudnud esimesena vastaskaldale, ründas kohe vastast kaevikus, hävitas püstolkuulipildujatulega kaks vaenlase sõdurit ja sundis teised põgenema[4].

Tegelikult alustas 6.rood jõe ületamist enne ettenähtud aega. Roodu komandöri vanemleitnant Karmu kell oli nähtavasti 5 minutit ees. Saanud siiski edukalt üle jõe, kuid sattunud vaenlase tugeva miinipildujatule alla, langesid rivist välja 6.roodu rühmakomandörid leitnant Sepp ja leitnant Seidat. Roodukomandör märkas küll tekkinud viga, kuid parata ei olnud enam midagi ja ta andis käsu jõe kaldalt edasi liikuda.vaenlase kaitse sügavikku[1].

---

[1] EKPA, f.78, nim.78-1, s.-ü.166, l.29.
[2] Sealsamas, s.-ü.178, l.75.
[3] "Punaväelane" nr.24, 18.septembril 1944.
[4] Võitluse radadel. Tallinn 1960, lk.26.

6.roodu jälgedes asus jõge ületama 4.rood. Kuid märganud 6.roodu kaotusi, olid võitlejad närvilised ja viivitasid kaevikust väljumisega. Nähes seda, tõusis roodu parteiorganisaator reamees Krepp püsti ja jooksis kaldale, hüüdes sealjuures:"Minu järele, seltsimehed! Edasi, teisele kaldale!" Ja rood tõusis ning alustas kiiresti jõe ületamist. 4.rood ületas Emajõge kaotusteta[2].

Sellest, kuidas 9.rood forsseeris Emajõge, kirjutas sama roodu seersant Paul Tõldsepp oma mälestustes järgmist:

"Siis nägin, kuidas komandopunktist tõusis vanemleitnant Savostkini käsi! See oli märguanne: sillaehitajad välja!

Nii me läksime. Parv parve järel lükati jõkke; tegin viimased ühendused ja kommunistlik noor nooremseersant Küppar hüppas vette, et viia üle jõe köie ots ning see kinnitada vaia külge. Peagi oli ka see ülesanne vaenlase tule all täidetud ja haaranud relvad, hakkasime suunduma joostes üle silla teisele kaldale. Siinjuures tuleb nimetada punaväelast Pinti, kes abistas silla kinnitamisel.

---

[1] EKPA, f.78, nim.78-1, s.-ü.166, l.29.

[2] Sealsamas.

Ka meie roodu kolmas rühm oli silla üle jõe teinud, samuti ka kapten Mitrofanovi võitlejad (8.rood - I.S.) jt. ning kibe üle jõe minek käis kõikjal."[1]

10 minutit pärast jõe ületamist jõudsid polgu esimesed allüksused teele, mis asub vasakpoolsest Emajõe kaldast 300-350 m põhja pool. Kella 10.30 oli polgu esimene ülesanne täidetud.[2]

Luuregruppide eeskujuliku tegevusega ülesande täitmisel oli edu täielik. Andmed, mis saabusid polgu staapi, olid õigeaegsed ja täpsed. Polgukomandör oli olukorrast teadlik kogu operatsiooni vältel. Eeskujulikult tegutsesid liikumisel ka vaatluspunktid. Kõikidel polgu luuregruppidel oli selles operatsioonis täielik edu, ning vastavalt sellele hõivas polk kiire edasiliikumisega joone: Verevi-Linnu-Kõnsu ning oli seega täitnud oma esialgse ülesande, ühtlasi jõudnud ette oma vasak- ja parempoolsest naabrist[3].

1.pataljon, ületanud Emajõe, liikus kogu aeg vastast jälitades edasi. Punaväelane Vassiljev 1.roodust võttis edasi liikudes 4 vangi. Jefreitor Juhkam hävitas TT-püssist tulistades vastase raskekuulipildujapesas oleva meeskonna.[4]

Kõikjal näitasid eeskuju kommunistid, esimeste ründajate hulgas olid nimelt nemad. Kommunist vanemseersant Arm 3.roodust hävitas julge rünnakuga viis vastast ja ühe hobuse. Kommunist seersant Kütti, tormates allüksuse ees, mobiliseeris isikliku eeskujuga oma võitlejaid, hüüdes:"Edasi eesti poisid, verivaenlastele järele!"[1]

---

[1] EKPA, f.78, nim.78-1, s.-ü.178, l.98.
[2] Sealsamas, s.-ü. 166, l.29.
[3] Sealsamas, s.-ü.178, l.78.
[4] Sealsamas, s.-ü.166, l.29.

Kogu operatsiooni kestel paistis eriti silma 1. pataljon. Forsseerinud esimesena Emajõe, liikus ta kiiresti edasi, jõudes seejuures kaugele ette vasakul tiival olevast kaardiväeüksusest.

Parim rood 1.pataljonis oli 3.rood. Meeleolu oli võitlejail väga kõrge. Paljud võitlejad, kes said haavata, ei lahkunud rivist ja jätkasid võitlust, nagu reamees Valdman, nooremseersant Riiv jt.[2]

Allüksused haarasid, piirasid ja likvideerisid osava manööverdamisega vastase raevukalt võitlevaid osi. Üks tugipunkt teise järel langes pärast vihast võitlust. Pealetung võttis niisuguse tempo, mis haaras kõiki endaga kaasa.

Peatselt hakkas vastase vastupanu nõrgenema. Jefreitor Kuuskla, märganud eelolevas saunas hitlerlasi, laskis oma 50 mm miinipildujast esimese lasuga sauna pihta ja hirmutas vastupanu üritavad fritsud saunast põgenema. Viira küla juures, kus sakslased üritasid vasturünnakut, tõi kuulipildur Tšaškin oma raskekuulipilduja kõige ette ja sundis tabava tulega sakslasi põgenema[3].

Allüksused sattunud hoogu, ei peatunud ettenähtud joonel. Tegelikult oli olukord selline, et 2.ja 3.

---

[1] EKPA, f.78, nim.78-1, s.-ü.159, l.32.

[2] Sealsamas, s.-ü. 155, l.145.

[3] Sealsamas, s.-ü.166, l. 30.

pataljoni komandörid ei saanud vastavat korraldust kätte ning jätkasid üha tõusva hooga vaenlase jälitamist. Siin-seal püüdis vaenlane takistada polgu edasiliikumist. Suurema vastupanu organiseeris vastane Linnu talu rajoonis, kuid ei kannatanud meie võitlejate hoogsat rünnakut välja ja oli sunnitud taanduma. Tingituna padrunite puudusest (sest voorid ei jõudnud järele, kuni valmis pontoonsild), peatus 1.pataljon Linnu talu juures 1,5 tundi. Sel ajal hakkasid Emajõge ületama suurtükivägi ja kerged tankid, 120 mm miinipildujad. Viimased tulistasid forsseerimise toetamisel välja 60-70 lasku toru kohta, 76 mm kahurid aga 70-8o lasku toru kohta[1].

17.septembril 1944.a. kella 10.45-ks ületas Emajõe 249.Eesti Laskurdiviis (ilma 917.laskurpolguta), liikus Tähemaa, Tabri rajooni, kus ta võttis sisse lahingukorra ja asus pealetungile Selguse, Väljaotsa, Järvemõisa suunas[2].

Millise hooga ja otsustavusega toimus rünnak, sellest annab kujuka pildi episood, mis juhtus 2. ja 3.pataljoni põhiosadega. See episood kõneleb ühtlasi ka polgu võitlejate mehisusest, leidlikkusest ning külmaverelisusest. Nimelt liikus raugematu hooga edasi 2. ja 3.pataljon ning kaotas side polgu staabiga. Edasiliikunud kahe pataljoniosade juhtimise võttis enda peale 3.pataljoni komandör major Kevvai. Liikudes edasi polnud tükk aega enam näha vastast. Sellest lähtudes liiguti edasi rännakkolonnis. Vangid, keda tee peal võeti, pandi kandma laskemoona ja raskemaid käsirelvi. Ei ole liialdus, kui öelda, et mehed sattusid lausa hasarti. Kui pataljoni komandör juhtis vaid tähelepanu eelolevatest taludest paistvatele sakslastele hüüdes "fritsud!", siis oli otsekohe lahti kuulipilduja ragin ning likvideeriti vaenlase järjekordne toetuspunkt. Öö tulekul otsustati jääda peatuma Sookalduse[1] külasse. Magamatusest, närvipingest ja rünnaku kiirest tempost väsinud võitlejad heitsid talumajadesse puhkama. Välja aga asetati postid. Kuid nähtavasti olid valvepostidel olijad niivõrd väsinud, et osa neist jäi magama, mõned aga olid lubamatult tähelepanematud. Ja äkki selgus, et kogu major Kevvai juhitud grupp ja selle staap olid ümberpiiratud kurikuulsa SS-lase Rebase[2] kõrilõikajate poolt. Rebane ise viibis samuti külas. Esimene meie võitleja, kes seda märkas, teatas tekkinud olukorrast 3.pataljoni komandöri asetäitjale poliitilisel alal vanemleitnant Reialile, kes just ajas habet. Teised pataljoni staabi liikmed magasid pesuväel. Olukord näis olevat lootusetu. Vaenlase sõdureid oli hoov täis. Üks neist küsis uksel seisva tunnimehe käest: "Mis mehed te olete?" See vastas pikemalt mõtlemata, et "siin on 354.laskurpolgu 2.pataljon".

---

[1] EKPA, f.78, nim.78-1, t.166, l.30.

[2] Larin..., lk.285.

---

[1] Arhiividokumendis(354.laskurpolgu päevikus) on küll märgitud Vara asundus, kuid nagu kinnitab tolleaegne 2.pataljoni komandör sm.Järv, oli see Sookalduse küla. See näib olevat tõenäoline, sest Vara asundus jäi välja korpuse lõigust, teiseks aga pidid 249. Eesti Laskurdiviisi väeosad läbima Sookalduse, mis ka sündis.Sookalduses vestles sm.Järv major Ulmiga, kes oma polguga läbis küla, olles tol ajal polgukomandöri asetäitja 249.ELDiviisis.

[2] 1941.a. suvel Nõukogude armee vastu tegutsenud bandiitlikest jõukudest moodustatud "relva SS" politseipataljon nr.655 sai karistussalgana Nõukogude-Saksa rindel kuulsaks oma eriti barbaarse käitumisega rahuliku tsiviilelanikkonna hävitamisel.20.ss-diviisi loomisega lülitati see pataljon 1944.a. algul selle koosseisu.

Näib, et vaenlane mõistis, kellega on tegemist. Kuid võitis kaine mõistus. Staabimaja uks avanes ja kutsuti Rebase mehed sisse. Kohalolevad ohvitserid selgitasid saksa mundris olevatele eestlastele, et neil pole enam mingit väljapääsu ümberpiiratusest ja andku end heaga vangi, muidu hävitatakse neid viimseni. Esialgu ei tahtnud keegi neist relvad ära anda, kuid siis lõid mõned neist kõhklema ja hakkasid relvi käest ära andma. Nii toimis suurem osa vaenulikest sõdureist, kokku umbes 60 meest. Ülejäänud aga kadusid lähedalolevasse metsatukka[1].

Polgu ülejäänud osad, hõivanud Poksi ja Kõnsu, jätkasid edasitungi Andressaare suunas. 27.laskurpolk vabastas kella 15.30-ks Taavetilauri teedesõlme, kust üks osa laskurallüksustest tankidega suundus tähtsale Koosa teedesõlmele. Korpusekomandöri käsku, hõivata õhtuks tähtis Alatskivi teedesõlm, asus täitma 300. laskurpolk[2].

Nagu juba öeldud, ei oodanud vaenlane Nõukogude vägede pealetungi Emajõe joonelt. Ta oli rabatud ootamatust löögist ega suutnud oma põhilisi kaitsepositsioone käes hoida. Juba esimese paari tunni jooksul pärast rünnaku algust toimusid lahingud 6-7 kilomeetrit põhja pool Emajõge. Kiire edu saavutamine meie vägede poolt Emajõe joonel ei tähendanud aga veel sugugi vaenlase vastupanuvõime lõplikku kokkuvarisemist. Selleks, et anda oma Narva rajoonis kaitsel asuvatele vägedele võimalust tagasitõmbumiseks ja kindlustada evakueerumist, mida kiirustades viidi läbi Tallinna, Haapsalu, Virtsu ja Pärnu sadama kaudu ning pikki Riia lahe rannikut, püüdis Saksa väejuhatus iga hinna eest kinni pidada meie Tartu alt ründavaid vägesid vahepealsetel kaitsejoontel.

---

[1] EKPA, f.78, nim.78-1, s.-ü,166, l.30-31.
[2] Nõukogude armee Eesti rahvuskorpus..., lk.180.

Pärast esialgse ülesande täitmist koondus 354. laskurpolk Kruusamäe rajooni ning määrati diviisikomandöri reservi. Polk liikus edasi marsruudil Kruusamäe-Tehemaa-Koosa[1]. Koosale, kus pidi toimuma esimene peatus, jõudis polk kell 23.00. 1km Koosast läände asus polk puhkusele. Siin tehti kokkuvõtteid esimesest lahingupäevast. Tapetud oli rohkem kui 480, vangi võetud kaugelt üle 200 vaenlase sõduri ja ohvitseri. Trofeesid sai polk järgmiselt: 7 suurtükki, 18 miinipildujat, 4 raskekuulipildujat, 20 kerget kuulipildujat, 117 vintpüssi, 18 püstolkuulipildujat, 48 hobust, 13 veokit, 2 autot, 3 raadiojaama, 4 toiduladu ja 3 laskemoonaladu[2].

17.septembri õhtuks hõivasid 8.Eesti Laskurkorpuse osad Nina, Alatskivi, Savastvere, Nõva, Veaküla, Kogri ja Alajõe, läbides lahingupäeva jooksul pingeliste lahingutega 30-46 km. Seega oli päeva ülesanne hiilgavalt täidetud.[3]

Öö jooksul grupeeriti korpuse väeosad ümber. Diviisikomandöro käsul pidi 354.laskurpolk alates Alatskivist asuma esimesse ešeloni ning alustama tegevust 18.septembri hommikul, kusjuures vasakpoolseks naabriks

---

[1] EKPA, f.78, nim.78-1, s.-ü.178, l.78.

[2] Sealsamas, s.-ü.166, l.31.

[3] Nõukogude armee Eesti rahvuskorpus..., lk. 182.

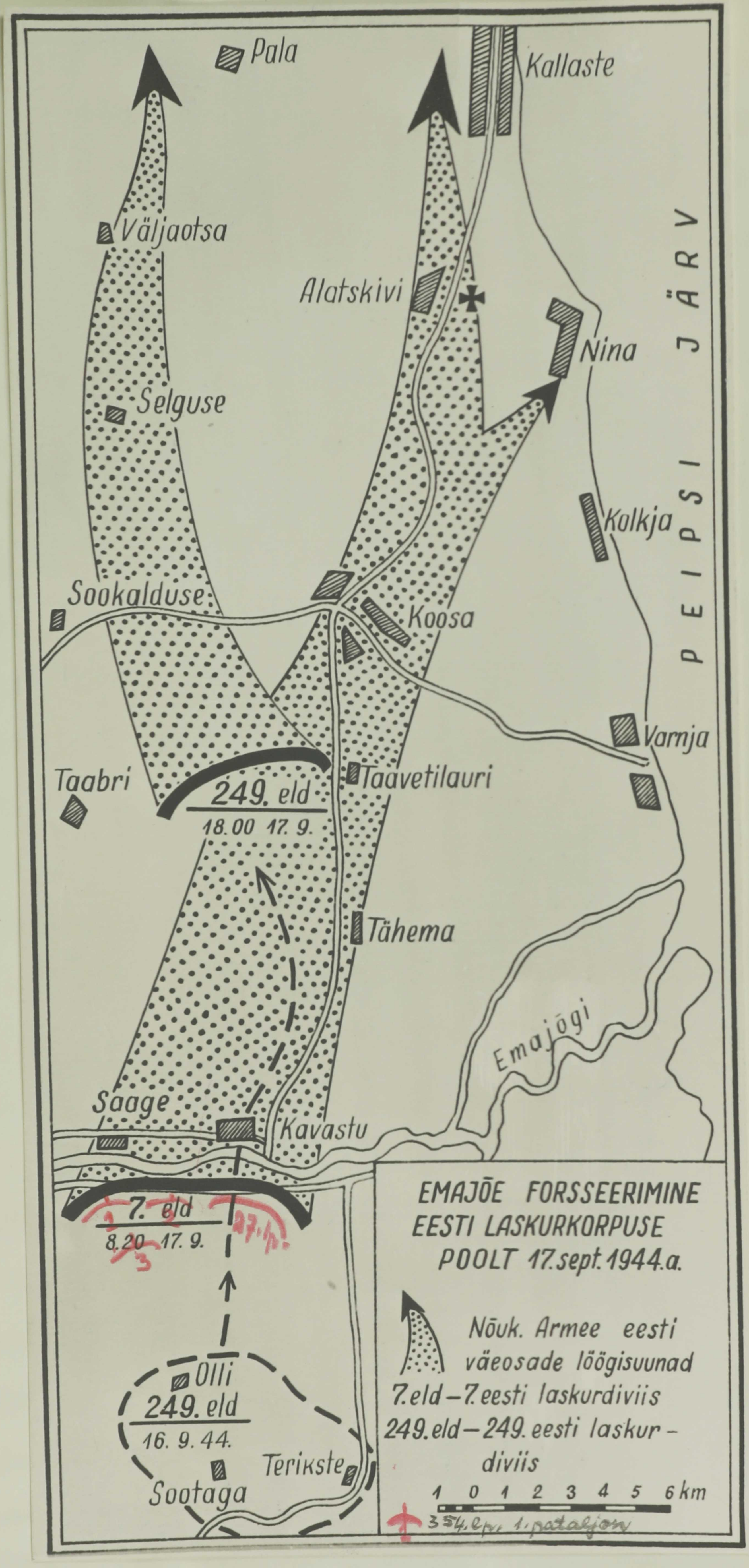
Pala
Kallaste
Väljaotsa
Alatskivi
Nina
PEIPSI JÄRV
Selguse
Kolkja
Sookalduse
Koosa
Varnja
Taabri
249. eld
18.00 17. 9.
Taavetilauri
Tähema
Emajõgi
Saage
Kavastu
7. eld
8.20 17. 9.
1
2
3
27.l.p.
Olli
249. eld
16. 9. 44.
Terikste
Sootaga
1 0 1 2 3 4 5 6 km
354.e.p., 1. pataljon

EMAJÕE FORSSEERIMINE
EESTI LASKURKORPUSE
POOLT 17.sept.1944.a.

Nõuk. Armee eesti väeosade löögisuunad

7.eld – 7.eesti laskurdiviis

249.eld – 249.eesti laskurdiviis

oli määratud 300.laskurpolk, paremalt Peipsi järvelt aga pidid suurtüki- ja miinipildujatega toetama Punalipulise Baltimere Laevastiku kaatrid[1].

18.septembril jätkas eelmise päeva lahinguis purustatud vaenlane 8.Eesti Laskurkorpuse osade lakkamatul survel taandumist põhja poole, kattes end juurdetoodud värskete jõududega. Tähtsamatel teedesõlmedel ja vastupanuks sobivais metsa- ning sookitsendikes tekkis rida väiksemaid kohaliku tähtsusega, kuid pinevaid lahinguid.

Ilma pikema puhkuseta asus kell 03.15 teele Koosalt Alatskivi suunas 354.laskurpolgu kolonn. Kell 07.30 jõudis polgu kolonn Alatskivile[2]. Polgu ülesandeks oli alates Alatskivist alustada vastase jälitamist kolmes kolonnis. Esimene kolonn: 2.pataljon, liikus marsruudil Alatskivi-Alasoo-Kallaste-Kodavere-Venetossu. Teine kolonn: 1.pataljon, liikus marsruudiga Alatskivi-Torila-Punikvere-Venetossu; pataljonist pool kilomeetrit tagapool polgu staap ja eriüksused. Kolmas kolonn: 3.pataljon, marsruudiga Alatskivi-Kubja-Orava pidi ühinema polgu teiste üksustega Venetossus[3].

Kui pataljonid asusid lahingukorda, et jätkata vaenlase jälitamist, ilmusid Alatskivi kohale viis Nõukogude ründelennukit. 1.pataljon ja temale juurde antud üksused asusid just rännakukolonni kui lennukid neid ründasid kõigepealt väikeste pommidega ja seejärel pardarelvadega. See ekstsess oli tõendiks korpuse üksuste kiirest edasiliikumisest, nii et staabid ei jõudnud lennuväele andmeid edasi anda. Lendurid aga ei uskunud, et Nõukogude väed olid nii kaugele edasinihkunud, sest rinne vasakul oli tükk maad tagapool ja pidas 1.pataljoni kolonni vaenlase omaks[1]. Sellest ootamatust löögist saadi kohe üle ja kolonn jätkas teed ettenähtud marsruudil kohtamata erilisi takistusi.

---

[1] EKPA, f.78, nim.78-1, s.-ü.178, l.78-79.

[2] Sealsamas, s.-ü.178, l.78.

[3] Sealsamas, s.-ü.166, l.33.

Meeste meeleolu oli suurepärane. Peagi marsiti sisse Kallaste linna. Läbides seda asustatud punkti, kus tihe inimhulk palistas peatänava kõnniteid, lõi 2.pataljon lahti laulu. Siin kohtasid mitmed võitlejad omakseid. Nii kohtas seersant Doronin oma naist, kes teda tükk maad saatis. Paar kilomeetrit edasi kohtas oma perekonda jefreitor Vink[2]. Kohtumisi, lilli ja rõõmuhõikeid oli selles kalurilinnas ning selle ümbruskonnas palju.

Tõsisema katse tõkestada polgu edasitungi tegi vaenlane Omedu jõel. Jõe vasakpoolsesl kaldal oli vaenlase jalavägi ühes suurtükkide ja tankidega organiseerinud rühma ja roodu tugipunktidena kaitse. Oli ehitatud laskurkaevikuid ja tulepesi kuulipildujaile. Omedu rajoon oli ettevalmistatud tugevaks kaitseks. Sild Omedu jõel oli purustatud.

Liginedes Omedu külale teatasid kohalikud elanikud, kes liikusid teel, et põhjapool Omedu jõge ja Kasepää küla lõunaserval asub kaitsel umbes sajast mehest koosnev "Omakaitse" salk. Õigete ja kiiresti organiseeritud luureandmete põhjal võttis polgukomandör vastu otsuse forsseerida Omedu jõgi ööl vastu 19. septembrit[1]. Seda ülesannet sooritama määras polkovnik Võrk 1.pataljoni. Saanud vastava lahinguülesande, saatis 1.pataljoni komandör välja 3.laskurroodu kapten Ivanovi juhtimisel, tugevdanud roodu kahe 45 mm suurtükiga, ühe raskekuulipildujate rühmaga ja ühe tankitõrjepüsside rühmaga[2].

---

[1] EKPA, f.78, nim.78-1, s,-ü. 166, l.33.

[2] Sealsamas, s.-ü. 159, l.36.

Jõudnud Omedu jõe lõunapoolsele kaldale, ületasid ujudes jõge kommunistlikud noored vanemseersant Laev ja reamees Kaiste ning tõid vastaskaldalt paadi ja parve, millega rood ja hiljem kogu 354.laskurpolk ületasid jõe[3]. Niisiis võib öelda, et 1.pataljon forsseeris Omedu jõge käigu pealt ja ilma suurema vastupanuta. Vastane jättis pärast lühikest tulevahetust maha Kasepää küla ja taandus Tiheda, Raja küla suunas.

3.laskurrood lähenes Tiheda külale. Ootamatult teostas vaenlane vasturünnaku kolme tanki toetusel. Kuna sild üle Omedu jõe oli lõhutud, liikusid laskurroodud ilma suurtükiväeta. 3.roodu komandör kapten Ivanov otsustas vasturünnak puruks lüüa. Ta paigutas snaiperid ja kuulipildurid positsioonile korraldusega tulistada tankide ambrasuuride pihta. Edasi paigutati positsioonile tankitõrjepüsside meeskonnad, valmistati ette tankihävitusgranaadid ja asuti varitsusele teeveerel. Vaenlase tankid lähenesid tulistades suurtükkidest ja kuulipildujatest. Lastes eessõitva tanki granaadi heitekaugusele, heitis kapten Ivanov isiklikult granaadi esimese tanki roomiku alla. Tank peatus. Teised tankid pöörasid ümber ja põgenesid täiskäiguga. Tankidel olnud vaenlase dessantlased hävitati 3.roodu võitlejate täpse tulega.[1]

---

[1] EKPA, f.78, nim.78-1, s.-ü.178, l.80.
[2] Sealsamas, s.-ü. 166, l.34.
[3] Sealsamas, s.-ü.156, l.1.

Polgu vaatluspunktis, milline asus Omedu külas, kuhu saabus ka polgukomandör, hakati ette valmistama järgmist lahingupäeva ja tehti kokkuvõtteid 18.septembrist. Selgus, et pealetungi tempo oli 18.septembril veelgi suurem kui eelmisel päeval ja lahingutega läbiti kuni 50 km. Õhtul jäid polgu põhijõud peatuma Lümatu külla Ranna vallas. 300.laskurpolk aga asus Kütis, kuna 27.polk oli sel päeval diviisivarus.

Päeva jooksul viidi parteitöö raamides läbi pataljonide parteibüroo istungid. Päevakorras oli vastuvõtmine partei ridadesse. Sooviavaldusi partei ridadesse astumiseks esitati 18.[2] Roodudes ja patareides viidi enne Omedu jõe ületamist läbi partei- ja komsomoli lühikoosolekud, et mobiliseerida võitlejaid kapten Ivanovi eeskujul võitlema vaenalse tankide vastu[3].

19.septembril taandus vaenlane endiselt järelvägede kattel. Korpuse ülesandeks oli, tungides peale Avinurme suunas, hõivata päeva lõpuks Mustvee, Lilastvere, Altveski joon. Samal ajal pidi 12 tanki ja 16 isesõitva suurtükiga tugevdatud motoriseeritud eelsalk 27.laskurpolgust tungima kaugemale ette, hõivama Avinurme ja Tudulinna, et lõigata ära vaenlase taandumisteed Alutagusest üle Rannapungerja Eesti sisemaale. Selle ülesande täitmiseks pidi 7.Eesti Laskurdiviis vallutama Mustvee ja Pauka. 27.polgu motoriseeritud eelsalk pidi tegevusse astuma pärast Mustvee, Kantküla tee vallutamist, et suunduda Võtikvere kaudu Avinurme ja Tudulinna[1].

---

[1] EKPA, f.78, nim.78-1, s.-ü. 166, l.70.
[2] Sealsamas, s.-ü. 155, l.47.
[3] Sealsamas, s.-ü.156, l.1.

354, laskurpolgu ülesandeks oli 19.septembril hõivata Mustvee linn. Polgu vasakul tiival tegutses 300.laskurpolk, ülesandega vallutada Võtikvere. Peipsi järvelt toetasid 354.laskurpolgu paremat tiiba Punalipulise Baltimere laevastiku kaatrid. Varahommikul 1.pataljon sisenes Raja külasse, kus jäi peatuma, sest vastane oli organiseerinud tugeva kaitse Mustvee linna rajoonis. Nagu luure andmetest selgus, oli Mustvees juba varem valmistatud positsioonid ja organiseeritud kaitse.

Ent peagi liikus 3.laskurrood Raja küla ja Mustvee linna vahel oleva surnuaia suunas, kuhu oli varjule pugenud vaenlane. Jalavägi oli jõudnud ette järelliikuvatest polgu ja pataljoni kahuritest, mis 1.pataljonile olid toetuseks juurde antud. See oli tingitud sellest, et kahurite toomine üle Omedu jõe parvega oli küllaltki raske. 3.rood haaras oma vasaku tiivaga Mustvee surnuaeda ja piiras selle poolringis sisse, nii et ainukene pääsemise võimalus jäi vaenlasel tee peal. Avanud marulise kuulipildujaja miinipildujatule, hakkas vaenlane surnuaiast hüpetega taanduma teele ja sealt edasi Mustvee suunas. Just sel ajal jõudis 354.laskurpolgu suurtükivägi Raja küla põhjaservale ja avas taanduva vaenlase pihta hävitava tule. Oli näha, et tabatakse täpselt ja vastane kannab suuri kaotusi[1].

---

[1] Nõukogude armee Eesti rahvuskorpus..., lk.184.

Luuregrupid, jõudnud Mustvee lähistele, kohtasid tugevat püstolkuulipildujate tuld. Sel ajal väljusid Mustvee linnast Raja küla suunas 3 kerget tanki ja 4 soomustransportööri. Oli selge, et polgu ja 1.pataljoni luure oli vastase poolt avastatud. Kaotamata aega, avasid luurajad tule vastase tankide pihta, informeerides ühtlasi järeltulevat 1.pataljoni[2].

Ilmunud tanke märkas ka 45 mm patarei komandör sm.Koul, kes oli ratsutanud maastikuluurele. Ta pöördus galopeerides tagasi, teatades lähenevatest vaenlase tankidest 1.pataljoni komandörile kapten Juhansoole, ühtlasi paigutades oma kahurid positsioonile tankide rünnaku tagasilöömiseks[3].

Samas aga tekkis lühiajaline segadus. Kohati tõusid võitlejad lahingukordadest püsti ja hakkasid taanduma Raja küla suunas. 3.laskurrood jäi aga oma kohale ega taandunud sammugi. Kohale jäid ka TT-püssside meeskonnad. Kiiresti seadsid oma kahurid lahingukorda sihtur vanemseersant Pranno, vanem Traguh ja seersant Lind. Tankid lähenesid. Vahemaa oli veel 200, siis

---

[1] EKPA, f.78, nim.78-1, s.-ü. 166, l.34.

[2] sealsamas, s.-ü.178, lk.81.

[3] "Punaväelane" nr.226, 21.septembril 1944.

100 m. Ühteaegu kärgatasid vanem Traguni ja vanemseersant Pranno kahurid. Viimane tabas esimese tanki ambrasuuri kui tank jõudis külavaheteele. Sees istunud hitlerlased said surma ja tank seisatus. Teised tankid aga, sattunud marulise kahuri- ja tankitõrjepüssi tule alla, pöördusid tagasi ja kadusid.[1] Tankirünnak oli tagasi löödud.

Samal ajal hakkasid 354.laskurpolgu ülejäänud väeosad järele jõudma 1.pataljonile. Raja külas olid peaaegu kõik kohalikud elanikud alles jäänud ja valmistasid läbivatele sõjameestele südamliku vastuvõtu. Küla elanikud olid enamikus kogunenud külavahelisele tänavale. Akendest visati lilli. Naised tõid tee äärde piimanõud. Võitlejaid kostitati piima, leiva ja meega. Vanemad inimesed seisid hardunult tee ääres ja pühkisid silmi pisaraist. Ohvitsere, seersante ja võitlejaid kutsuti majadesse, neile pakuti süüa ja neid külvati üle küsimustega eesti väeosade kohta, omaste ja tuttavate saatusest[2].

Keskpäeval avas vaenlane marulise tule õhutõrje- ja välisuurtükkidest polgu pealetungivatele üksustele. Raja külas süttisid majad. Kuna oli tegemist rindaküla- ga, oli oht, et kogu küla võib maha põleda. Majad aga kustutasid polgu võitlejad, kes ei kaotanud rahulikku meelt.

Üsna eelserva lähedal asus polgu vaatluspunkt. Üks autoriteetsemaid ja julgemaid ohvitsere polgus, 1.roodu komandör vanemleitnant Vaide sai selles rajoonis surma, 1.pataljoni 82.mm miinipilduja~~te~~ roodu komandör vanemleitnant Gorjunov aga haavata. Samas sai raske kõhuhaava rühmakomandör vanemseersant E.Saar. Seltsimeestele, kes püüdsid teda abistada, ütles ta: "Jätke mind, vastast ei tohi jooksu lasta minna!" Palunud võtta tema parteipilet, olid tema viimased sõnad: "Edasi, vastase jälitamisele!"[1]

---

[1] EKPA, f.78, nim.78-1, s.-ü. 155, l.35.

[2] Sealsamas, l.36.

Luuregruppidel osutus võimalikuks imbuda vastase tagalasse läbi selle kaitse. Kiiresti organiseeritud luure- ja vaatlusega tehti kindlaks vastase grupeering ning tulepunktid Mustvee linnas ja jõe põhjakaldal. Mustvees oli kaitsel rohkem kui 500 vaenlase sõdurit 1.jalaväerügemendi ja 42.politseipataljoni üksustest, varustatud raskete relvade ja tankidega[2].

Seepärast andis polgukomandör polkovnik Võrk käsu 3.pataljonile liikuda vasakult poolt Mustveed läbi soo ja haarata Mustvee vasakult, lõigates läbi Mustvee-Jõgeva maantee, vaenlase taandumistee Jõgeva suunas. Liikudes läbi metsa jõudis pataljon juba üsna lähedale teele, kui äkki asus vaenlane vasturünnakule kolme kerge tanki ja nelja soomustransportööri toetusel, millel asus automaaturite dessant. Käigu pealt hargnenud lahingukorda, avasid 3.pataljoni võitlejad marulise tule kõikidest relvadest vaenlase pihta. 45 mm kahur sai ühele tankile pihta, see läks rivist välja. Samuti sai vigastada üks transportöör. Vaenlase dessantlased hävitati laskurite ja miinipildurite tulega. Tankid~~e~~ ja soomustransportöörid pöördusid tagasi. Vasturünnak ei saavutanud mingit edu.[3]

---

[1] EKPA, f.78, nim.78-1, s.-ü.166, l.36 ja 62.

[2] Sealsamas, s.-ü.178, l. 82.

[3] Sealsamas, s.-ü. 166, l.36.

Pärast seda õnnestus pataljonil suurte pingutustega, kuid kiiresti teostada nimetatud manööver. Ent siis selgus, et vastane oli ennast kindlustanud vasakpoolse tiiblöögi eest Mustveest läänepool asuva metsa serval. Pataljonikomandörø major Kevvai ettepanekul avati sellele metsaservale polgu 76 mm ja 23.suurtükiväepolgu kahuritest tuli. Seejuures väärib märkimist, et suurtükiväepolgu divisjonid seisid alles Omedu jõel, sest uus sild, mida ehitasid sapööripataljon, 354.laskurpolgu 2.pataljon ning suurtükiväepolgu kõik mehed, polnud veel valmis. See oli suvoorovlaste üks silmapaistvamaid kaugelaskmisi. Suurtükiväe tabava tule tagajärjel vastane taandus[1].

Ka otsesuunas algas lähenemine Mustvee linnale. Eeljulgestuses liikus 3.laskurrood kapten Ivanovi juhtimisel. Pärast ägedat tulevahetust jõudis allüksus linnaservale. Võitlus käis iga maja pärast. Vaenlane pani raevukalt vastu, tulistades suurtükkidest, miinipildujatest, 6-torustest miinipildujatest ja käsirelvadest. Operatsiooni kohta andis üksikasjaliku ülevaate ajaleht "Punaväelane":

"Otsesihtimise suurtükid, mis ei jäänud sammugi maha jalaväelaste lahingukordadest, hävitasid täpse tulega hitlerlaste tulipunkte. Seersant Linnu kahur hävitas tabava tulega hitlerlaste kuulipilduja esimeses majas, avades seega tee meie jalaväelastele.

Hüüdega "Nõukogude Eesti eest!" - tormasid sm. Juhansoo[2] võitlejad Mustvee tänavatele. Esimesena tungis linna vanemseersant Meinberg, kes lahingu vältel hävitas 8 hitlerlast. Ägedate tänavalahingute käigus suruti fašistid samm-sammult põhja poole."[1]

---

[1] EKPA, f.78, nim.78-1,s.ü.166, l.36.

[2] Kapten Juhansoo oli Eesti NSV mandrilahingutes 354. laskurpolgu 1.pataljoni komandör.

Võitluses Mustvee linna vabastamisel oli vaenlase üheks tugevamaks tugipunktiks Mustvee kirik. Liikudes eeljulgestuses, roomasid kapten Ivanov, reamees Murro ja vanem Luup kiriku juurde ja külvasid ta akendest üle granaatidega. Julge sammu tulemuseks oli see, et tugipunkt vaikis, kirikusse aga jäi ligi 40 vaenlase laipa.

"Edasi, Mustvee vabastamiseks!" kajas hüüd, millega võitlejad tormasid edasi Mustvee poole. Jõudnud Mustvee jõe joonele, märkas kapten Ivanov, et vaenlane valmistub vasturünnakule 9 tanki ja 7.soomustransportööri toetusel. Paigutanud positsioonile 45 mm kahurid ja tankitõrjepüsside meeskonnad, asus rood kaitsele. 2 soomustransportööri liikusid otse roodu komandopunktile. Veel enne kui kahurid avasid tule, heitis kapten Ivanov esimese soomustransportööri alla granaatide kimbu. Teine aga sai tabamuse tankitõrjepüssilt. Ülejäänud pöördusid tagasi. Vasturünnak nurjus, sest vaenlase sõdurid, kes saatsid soomusmasinaid niideti 3.roodu võitlejate poolt maha[2].

Halastamatu täpsusega hävitasid sm-te Kouli ja Kutti[3] suurtükid vaenlase tulepunkte ning siis, pärast "Katjuuša" võimsat tulelööki, läksid sm.Juhansoo võitlejad otsustavale rünnakule.

---

[1] "Punaväelane" nr.231, 26.septembril 1944.

[2] EKPA, f.78, nim. 78-1, s.-ü. 166, l.60-61.

[3] Vanemleitnant Koul oli 45 mm kahurite patareikomandör ja vanemleitnant Kutti polgu 76 mm kahurite patareikomandör.

"Hoogsalt tungiti Mustvee jõe kallastele. Mõlemad sillad olid terved, kuid betoonsild oli mineeritud. Sm.Ivanovi võitlejad tormasid külmavereliselt üle mineeritud silla jõe põhjapoolsele kaldale. Sm.Pekri[1], mitte hoolides oma elust, demineeris silla, järele tulid suurtükid. Siis kajas kõikjal võimas "hurraa!".

Mustvee on vaba! Püsimajäänud pritsimaja tornis tõusis punane lipp. Mustvee oli jälle saanud nõukogude linnaks!

Sammuvad edasi sm.Anari võitlejad. Need kangelased tungisid esimestena linna. Oma raskelt haavatud komandörist nooremleitnant Kiiratsist mööduvad mehed. Sm.Kiirats pöördub nende poole: "Seltsimehed! Hävitage fašiste! Tapke neid niikaua, kui tõuseb teie käsi! Makske kätte minu eest ja kõige eest, mis nad tegid meie maale!"

Nüüd lahkuvad ka haavatud, kes olid võidelnud kangelaslikult. Jefreitorid Kaman ja Gerassimov said haavata juba Emajõe forsseerimisel, kuid nad võitlesid edasi kuni Mustvee vabastamiseni. Mõlemad ennastsalgavad võitlejad esitati autasustamiseks Kuulsuse ordeniga.

Rännak ja lahing väsitasid, ent võitlejad võtavad kohe sisse ringkaitse, et vältida ootamatusi," lõpetab "Punaväelane" Mustvee lahingu kirjelduse[2].

---

[1] Kapten Pekri oli Eesti NSV mandrilahingutes 354.laskurpolgu vanemadjutant. Tegelikult kapten Pekri viskas Mustvee jõkke silla keskele paigutatud miini, mille süütenöör oli juba süüdatud.

[2] "Punaväelane" nr.231, 26.septembril 1944.

Vangide jutustuste põhjal selguski, et Mustvees oli tõepoolest kaitsel 500 meets. Mustvee garnisonil oli 75 mm suurtükke, samuti oli Mustvees Peipsi järve Saksa laevastiku kaatrite flotill[1].

Õigeaegsete ja täpsete luureandmete põhjal jätkas edukat tegutsemist ka 3.pataljon, kes piiras vastase grupeeringu pärast Mustvee jõe forsseerimist Kirpi küla rajoonis, hävitas ühe rühma vaenlase sõdureid ja sai trofeeks ühe 75 mm suurtüki. Kell 17.30 jõudis 3.pataljon Saaremetsani, kella 20-ks Linnanõmmesse ja kell 20.30 lõikas pataljon läbi Avinurme - Mustvee raudtee saades arvukalt trofeesid[2]. Edaspidise korralduse ootel võttis pataljon sisse ringkaitse.

Vastane aga taandus oma järelejäänud jõududega Avinurme suunas. Pataljonikomandör major Kevvai tegi ülesandeks 7.laskurroodu 1.rühmale, kellele anti juurde kaks 45 mm kahurit, liikuda edasi Avinurme suunas, et silmist mitte lasta taanduva vaenlase jalaväeosi.

Järgnedes taanduvale vaenlasele jõudsid mõlemad 3.pataljoni rühmad Avinurme esimeste majadeni. Mõlemad rühmakomandörid leitnandid Unt ja Pärtel liikusid ees. Järsku hüppasid pimedas majade tagant välja vaenlase sõdurid ja vangistasid mõlemad ohvitserid. Samuti said nad kätte ühe 3.pataljoni suurtüki. Mõlemad ohvitserid toodi talu õue, kus neid kuulas üle üks saksa ohvitser ja nõudis mõlema nõukogude ohvitseri mahalaskmist. Kuid samas tõi käskjalg teate saksa ohvitserile, et Punaarmee üksus piirab Avinurmet ja üritab selle hõivamist (27.polgu 2.pataljoni tankidessant). Kiiruga asus

---

1 EKPA, f.78, nim.78-1, s-ü.166, l.36.

2 Sealsamas, s.-ü.178, l.81.

vaenlane liikuma, võttes kaasa mõlemad nõukogude ohvitserid. Liikudes mööda teed, tormasid Nõukogude tankid liikuvale vaenlase kolonnile järele tulistades teda suurtükkidest. Vaenlase kolonn sattus paanikasse ja jooksis laiali. Silmapilku kasutasid ära leitnant Unt ja Pärtel. Kasutades üldist segadust ja pimedust haarasid nad vaenlase poolt mahavisatud vintpüssid ja jooksid hitlerlaste juurest ära. Teel oma väeosa juurde võtsid leitnant Unt ja Pärtel vangi 15 põgenevat vaenlast ning panid neid vedama oma 45 mm kahurit, mis oli vaenlase kätte sattunud[1].

Niipea kui Mustvee oli vallutatud, ilmusid teedele ja vabastatud küladesse kõiki erutav loosung: "Edasi, Tallimma!"[2]

Õhtul, tehes kokkuvõtteid lahingupäevast, selgus, et Mustvees saadi vaenlaselt kätte: 7 valvekaatrit, 6 suurtükki, 2 raskekuulipildujat, 10 käsikuulipildujat, 100 vintpüssi, 4 automaati, 13 hobust ja 9 veokit. Hävitati rohkem kui 200 vaenlase sõdurit ja ohvitseri[3].

Parteibüroo istungitel arutati õhtul läbi esitatud sooviavaldusi partei ridadesse astumiseks. Ka komsomolibürood võtsid 19.septembril vastu uusi ÜLKNÜ liikmeid. Eduka lahingtegevuse eest saadeti sel päeval võitlejaile ja ohvitseridele 26 tervituskaarti, neist 5 polgukomandöri allkirjaga: Kapten Ivanovile, 3.roodu isikulisele koosseisule, vanemseersant Vedrule jt.

---

[1] EKPA, f.78, nim.78-1, s.-ü. 166, l.36.

[2] Eesti rahva pojad..., lk.35.

[3] EKPA, f.78, nim.78-1, s.-ü. 166, l.36.

Neid lahingukangelasi tutvustati laialdaselt samal päeval ilmunud välklehtedes ja - teadetes[1].

Mustvee hõivamine 354.laskurpolgu ja Võtikvere 300.laskurpolgu poolt avas tee 27.laskurpolgu silmapaistvale dessantoperatsioonile Avinurme-Tudulinna rajoonis. Lahingud jätkasid ka korpuse teised väeosad, kes kella 24-ks vallutasid Ninasi, Kõveriku, Rehesaare, Laekannu, Tullimuru, Veia joone. Eduka lahingupäeva jooksul liiguti edasi 30-40 km.

354.laskurpolk jõudis 19.septembri õhtul Ninasi, Kalma, Karusoo, Linnanõmme joonele[2].

20.septembril kella 05.00 paiku kohtas Avinurme, Tudulinna suunas liikuv 7.ELD eelsalga rännakpeatõke vastase tugeva vastupanu Avinurme lähistel. Nimelt püüdsid lääne suunas läbi murda Narva alt taanduvad vastase 258.jalaväediviisi 130.jalaväerügement ja 20. ss-diviisi 46.rügemendi üksused suurtükkide ja tankide toetusel. Lahing kestis kogu 20.septembri hommikupooliku. Vastase grupeering löödi puruks pärast korduvaid vasturünnakuid. Kella 16.00-ks jõudis kangelaslik 27.laskurpolgu 2.pataljon Tudulinna.[3] Vaenlase tee läände osutus läbilõigatuks.

Selle ulja ja hoogsa operatsiooni puhul kirjutati "Punaväelases" järgmist: "See kes nägi lahingut Avinurme all, ei unusta seda iialgi. Sm.Trankmanni väeosa dessant andis siin purustava löögi sakslastele.

Sm.Trankmani väeosas räägitakse nüüd, et lahingu-

---

1 EKPA, f.78, nim.78-1, s.ü.156, l.1.
2 Sealsamas.
3 Larin..., lk. 289.

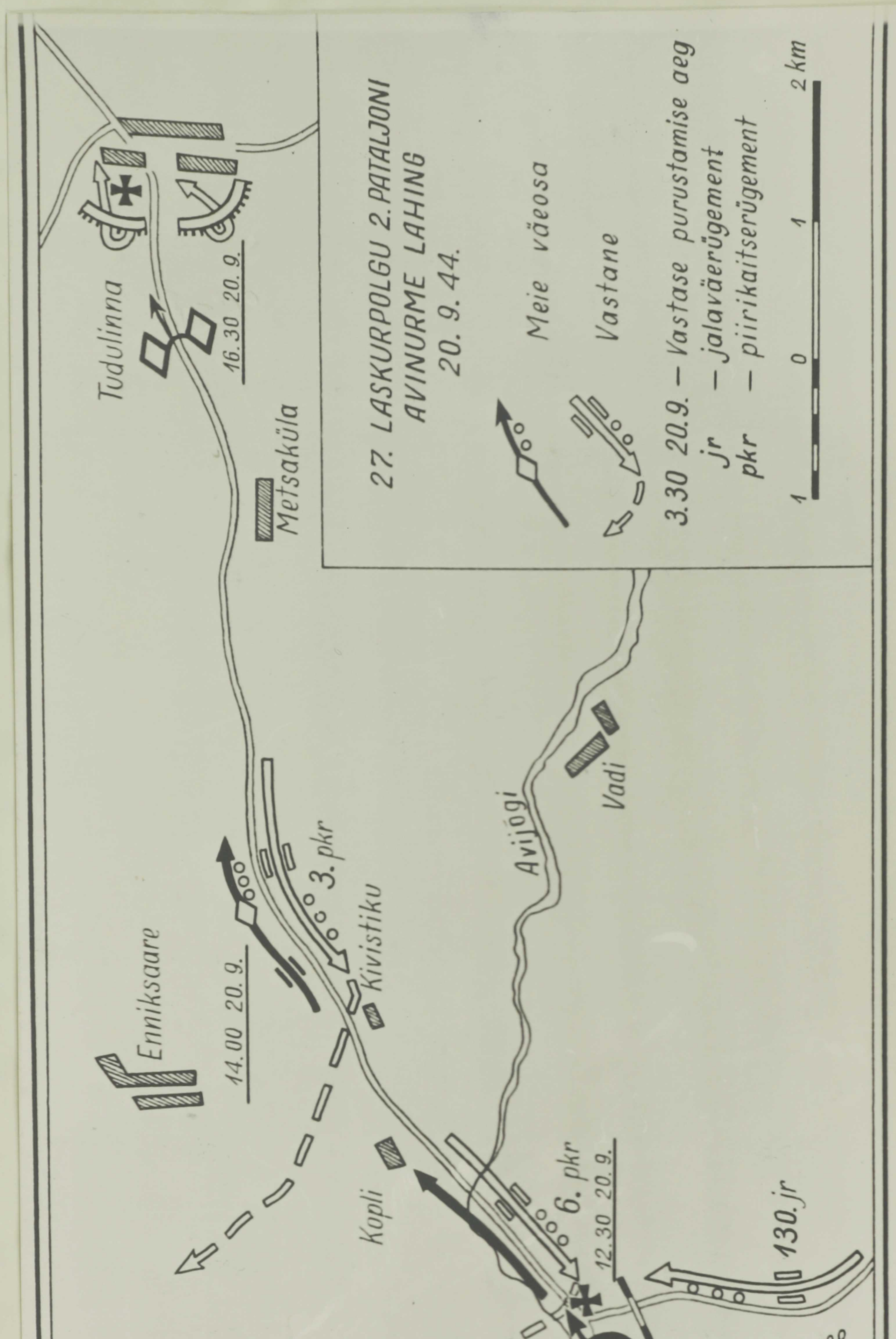

27. LASKURPOLGU 2. PATALJONI AVINURME LAHING 20. 9. 44.

Meie väeosa
Vastane
3.30 20.9. – Vastase purustamise aeg
jr – jalaväerügement
pkr – piirikaitserügement
1 0 1 2 km
Tudulinna
16.30 20.9.
Metsaküla
Enniksaare
14.00 20.9.
3. pkr
Kivistiku
Avijõgi
Vadi
Kopli
6. pkr
12.30 20.9.
130. jr
Avinurme
Mustvee
Kõveriku
3.30 20.9.
Sonda

väli kujutas enesest kogu saksa armee lüüasaamist miniatuuris. See oli kaos, kus maanteekraavi tardunud võimsad transportöörid olid segamini suurtükkide, miinipildujate ja ümberpaiskunud vankritega. Vaenlase laipade vahel kihutasid hirnudes rakendist lahti pääsenud hobused.

Ent selline võit oli saavutatud lahingus! Vastas oli kuni kolm polku fritse. Nad teostasid vasturünnakuid ja Avinurme all ähvardasid paremat ja vasakut tiiba. Kuid kõik oli asjatu. Õigeaegne tankirünnak lõikas nende jõud kaheks ja sundis neid seejärel põgenema."[1]

Korpus jälitas hoogsalt vaenlast, ülesandega - läbi lõigata saklsate Narva grupi taganemistee ja astuda ühendusse kindralleitnant Starikovi vägedega[2].

2.löögiarmee edukas edasiliikumine sundis fašistlikku väejuhatust asuma oma vägede äraviimisele Narva rindelõigust juba 18.septembri õhtul. Ööl vastu 19. septembrit 1944.a. hakkas 8.armee jälitama vaenlast ja liikus kahe päeva jooksul edasi 90 km, 20.septembri õhtuks jõudis 8.armee eelsalk Rakveresse, vasakul tiival aga jõudsid 8.armee osad Lohusuu rajooni, kus kohtusid 2.löögiarmeega[3].

Niisiis ühinesid neljandal pealetungipäeval Leningradi rinde Tartu ja Narva poolt pealetungivad väed. Nende kahe kooskõlastatud löögiga (tiivale ja tagalale Tartu poolt ning pikki rinnet Narva poolt) purustati täielikult vaenlase Balti grupeeringu peajõud, mis asusid kaitsel Eesti NSV territooriumil[1].

---

[1] "Punaväelane" nr.235, 30.septembril 1944.

[2] Kindral Starikovi väed on 8.armee väed, kes tungisid peale Narva suunast.

[3] История отечественной войны..., том IУ, стр. 309.

354.laskurkorpus astus Mustveest välja Avinurme poole kell 11.30. Kohtamata vastupanu, jõudis kolonn kell 15.30 Avinurme. Otsekohe jätkati liikumist Venevere suunas, kuhu jõuti ilma eriliste vahejuhtumiteta kell 19.30. Võeti sisse ringkaitse[2]. 20.septembril esitati polgus 20 sooviavaldust partei ridadesse astumiseks[3].

Ägedaid vasturünnakuid kohtasid 20.septembril 8.ELK väeosad mitmes kohas: Tupastiku, Kõveriku, Veskivälja, Kupja jt. rajoonides. Õhtuks jõudsid Eesti väeosad Lohusuu, Avinurme, Muuga, Noavere, Saare, Avanduse, Rahula joonele. Sel päeval võeti rohkem kui 400 vaenlase sõdurit ja ohvitseri vangi ning saadi trofeedeks 110 suurtükki ja miinipildijat, 20 autot, 3 sõjamoonaladu, hulk hobuseid, soomustransportööre, tanke ja muud.[4]

Samal päeval sai väeosades teatavaks kõrgema ülemjuhataja käskkiri 20.septembrist 1944 Nõukogude Liidu marssalile Govorovile, kus muuseas oli öeldud:

"Leningradi rinde väed, minnes üle pealetungile rajoonis põhja pool Tartut, murdsid läbi vastase tugevasti kindlustatud kaitsest ja liikusid nelja pealetungilahingute päeva kestel edasi kuni 70 km ning laiendasid läbimurret kuni 120 km rinnetpidi, vabastades üle 1500 asustatud punkti, sealhulgas suured asustatud punktid:Magdalena, Mustvee, Jõgeva ja Avinurme.

---

[1] Nõukogude Eesti vabastamine..., lk.52.
[2] EKPA, f.78, nim.78-1, s.-ü. 166, lk.107.
[3] Sealsamas, s.-ü. 155 , lk.147.
[4] Larin..., lk.291.

... 20.septembril kell 22 saluteerib meie kodumaa pealinn Moskva kodumaa nimel vapraile Leningradi rinde vägedele, sealhulgas kindralleitnant Pärna Eesti Korpusele, kes murdsid läbi sakslaste kaitse, suurtükiväe 20 kogupauguga 224 suurtükist.

Eeskujuliku lahingtegevuse eest avaldan tänu teie poolt juhitavaile vägedele, kes võtsid osa lahinguist vastase kaitse läbimurdmisel." [1]

Seda tähtsat dokumenti tutvustati kohe laialdaselt polgu allüksustes. Tänu tubli lahingutegevuse eest tiivustas polgu isikulist koosseisu uutele kangelastegudele.

8.Eesti Laskurkorpuse, selle hulgas ka 354.laskurpolgu ajaloos on Emajõe operatsioon üks kangelaslikumaid ja eredamaid lehekülgi. Operatsiooni edukas käik täitis õigustatud uhkusega iga sõjamehe rinda. See hiilgav võit sai võimalikuks tänu 2.löögiarmee oskuslikule ja vaprale tegevusele, eriti selle armee algatusvõimelisele ja oskuslikule juhtimisele tema staabi ja komandöri poolt. Korpuse väeosadele oli see tõeliseks ülevaatuseks omandatud teadmistest väljaõppele eelnenud perioodi vältel.

Purustatud ja juhtimise kaotanud saksa väed taganesid Nõukogude armee löökide all kiiresti lääne poole. Oleks väär panna see ainuüksi 8.Eesti Laskurkorpuse arvele. See on samapalju maksev Leningradi rinde kõikide vägede osas, kes tegutsesid Eesti NSV territooriumil.

---

1 "Punaväelane" nr.226, 21.septembril 1944.

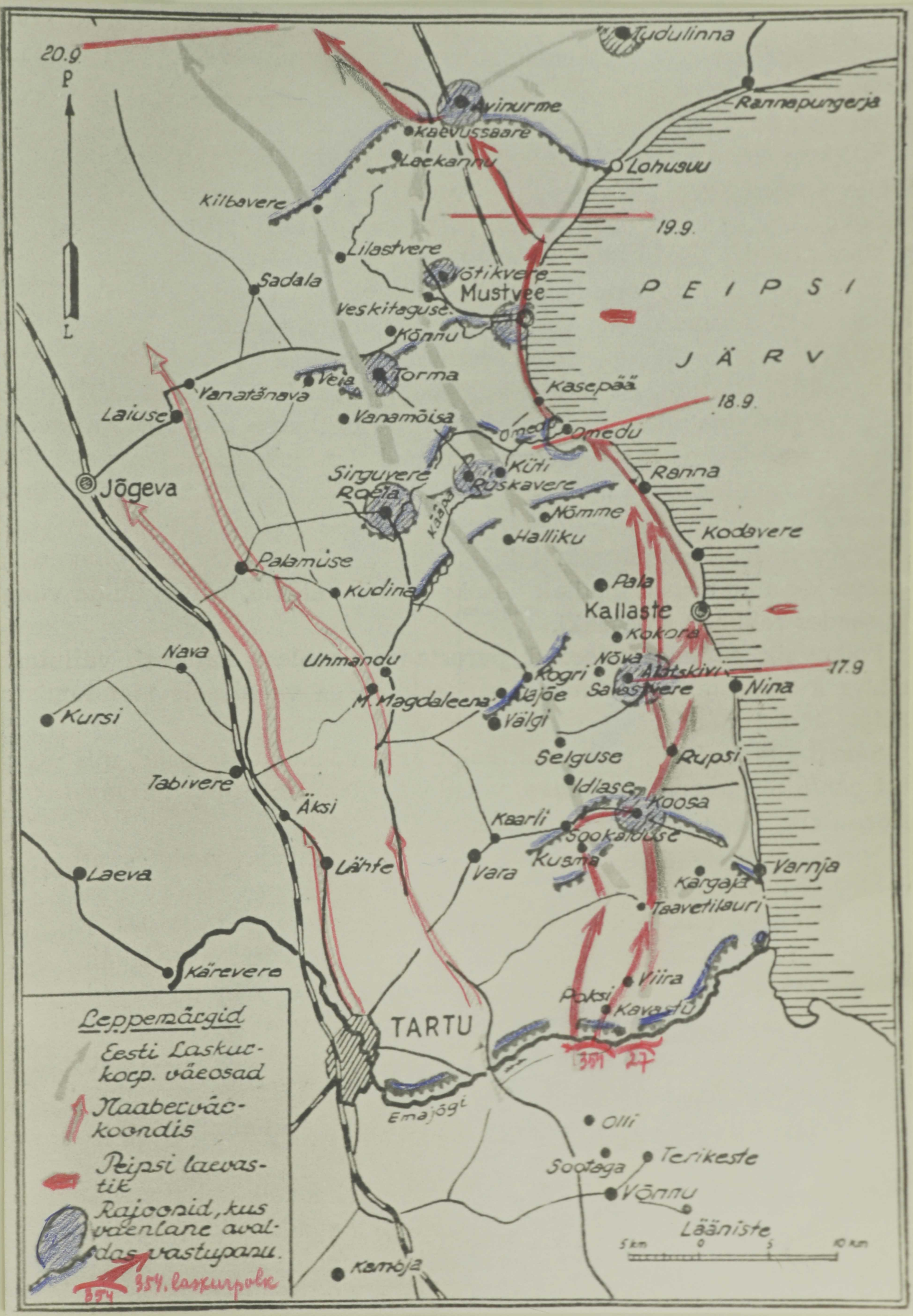
20.9
P
L
Tudulinna
Avinurme
Rannapungerja
Kaevussaare
Laekannu
Lohusuu
Kilbavere
19.9.
Lilastvere
Võtikvere
Sadala
Mustvee
PEIPSI
Veskitaguse
Kõnnu
JÄRV
Veia
Torma
Vanatänava
Kasepää
18.9.
Laiuse
Vanamõisa
Omedu
Omedu
Küti
Jõgeva
Sirguvere
Ruskavere
Ranna
Roela
Kääpa
Nõmme
Halliku
Kodavere
Palamuse
Pala
Kudina
Kallaste
Kokora
Nava
Uhmandu
Nõva
Kogri
Alatskivi
Savastvere
17.9
Nina
Kursi
M. Magdaleena
Alajõe
Välgi
Selguse
Rupsi
Tabivere
Idlase
Äksi
Koosa
Kaarli
Sookalduse
Lähte
Vara
Kusma
Varnja
Kargaja
Laeva
Taavetilauri
Kärevere
Viira
Poksi
Kavastu
TARTU
351
27
Emajõgi
Olli
Terikeste
Sootaga
Võnnu
Lääniste
5 km
0
5
10 km
Kambja
Leppemärgid
Eesti Laskur-korp. väeosad
Naabervãe-koondis
Peipsi laevastik
Rajoonid, kus vaenlane avaldas vastupanu.
354
354. laskurpolk

Väga otsustavat osa edu saavutamisel etendasid ka 3.Balti rinde väed, kes murdsid läbi vaenlase kaitse Väike-Emajõe joonel, hõivasid haaramismanöövriga Tõrva ning,forsseerinud Õhne ja Pedeli jõe, tungisid kontsentrilise rünnakuga 19.septembril Valga linna ja puhastasid selle tähtsa teedesõlme hitlerlastest.

Edu arendamine vaenlase operatiivse kaitse sügavusestaga avas tee Eesti NSV pealinna Tallinna ja Eesti NSV mandri lääneosa vabastamiseks.

+ + +

III 354. laskurpolgu osavõtt Tallinna vabastamisest ja Eesti NSV saarte vabastamislahingutest.

Pärast Mustvee ja Avinurme vabastamist ning väljajõudmist Simuna,Rakke joonele, pärast seda kui 3o.kaardiväekorpus jõudis Põltsamaa lähistele ning 8. armee oli vabastanud Rakvere, ilmusid kõikidele teeristidele suunanäitajad, millel oli kaks sõna - "Edasi Tallinna".

Tingituna sellest, et 8. armee hõivas Rakvere, asus 8. Eesti Laskurkorpus 21. septembril 1944.aastal, selle armee vasakul tiival läände liikudes, vaenlase rööbikjälitamisele Väike-Maarja,Tamsalu suunas. Seega asusid 2. löögiarmee ja 8.armee jälitama vaenlast Tallinna suunas.

21. septembril oli 8.ELK päevaülesandeks Assamalla, Tamsalu, Kerguta joonele jõudmine. Sama päeva hommikul tuli polgu paiknemisrajooni korpuse komandöri asetäitja polkovnik Külaots ja andis edasi käsu - välja astuda kell 1o.oo Veneverest, liikuda edasi marsruudil Venevere, Paasvere,Laekvere,Simuna, Vao ja jääda peatuma Tamsalu rajoonis. Polk asus otsekohe rännakkolonni avangardiga 1.pataljon.[1]

Samal ajal kutsuti polgu komandör korpuse komandöri kindralleitnant Pärna juurde. Seal viibis ka 2.löögiarmee komandör kindralleitnant Fedjuninski. Armeejuhataja andis polkovnik Võrgule marsruudi, mida mööda eelsalk pidi liikuma ~~ja~~ Tallinna. Mõlemad kindralid andsid juhendeid operatsiooni teostamiseks. Korpuse staabi poolt ettevalmistatud kaart selle marsruudiga anti polkovnik Võrgule, kes seejärel pöördus tagasi väeossa.[2]

---

[1] EKPA, f. 78, nim. 78-1, s.-ü. 166, l. 1o8.

[2] Erupolkovnik V.Võrgu isiklikest mälestustest.

Polgu kolonn oli just asunud lühipuhkusele mõni kilomeeter Paasverest,Pudivere küla juures, kauni männimetsalagendiku ääres, kui kohale saabus kindralleitnant Pärn, kes andis rõõmsatujuliselt käsu polkovnik Võrgule asuda otsekohe liikuva eelsalga moodustamisele tugevdatud laskurpataljoni näol, paigutada see tankidele, iseliikuvatele suurtükkidele ja autodele ning asuda teele Tallinna suunas.[1]

Raske on kirjeldada mis sel hetkel polgus toimus. Üle välja veeres võimas hurraa meie parteile, Nõukogude armeele, meie kangelaslikule rahvale. Kohalviibinud sõjameeste nägudel võis lugeda suurt rõõmu- ja uhkusetunnet osutatud usalduse eest asuda teostama nii vastutusrikast lahinguülesannet. Ärevus oli suur kui hakati arutama, kellele langeb osaks au osa võtta Tallinna operatsioonist. Ei leidunud ju polgus ühtegi võitlejat, kes poleks tahtnud sellest operatsioonist osa võtta. Kuid selge oli ka see, et kõik kaasa minna ei saa, sest kindral oli ju öelnud, et eelsalga suuruseks on üks tugevdatud pataljon. Selge oli ka see, et sellest hulljulgest tankidessandist osavõtu õiguse saab seni lahingutes Eesti NSV territooriumil kõige rohkem silmapaistnud pataljon.

Motoriseeritud eelsalga koosseisu määras polkovnik Võrk 1. laskurpataljoni ilma 2.rooduta, mis täitis sel ajal eriülesannet, 2. laskurpataljoni 5. ja 6. rood,automaatrelvade rood, kaks rühma tankitõrjepüsside roodust ja üks rühm 45 mm patareist. Eelsalgale anti toetuseks juure 16 suurtükki 952.isesõitvate suurtükkide polgust ja

---

[1] EKPA, f.78, nim. 78-1, s.-ü. 166, l.108.

8 tanki 45. tankipolgust. Nagu juba öeldud, tehti eelsalga juhtimine ülesandeks polkovnik Võrgule.[1] Salga juhtkonda määrati ka polgukomandöri asetäitja poliitilisel alal major Gabral, polgu parteiorganisaator kapten Green ja polgu staabiülema abi luure alal kapten Veskijärv. Polgu komandöri kohustetäitjaks polgu põhiosa juure jäi polgukomandöri asetäitja rivi alal major Kümnik.[2]

Vastavalt tankidele, isesõitvatele suurtükkidele ja veoautodele moodustati kaheteistkümnemehelised grupid igale masinale. Igasse gruppi määrati parteiorganisaator. Polgu partorg kapten Green instrueeris üksikasjalikult gruppide parteiorganisaatoreid kommunistide ja kommunistlike noorte kohustest motoriseeritud eelsalgas liikumisel. Kuni teele asumiseni vestlesid polgu juhtkonna kommunistid, kes olid määratud eelsalka, kommunistide ja kommunistlike noortega, andsid neile ülesandeid kõigi võitlejate mobiliseerimiseks korpusekomandöri käsu täitmise tagamiseks.

Samal ajal kontrollisid ohvitserid ja seersandid oma alluvate valmisolekut selleks tõsiseks retkeks. Võeti kaasa vaid kõige vajalikum varustus. Eriti tähelepanelikult puhastati ja seati korda relvad ja seljakotti varuti võimalikult rohkem laskemoona ja granaate. Tõsiselt ametis olid s~~e~~idelased raadioaparaatidega, seisis neil ju tõsine ülesanne, pidada ühendust korpuse ja diviisi staabiga rohkem kui 1oo kilomeetri kauguselt. Luurajad tutvusid põhjalikult marsruudiga, olid ju nemad eelsalga silmad ja kõrvad, kes pidid kindlustama salga komandöri õigeaegset informeerimist kõigest sellest, mis võis takistada dessantgrupi edukat liikumist. Tankide ja iseliikuvate suurtükkide juhid kontrollisid ja korrastasid mootoreid, sama tegid ka autojuhid, kellel seisis ees rohkem kui 12o kilomeetriline retk veel vaenlase käes olevatel teedel.[1]

---

[1] Edaspidi dessantgrupp nimetatakse eelsalgaks, polgu ülejäänud põhiosad polguks.

[2] EKPA, f.78,nim. 78-1, s.-ü. 166, l.1o8.

Lõunatanud kogunes dessantgrupp metsalagendikule. Siin toimus miiting. Eelsalka ära saatma saabus EK6b)P Keskkomitee sekretär N.Karotamm ja korpuse komandör kindralleitnant L.Pärn. Oma sõnavõtus andis kindral Pärn käsu: "Tungida viivitamata Tallinna ja vabastada linn homme hommikuks." Sm.Karotamm ütles oma sõnavõtus muuhulgas: "Sellel ülesandel on väga suur sõjaline tähtsus, kuid pealeselle on tal ka määratu suur poliitiline tähtsus; seepärast on ülesanne eriti vastutusrikas, loodan, et täidate selle auga." Polkovnik Võrk tõotas eelsalga kõigi võitlejate ning ohvitseride nimel täita auga antud vastutusrikas ülesanne.[2]

Seejärel andis polkovnik Võrk käsu luurajaile: l.pataljoni luurerühmal ning polgu jalaluurerühmal väljuda kell 15.oo tankidel ülesandega kindlaks teha vastase olemasolu antud marsruudil ning juhatada tankidele kätte tulepunktid.[3] Dessantgrupp väljus peatselt kogu koosseisus laulu ning hurraa-hüüete saatel. Möödudes teel lahingrännakutel olevatest kolonnidest, hüüti dessantlastele palav hurraa. Teade, et eelsalk on teele asunud levis pikki kolonne kulutulena, ära aga tunti neid 45. tankipolgu tankidest, mille külgedele oli valge värviga kirjutatud

---

[1] Sm.Greeni isiklikest mälestusist (Sm.A.Green oli Eesti NSV mandri vabastamislahinguis 354.laskurpolgu parteiorganisaator, praegu on ta Eesti NSV Ministrite Nõukogu esimehe asetäitja).

[2] EKPA, f.78, nim. 78-1, s.-ü. 156,1.3.

[3] Sealsamas, s.-ü. 178. 1.-82.

"Nõukogude Eesti eest".

Polgu põhikoosseis, eesotsas 3.pataljoniga jätkas aga hommikust alates lahingrännakut Tamsalu suunas, olles arvatud korpusekomandöri reservi. Ja kui eelsalk hämardumise ajal möödus polgukolonnist, kostsid mõlemalt poolt elaguhüüded ning mehine laul. Rännak oli sel päeval eriti raske, pärast Simunat oli juba pime, kuid Tamsaluni oli veel tükk maad.[1]

Dessantgrupp liikus edasi marsruudil Laekvere, Väike-Maarja, Tamsalu, Ambla, Jäneda mõis, Vetla, Alavere, Perila, Vaskjala, Lehmja, Tallinn.

Sel ajal pidas Loksa, Sauevälja, Vastla rajoonis, Porkuni järve ääres, ägeda lahingu 249. Eesti Laskurdiviis taanduva vaenlase osadega. Piiranud sisse terve kolonni, vangistasid 921. ja 925. laskurpolk ligi 700 vastase sõjaväelast, ligi 600 aga hävitati. Operatsioon oli hästi läbi mõeldud ja toimus julge manöövriga.[2]

---

[1] EKPA, f.78, nim.78-1, s.-ü.166, l. 108.

[2] Larin ...., lk. 291 - 292.

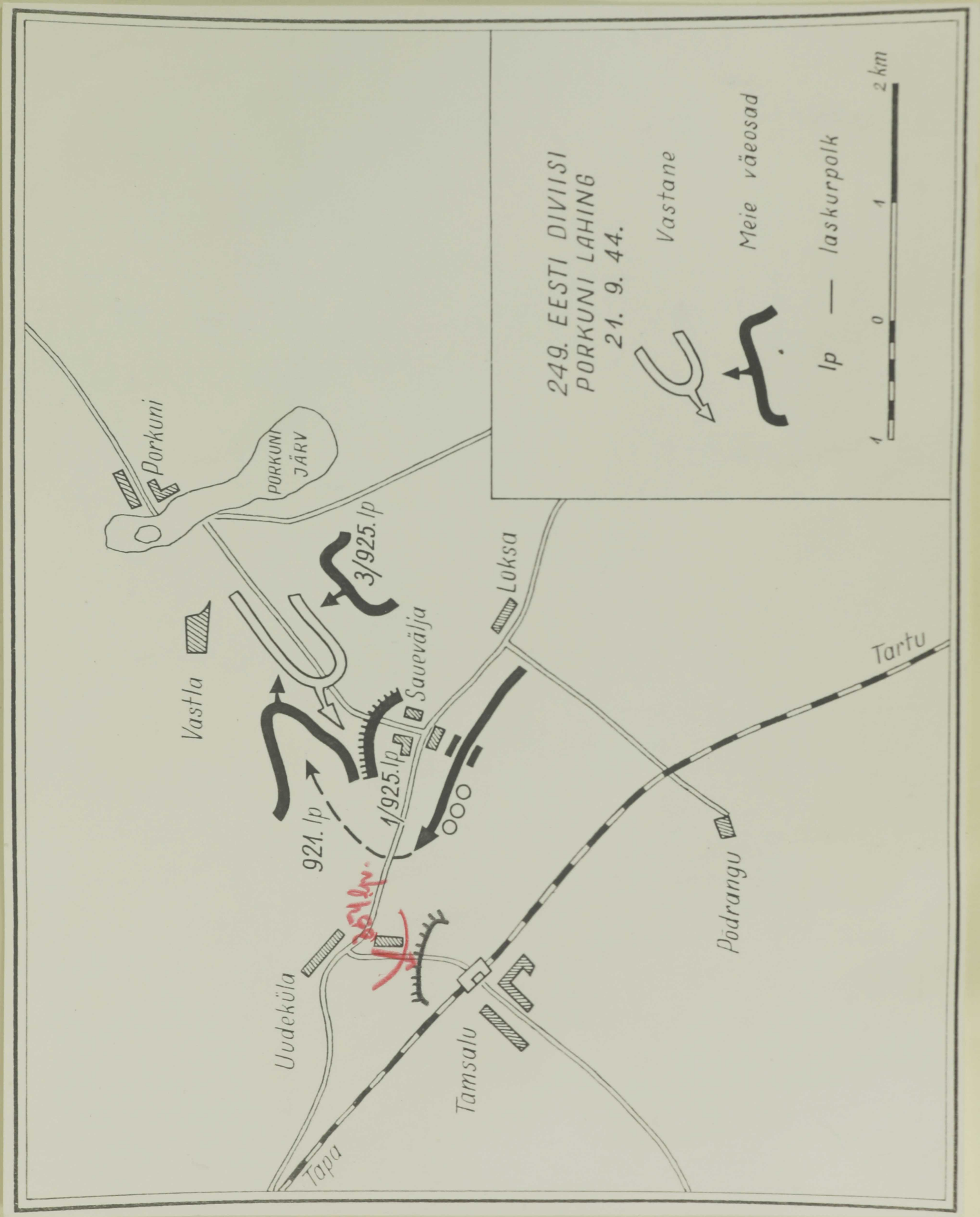
249. EESTI DIVIISI
PORKUNI LAHING
21. 9. 44.
Vastane
Meie väeosad
lp — laskurpolk
1
0
1
2 km
Porkuni
PORKUNI JÄRV
3/925. lp
Vastla
Sauevälja
Loksa
Tartu
1/925. lp
921. lp
924.lp.
Uudeküla
Tamsalu
Põdrangu
Tapa

Et pääseda Väike-Maarjast Tamsalusse tuli polkovnik Võrgu juhtimisel tegutsenud eelsalgal läbida Loksa, Sauevälja rajoon. Jõudnud sellesse piirkonda avas dessantgrupp tule suurtükkidest ja kuulipildujatest ning läbis vastase eelserva kaotusteta. Tamsalu piirkonnas põrkus mehhaniseeritud eelsalk vaenlase ühele hajutatud grupile, kellega astus tulevahetusse eelsalga peatõke. Järelejõudnud iseliikuvad suurtükid ja tankid avasid tule suurtükkidest, misjärel vaenlane taganes metsa. Peatada aga eelsalk ei tohtinud, sest öine lahing oleks pikale veninud, ees aga seisis veel ligi 8o km teadmatut teekonda.[1]

Kuna sügisöö oli pime ja tankistid ei näinud ambrasuuridest teed, siis otsustasid polkovnik Võrk ja alampolkovnik Kuslapuu[2] vastu igasugustele tavadele jätkata teed täistuledega. See oli küll julge, kuid kardetav samm. Asustatud punkte aga läbiti ilma tuledeta. Huvitav seik juhtus Amblas. Nagu ikka teeristidel juhtis Amblas teed teekorraldaja, sedapuhku aga vaenlase teekorraldaja. Pimedas ei eraldanud ta Nõukogude tanke ja isesõitvaid suurtükke. Kuuldes aga eestikeelset juttu, näitas ta lahkelt lipukesega teed Tallinna poole.[3]

Nii sõideti eriliste takistusteta Vetlani. Vetla jõe sild oli aga purustatud ja tuli paratamatult peatuda. See oli ka vajalik tankide ja iseliikuvate suurtükkide mootorite jahutamiseks, mis täiskiirusega sõitmisest olid tuliseks läinud. Võeti sisse ringkaitse ja kuna kusagilt lähemas ümbruses üle jõe ei saanud, asuti silda parandama. Polkovnik Võrk tahtnud olukorrast korpuse komandörile ette kanda, ei saanud aga raadioühendust korpuse staabiga, kuid kõik lahenes õnnelikult. Sild parandati ära ja sõit läks edasi täistulede ja täiskiirusega.[1]

---

[1] Sm.Põldra isiklikest mälestusist (sm.M.Põldra oli Eesti NSV vabastamislahinguis 354.laskurpolgu l.pataljoni komandöri asetäitja poliitilisel alal; praegu on alampolkovnik Põldra Harju rajooni sõjakomissar).

[2] Alampolkovnik Kuslapuu oli 45. tankipolgu komandör.

[3] Erupolkovnik Võrgu isiklikest mälestusist.

Kella viie paiku hommikul jõudis eelsalk Raasiku piirkonda. Teed tõkestasid siin põgenike voorid. Polkovnik Võrk, kapten Green, vanemleitnant Põldra ja leitnant Kivilo pöördusid põgenike poole ja soovitasid neil tagasi pöörduda oma kodudesse. Alul ei saanud põgenikud aru, kuidas on võimalik, et Punaarmee üksused juba nii kaugel on. Eriti oldi aga imestunud sellest, et kõik sõjamehed räägivad eesti keelt. Usutleti ohvitsere, seersante ja reamehi, et kas eestlasi ikka Siberisse ei saadeta. Göbbelsi propagandamasin oli inimestele oma mõju avaldanud. Alles pärast pikka veenmist, et Punaarmee võitlejad mitte midagi ei tee, hakkasid inimesed vankreid kojuteele pöörama.

Niisuguseid põgenike voore, keda tuli veenda koju tagasi pöörduma, kohati teel veelgi. Raasiku mõisa töölised, kes läksid varahommikul lüpsile, võtsid dessantlasi suure rõõmuga vastu, pakkusid neile piima ja jutustasid, et 21. septembri õhtul olevat Tallinnas sakslastele, kes tahtsid õhkida elektrijaama, tehast "Volta" jt.ettevõtteid, ettevõtete töölised vastu hakanud ning relvadega käes kaitsnud oma ettevõtete hooneid.
Ka Raasiku piirkonnas ei saanud polkovnik Võrk korpuse staabiga ühendust.[2]

---

[1] EKPA, f.78 nim.78 - 1, s.-ü.178, l.82.

[2] Erupolkovnik Võrgu isiklikest mälestusist.

Samal ajal pidas polgu põhiosa tugeva lahingu Tamsalu rajoonis. Võib oletada, et see sama grupp, kellega eelsalgal oli tulevahetus 21. septembri hilisõhtul, ja kes arvatavasti oli säilunud Porkuni lahingust, jäänud peatuma Tamsalu rajoonis, jätkas valge tulekul taandumist läänesuunas. 354. laskurpolgu kolonnis liikunud võitlejad olid tõsiselt väsinud, sest lahingrännak kestis kogu öö. Vahetult enne Tamsalut avati ootamatult teeäärsest metsast tuli kolonni pihta. Ootamatus oli tingitud sellest, et 3.pataljon, kes liikus kolonni eesotsas, ei olnud organiseerinud luuret ega vajalikku eeljulgestust. Surmavalt sai haavata 3.pataljoni vanemadjutant vanemleitnant Telmet, kes ratsutas kolonni peas. Langenuid ja haavatuid oli kolonnis veelgi. Ent pataljoni komandör major Kevvai, temale omase südiduse ja rahulikkusega, suutis käigupealt võtta pataljoni üksused lahingukorda ning otsekohe rünnata metsaserval kaitsele asunud vaenlast. Suurtüki- ja miinipildujatule toetusel tormasid 3.pataljoni võitlejad lahingusse. Pärast mõnetunnilist ägedat tulevahetust ja vaenlase mitme vasturünnaku tagasilöömist, ei kannatanud vaenlane 354.laskurpolgu survet välja ja hakkas taanduma ning ennast vangi andma. Vaenlasel olid selles lahingus suured kaotused. Lahinguväljale jäi rohkem kui 14o vaenlase laipa, üle 15o vaenlase võeti vangi, ülejäänud jooksid mööda metsi laiali. 354. laskurpolgu 3. pataljonil oli 8 langenut ja 42 haavatut. Trofeena saadi hulgaliselt relvi ja laskemoona, 1 auto, 2o hobust jm. Seejärel vabastati Tamsalu, kus raudteejaamas põlesid laod ja teised hooned. Vaatamata varasele ajale, tulid vabastatud Tamsalu elanikud tänavatele, võttes sisenevaid kolonne rõõmsatujuliselt vastu. Ehkki Tamsalus pidi olema pikem peatus, võeti kell o9.oo polk uuesti rivisse ja asuti liikuma Ambla suunas.[1] Rännak kestis juba teist ööpäeva järjest, kuid võitlejate nägudelt ei peegeldunud väsimust ega tüdimust, vastupidi samm oli kerge ja tuju ülev. Mõttes mõlkus kõigil vaid üks - järgi jõuda eelsalgale, jõuda kiiremini Tallinna.

Eelsalk aga jätkas pärast peatust Raasikul südilt liikumist ettenähtud marssruudil. Juba 5o km Tallinnast oli näha linna kohal õhutõrjesuurtükkide tuld, suuri plahvatusi ning tulekahjude kuma. Eelsalga juhtkonnal oli selge , et vaenlane valmistudes linnast lahkuma teostab koletislikku hävitustööd. Seda arvamist kinnitasid ka teated, mis saadi Raasiku rajoonis. Seda kinnitasid ka luurajate vestlused kokkupuutumistel elanikkonnaga.[2]

22. septembril 1944.aastal kell o8.3o jõudis motoriseeritud eelsalk Pirita jõele Vaskjala juures. Maanteesild oli purustatud. Kohalike elanike abiga tehti kindlaks kohad, kust tankid ja autod said jõge läbida. Kitsal teel ei olnud lihtne motoriseeritud kolonni tagasi pöörata, pealegi oli samasse jõudnud ka üks 8.armee motoriseeritud eelsalk. Leiti ka sild, kuid esimene tank, mis sillale sõitis, vajus sisse. Tankid, iseliikuvad suurtükid ja autod läbisid seejärel jõge koolme kohal, vedasid välja ka sissevajunud tanki ja valmistusid edasiliikuma, kuid Jüri küla joonelt avati tuli eelsalgale

---

[1] EKPA, f.78, nim.78-1,s.-ü. 166, 1.1o9.

[2] Sm.Veskijärve isiklikest mälestusist (sm.J.Veskijärv oli Eesti NSV vabastamislahingute ajal 354.laskurpolgu staabiülema abi luure alal; praegu on miilitsa-polkovnik Veskijärv Eesti Raudtee Miilitsavalitsuse ülem).

küllaltki arvuka vaenlase grupi poolt. See oli varem organiseeritud kaitsejoon, kus positsioonile olid asunud põhiliselt omakaitselased. Vaenlasega asusid kõigeleapt võitlusse luurajad, kellele järgnesid automaaturid, kes hetk hiljem hüppasid maha tankidelt. Neile järgnesid ka laskurid. Tankid ja iseliikuvad suurtükid asusid lahingukorda ja avasid vaenlasele suurtüki- ja kuulipilduja tule. Raskesti haavata rinnust sai polgu üks uljamaid ohvitsere, vanemleitnant Jeršov[1].

Sel ajal kui laskurroodud iseliikuvate suurtükkide toetusel polkovnik Võrgu juhtimisel purustasid ja hajutasid vaenlast, asus tankidele dessantgrupi 3.laskurrood ja automaatrelvade rood hulljulge saarlase, kapten Ivanovi ja rahuliku Peipsijärve kandi mehe, vanemleitnant Saviku juhtimisel ning kihutasid Tallinna suunas, kusjuures neile avati tuli Jüri kirikust. Ei möödunud tundigi kui eelpoolnimetatud dessandi avangard möödus Ülemiste järvest ja sisenes Tartu maanteed mööda Tallinna. Eelsalga peajõud likvideerinud vaenlase vastupanu, järgnesid oma eeljulgestusele umbes pool tundi hiljem.[2]

---

[1] Sm. M.Põldra isiklikest mälestusist.

[2] Erupolkovnik Võrgu isiklikest mälestusist.

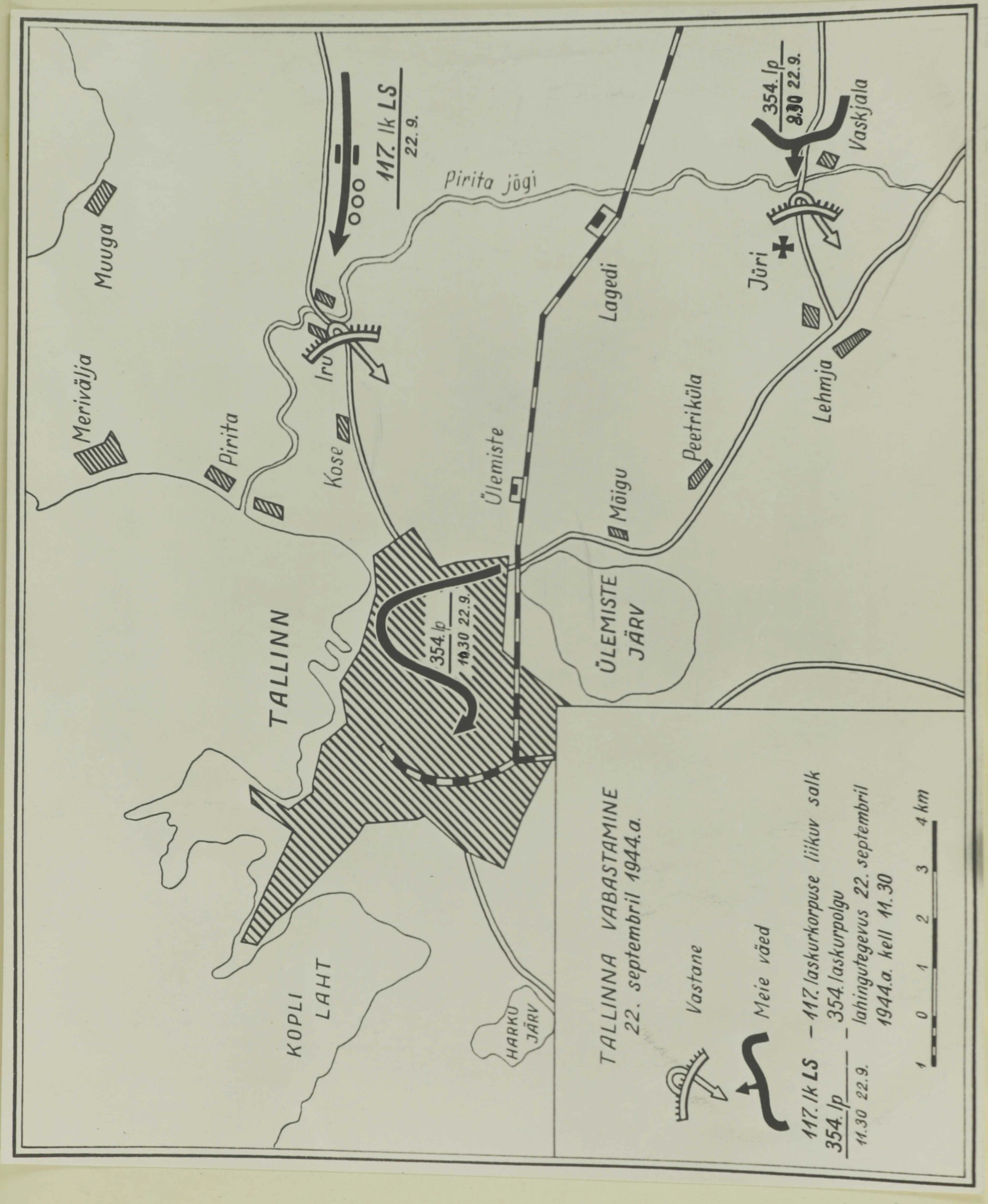
TALLINNA VABASTAMINE
22. septembril 1944.a.
Vastane
Meie väed
117. lk LS – 117. laskurkorpuse liikuv salk
354. lp – 354. laskurpolgu
11.30 22.9. – lahingutegevus 22. septembril 1944.a. kell 11.30
1 0 1 2 3 4 km
TALLINN
KOPLI LAHT
HARKU JÄRV
ÜLEMISTE JÄRV
Muuga
Merivälja
Pirita
Iru
Kose
Ülemiste
Mõigu
Peetriküla
Lagedi
Jüri
Lehmja
Vaskjala
Pirita jõgi
117. lk LS 22.9.
354. lp 10.30 22.9.
354. lp 8.30 22.9.

Eelsalga julgestus, jõudnud Viru väljakule[1], sööstis pikki Merepuiesteed elektrijaama poole, kus hargneti. Osa pöördus sadama, teine osa Balti jaama poole. Võtnud pärast lühikest võitlust oma kätte sadama, tungisid võitlejad kapten Ivanovi juhtimisel Niine tänavale, kus - kiiresti maha surunud vaenlase vastupanu - vallutati "Omakaitse" staabi hoone. Siin saadi ka kätte "Omakaitse" lipp. Teine osa eeljulgestusest aga pöördus tagasi Viru väljakule, sõitis mööda Pärnu maanteed Võidu väljakule ja siit otse Toompeale. Jõudnud Toompea lossi ette, seati kohe üles vahipostid, leitnant Lumiste oma rühma ülejäänud võitlejatega aga kiirustas Pika Hermani torni ja heiskas hurraa-hüüete ja püstolikuulipildujate saluudi saatel punase vabaduse- ja võidulipu [2].

Balti jaama rajoonis aga ragisesid samal ajal veel kuulipildujad ning käis võitlus vaenlasega. Nüüd olid juba tegevusse sekkunud ka eelsalga peajõud, kes puhastasid lennuvälja jt. punktid, kus üksikud vaenlase salgad püüdsid vastupanu avaldada.

Peaaegu samaaegselt 354.laskurpolgu eelsalgaga sisenes Tallinna Narva maanteed mööda pealetunginud 117. laskurkorpuse eelsalk, kes jätkas pärast linna vaenlasest puhastamist liikumist Nõmme kaudu, kus tal oli tugev kokkupõrge saksa fašistlike vägede üksustega.[3] Peagi jõudis Tallinna sadamasse ka Punalipulise Baltimere Laevastiku dessant.

Tallinna sõitsid 8. E.L.-korpuse eelsalga peajõud sisse hüüetega "Elagu Nõukogude Eesti!", "Surm saksa okupantidele!" ning löödi lahti laul. Üle vana Tallinna kaikus eesti sõjameeste mehine "Kalevite kants". Tallinlased aga, kes olid üle kolme aasta äganud fašismikammitsais, tervitasid oma kangelaslikke vabastajaid vaimustusega.[1] Viruväljakul oli juba rahvast palju, sadas hulgaliselt küsimusi, elanikkond õnnitles Eesti korpuse võitlejaid, kes töid vabaduse Eesti NSV pealinna elanikele. Riikliku draamateatri kohal olid tänaval teatri-näitlejad, Võiduväljak aga oli inimesi tulvil. Töötajad lausa juubeldasid kuuldes, et teel Eesti NSV pealinna poole sammub mitukümmend tuhat Eesti korpuse sõjameest. Sadas küsimusi isade, vendade, abikaasade ja tuttavate kohta. Ikka rohkem ja rohkem inimesi tuli tänavatele rõõmsate nägudega, külvates Nõukogude armee võitlejaid üle kaunite sügislilledega.[2]

---

[1] Praegune Keskväljak.

[2] Sm.Põldra isiklikest mälestusist.

[3] Larin ..., lk.296.

Siit siirdus eelsalga juhtkond Toompeale. Saades raadioühenduse korpuse staabiga, kandis polkovnik Võrk kindralleitnant Pärnale ette lahinguülesande edukast täitmisest. Seega oli 354.laskurpolgu võitlejaist koosnev 8. Eesti Laskurkorpuse eelsalk ettenähtud ajaks auga täitnud antud ülesannet.

Tallinnas hävitasid Nõukogude armee liikuvad eelsalgad rohkem kui 5oo vaenlase sõjaväelast ja võtsid vangi kaugelt üle 1ooo vaenlase ohvitseri ja sõduri.[3] 354. laskurpolgu võitlejad võtsid Tallinna operatsioonis (21. - 22. septembrini 1944.a.) vangi üle 1ooo vaenlase sõduri ja ohvitseri ja hävitasid rohkem kui 25o . Trofeedena sai 354. laskurpolk Tallinnas 2oo autot, 2o mootorratast, 12 suurtükki, 15 miinipildujat,2o mootorratast, 12 suurtükki, 15 miinipildujat, 2o raskekuulipildujat, 5o kergekuulipildujat, 2oo vintpüssi, 3 lennukit, 27 hobust, lo ladu. Hävitati: 25 autot, 16 suurtükki, 17 raskekuulipildujat, 26 kergekuulipildujat, 11 miinipildujat, 16o vintpüssi ja 7o tulipunkti.[1]

---

[1] "Punaväelane" nr. 234, 29. september 1944.

[2] Sm.Greeni isiklikest mälestusist.

[3] EKPA, f. 78, nim. 78 - 1, s.-ü. 129. l. 58.

Pärast fašistlike okupatsioonivõimude ja nende käsilaste Tallinnast põgenemist, käis Nõukogude vägede Tallinnasse jõudmisel peremeheta jäänud varade riisumine. Juba Viru väljakul tulid polkovnik Võrgu juurde teadlikumad linna kodanikud (Jalanõudevabriku "Union", Tallinna Viina- ja Likööritehase jt. töötajad) ja palusid sõjaväevõimude korraldusi ning kaasabi kuritahtlike elementide omavoli lõpetamiseks. Otsekohe andis polkovnik Võrk 5.laskurroodu komandörile kapten Bõtškovile käsu võtta nimetatud tehased valve alla. Jõudnud Toompeale ilmusid siia tehase "Punane Krull", elektrijaama, veevärgi, tehaste "Ilmarine", "Volta", "Pioneer" ja teiste ettevõtete esindajad, kes jutustasid kuidas nad pidasid ebavõrdset võitlust hitlerlastega, kes tahtsid nimetatud tehaseid purustada ja palusid võtta tehased relvastatud valve alla. Sellest lähtudes seati 354.laskurpolgu poolt kohe pärast linna vaenlase riismetest puhastamist välja 27o vahiposti ettevõtete, ladude, suuremate kaupluste ja asutuste kaitseks. Kuni Nõukogude võimuorganite tööleasumiseni 24.septembril 1944.a. tegeles 354. laskurpolk ka linnaelu korraldamisega.[1] Juba 22. septembril 1944. a.varustati Tallinn~~a~~ elektrienergia ja veega. Linna tuletõrje aga töötas kogu 22. septembri väsimatult tulekollete kustutamisel.[2]

---

[1] EKPA, f.78,nim.78-1, s.-ü. 166,1.58.

Nõukogude armee väeosade kiire edasiliikumine päästis Tallinna purustamisest. Vaenlase sapöörid ei jõudnud kõikjal teostada õhkamisi. Sajad tonnid lõhkeainet tõid nõukogude sapöörid välja sadamaehitustest, tehastest, riiklike asutuste majadest ja suuremate majade keldritest. Suur oli ka pealinna elanike osa rahva vara päästmisel. Vangivõetud fašistid ütlesid oma tunnistustes: "Eestlased on meie vaenlased. Nad tulistasid meid seljatagant, võtsid ära relvad sõduritelt. See oli tõeline löök tagalast."[3]

Tallinna vabastamise ajaks jõudsid 2. löögiarmee teised väekoondised Lelle, Vändra, Suure-Jaani joonele. See tähendab, et nad liikusid edasi 4o-6o km.[4]

8. armeega oli vaenlase jälitamislahingutes tihedas koostöös Punalipulise Baltimere Laevastiku 1. torpeedokaatrite brigaad, kes korraldas edukaid dessante Soome lahe saartele ja sadamatesse, vabastades Suur Tütarsaare, Kunda linna, Loksa alevi, Naissaare ja dessanteeris oma vägesid ka Tallinnas.[5]

8. E.L.K.väeosad kammisid 22. septembril läbi Roosna ümbruskonna metsad, kus varjasid ennast 2o. SS-diviisi riismed. Seejuures võeti vangi tuhande vaenlase

---

[1] Erupolkovnik Võrgu isiklikest mälestusist.

[2] EKPA, f. 78, nim. 78-1, s.-ü. 156, l. 4.

[3] Очерки истории...,стр.378.

[4] История Великой Отечественной войнии...,Том IV,стр.378.

[5] Sealsamas

sõjaväelase ringis. 354. laskurpolk jõudis 23.septembril kell o3.oo pärast väsitavat rännakut Pikvasse, kus toimus puhkus. Kell 11.oo jätkati marssi Tallinna suunas.

Mööda sõites polgu kolonnist, teatas kindralleitnant Pärn, et Tallinn on vabastatud ja et polgu eelsalk teostas operatsiooni edukalt. Polgu juhtkonna ohvitserid ratsutasid allüksusest allüksuse juurde ja teatasid võitlejaile seda rõõmustavat uudist. Pikka kolonni mööda kajas mitte lõppeda tahtev hurraa-hüüe. See oli nagu laviin, mis kõrgelt mägestikust vabanedes muutub üha rohkem alla langedes võimsaks paisjõeks, mattes kõik enda alla. Kilomeetritepikkuses kolonnis hakkas kõlama reibas "Kalevite kants", mis ei tahtnud kuidagi lõppeda. Paremaks läks teel olijate tuju, kergemaks ja kindlamaks muutus samm. Polgukolonni marss aga jätkus vaid lühipuhkustega.

Sel ajal jõudis polgu võitlejateni ka teade kõrgema ülemjuhataja käskkirjast Tallinna vabastamise kohta. Selles märgiti:

"Leningradi rinde väed vallutasid hoogsa pealetungi tagajärjel täna, 22.septembril võitlusega Eesti NSV pealinna Tallinna, sõjaliselt tähtsa merebaasi ja suure sadama Balti merel...

Saavutatud võidu tähistamiseks esitada väekoondised ja väeosad, kes paistsid kõige rohkem silma lahinguis Tallinna vallutamisel "Tallinna" nimetuse omistamiseks ja autasustamiseks ordenitega.

Täna, 22. septembril kell 22.3o saluteerib meie kodumaa pealinn Moskva Kodumaa nimel vapraile Leningradi rinde vägedele, sealhulgas kindralleitnant Pärna eesti korpusele, kes vallutasid Nõukogude Eesti pealinna Tallinna, suurtükiväe kahekümne nelja kogupauguga kolmesaja kahekümne neljast suurtükist.

Eeskujuliku lahingtegevuse eest avaldan tänu Teie poolt juhitavaile vägedele, kes võtsid osa lahinguist Tallinna vabastamisel." [1]

Ja ka see teade tuli võitlejatele teatavaks teha marsi käigus. Ei ole liialdus kui öelda, et toimusid miitingud käigu-pealt. Nii ütles jefreitor Kits: "Tallinn on võetud, nüüd edasi - Berliini!" Reamees Taat aga lausus: "Sama kiiresti kui vabastasime Tallinna, peame vabastama ka kogu ülejäänud Nõukogudemaa!" [2] Allüksused jätkasid teed, arutlus aga kestis, kajas võimsana laul "Eesti korpus marsib sõtta..."

23. septembril saabus Tallinna korpuse komandör kindralleitnant Pärn, koos korpuse juhatuse ja polkude komandöridega. Nõukogude Eesti valitsuse hoone ette rivistati eelsalga võitlejad. Kohal oli suur hulk ajalehtede korrespondente. Pidulikus vaikuses saabus kohale korpuse komandör, kellele polkovnik Võrk raporteeris lahinguülesande täitmisest. Linna komandant alampolkovnik Ermel kandis kindralleitnant Pärnale ette olukorrast vabastatud Tallinnas. Ning siis kandsid võitlejad ja linna kodanikud, suutmata tagasi hoida oma tundeid, kätel Eesti NSV Ülemnõukogu istungite saali korpuse komandöri [3], hoonesse, kus neli aastat tagasi, mälestusväärsel 1940.aasta suvel kuulutati välja Eesti Nõukogude Vabariigi astumine vabade Nõukogude Liidu rahvaste perre.

---

[1] "Punaväelane" nr.228, 23.sept.1944.

[2] "Punaväelane" nr.229, 24.sept.1944.

[3] Erupolkovnik Võrgu isiklikest mälestusist.

24. septembril saabusid kohale Nõukogude Eesti võimuorganid ja asusid oma funktsioonidesse.

Tuhanded linnaelanikud, kes olid läinud enne Tallinna vabastamist maale, sest sakslased ähvardasid hävitada kogu linna, pöördusid järgnevatel päevadel tagasi linna.[1]

NSV Liidu Relvastatud Jõudude Ministeeriumi ajaleht "Krasnaja Zvezda" kirjutas oma veergudel Tallinna vabastamise puhul:

"Eesti Nõukogu Sotsialistliku Vabariigi pealinna Tallinna vabastamine tähistab kogu Eesti territooriumi vabastamise rõõmustavat tundi. Erakordselt suur on ka võidu strateegiline tähtsus. Kõnelemata sellest, et Tallinn on üks suuremaid Nõukogude Liidu sadamaid, ei tule unustada, et Tallinna rajoon oli üks tähtsamaid lülisid kogu Saksa kaitsesüsteemis Nõukogude-Saksa rinde põhjapoolsel tiival. Tallinna hõivamine on saksa armeele suur ja asendamatu kaotus." [2]

Kohe pärast saabumist Tallinna ja valve- ning komandanditeenistuse organiseerimist linnas, toimus eelsalga ohvitseride koosolek, kus polkovnik Võrk tegi kokkuvõtteid lahinguülesande täitmisest ja arutati revolutsioonilise korra loomise ülesandeid vabariigi pealinnas. Allüksuste parteikoosolekutel märgiti, et kommunistid ja kommunistlikud noored olid operatsiooni esirinnas, näitasid üles vaprust ja algatusvõimet, mobiliseerisid allüksuste võitlejad väejuhatuse poolt seatud lahinguülesande kiirele ja täpsele täitmisele. Dessantoperatsiooni käigus esitati 16 sooviavaldust partei-ridadesse astumiseks.[1]

---

[1] EKPA, f.78, nim.78-1, s-ü. 156, l.4.

[2] "Красная звезда" № 227, 23.сентября 1944.

Enne väljumist Kuivajõelt 24.septembri hommikul, toimus miiting 354.laskurpolgu põhikoosseisule kõrgema ülemjuhataja Tallinna vabastamise käskkirja kohta. Eelnenud pikkade rännakute väsimus ununes ja edasiliikumine Tallinna suunas toimus naerunäol ja lõbusa laulu saatel. Ent kui pärast Kose-Ristit polgu kolonn pöördus Kohila teele, siis oli selge, et polgu teekond läheb edasi läände, mitte Tallinna.[2]

Tallinna kaotamine oli vaenlasele raske hoop. Kuid vaenlane ei kaotanud veel pead, arvestades sellega, et tal on veel sellised sadamad nagu Paldiski, Haapsalu, Virtsu ja Pärnu. Pealegi olid hitlerlased veendunud, et Leningradi rinde väed, läbinud lahingutega viie päeva jooksul rohkem kui 2oo kilomeetrit, ei suuda jätkata pealetungi sellise tempoga.

Kuid sai teoks see, mida hitlerliku väegrupi juhatus kõige vähem ootas. Leningradi ja 3. Balti rinde löögid põhisuundades tugevnesid üha ja ei alanenud ka pealetungitempo. Eriti ootamata oli vastasele 2. löögiarmee vägede ilmumine Pärnu alla, kus kohalik garnison ei suutnud korraldada organiseeritud vastupanu.[3] Pärnu vabastamisest 23. septembril 1944.aastal võttis osa ka tankikolonn "Nõukogude Eesti eest". Samal päeval vabastasid sama löögiarmee väed ka Viljandi, olles eelnevalt vabastanud Põltsamaa, Türi ja Paide. Arendades pealetungi Pärnust piki mererannikut lõunasse Riia suunas, hõivasid 2. löögiarmee väed Nõukogude Liidu kangelase kindralleitnant Fedjuninski juhtimisel Häädemeeste, Heinaste ja Kilingi-Nõmme, kus astusid ühendusse 3. Balti rinde vägedega.[1] Seejärel viidi 2. löögiarmee kõrgema ülemjuhatuse peakorteri reservi.

---

[1] EKPA, f.78, nim. 78-1, s.-ü. 156, l.4.

[2] Sealsamas, s.-ü.166, l.45.

[3] Освобождение Советской Эстонии..., стр.42

8. armee, kelle koosseisu anti Leningradi rinde juhataja käsu kohaselt üle 8. Eesti Laskurkorpus, jätkas võidukat edasiliikumist lääne suunas. 24. septembril oli vaenlase vastupanu endiselt nõrk. Esines üksikuid kokkupõrkeid väiksemate gruppidega. 24. septembril 1944. aastal hõivas eelmisel õhtul Kose rajoonis formeeritud 249. Eesti Laskurdiviisi liikuv eelsalk major V. Milleri juhtimisel Haapsalu.[2] Teised korpuse väeosad paiknesid selle päeva õhtuks Kohila, Rapla piirkonda. 354. laskurpolk paiknes Salutaguse mõisa, kus toimus pikem peatus.[3]

24. septembril 1944. aastal vabastasid Punalipulise Baltimere Laevastiku laevad ja dessantväed Paldiski linna.[4]

---

[1] Nõukogude armee Eesti rahvuskorpus..., lk.198.

[2] Larin..., lk. 299.

[3] EKPA, f. 78, nim. 78-1, s.-ü. 166, l. 46.

[4] Освобождение Советской Зстонии ..., стр. 43.

Ka järgnevatel päevadel vaenlane organiseeritud vastupanu ei avaldanud. 25. septembri õhtuks paiknesid vaenlase jälitamisest üliväsinud Eesti korpuse võitlejad Palivere, Kullamaa, Märjamaa, Nissi, Risti rajooni. Seljataha jäi ka üpris raske päev 354. laskurpolgul. Läbiti rännakuga rohkem kui 4o km ja jõuti Nississe.[1]

26. septembril 1944. aastal hõivas korpuse liikuv eelsalk Virtsu. Peajõud asusid sama päeva õhtul Lihula, Kasari, Päri, Silla piirkonda. 354. laskurpolgu kolonn jõudis kell 19.oo Silla asundusse Läänemaal.[2]

Virtsu vabastamisega oli lõpule viidud Eesti NSV mandriosa vabastamine saksa röövvallutajaist.

---

[1] Nõukogude armee Eesti rahvuskorpus... lk. 198

[2] EKPA f. 78, nim. 78-1, s.-ü. 166, lk. 46

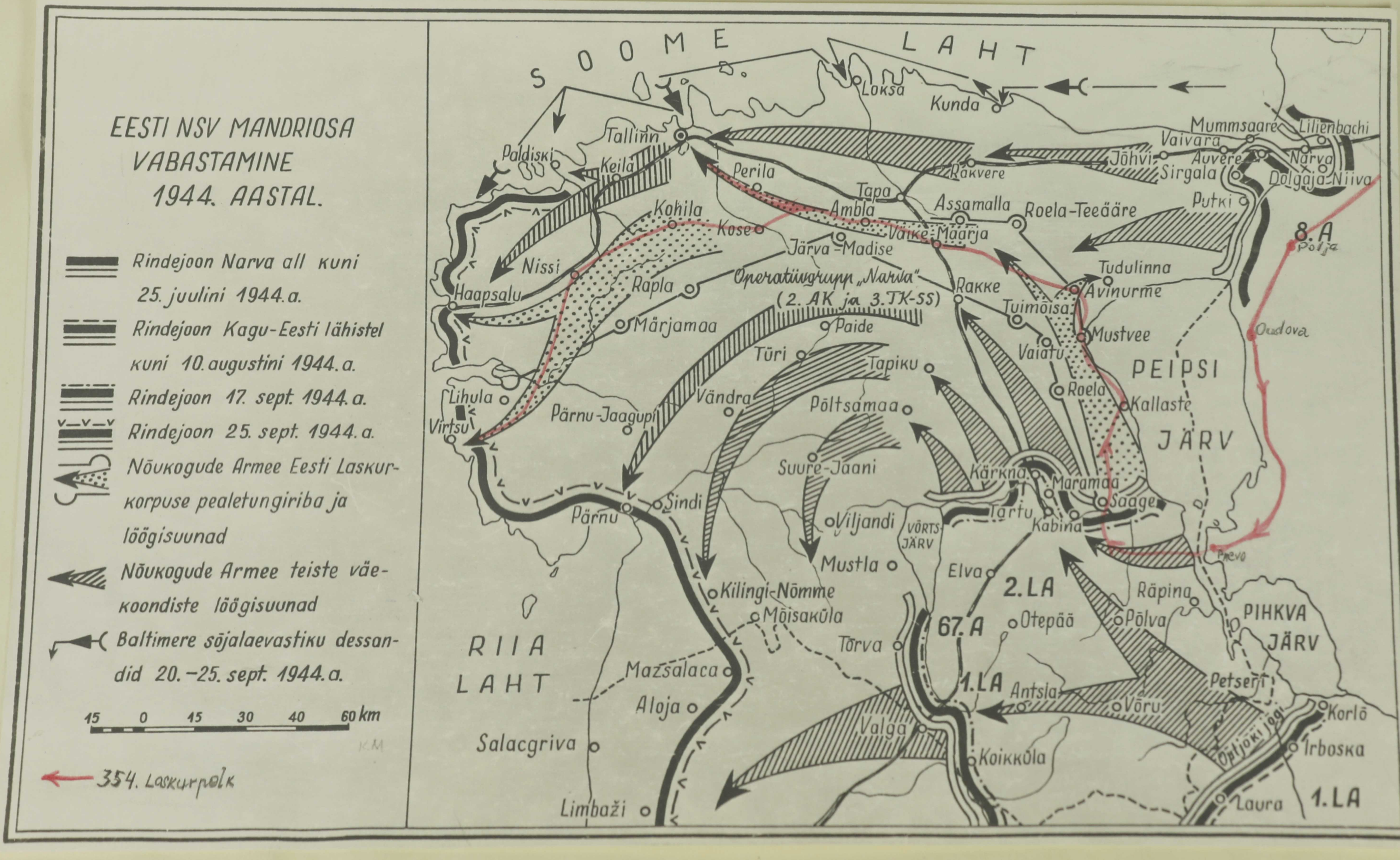

EESTI NSV MANDRIOSA VABASTAMINE 1944. AASTAL.

Rindejoon Narva all kuni 25. juulini 1944. a.
Rindejoon Kagu-Eesti lähistel kuni 10. augustini 1944. a.
Rindejoon 17. sept. 1944. a.
Rindejoon 25. sept. 1944. a.
Nõukogude Armee Eesti Laskurkorpuse pealetungiriba ja löögisuunad
Nõukogude Armee teiste väekoondiste löögisuunad
Baltimere sõjalaevastiku dessandid 20.–25. sept. 1944. a.
15 0 15 30 40 60 km
KM
354. Laskurpolk
SOOME LAHT
Loksa
Kunda
Tallinn
Paldiski
Keila
Mummsaare
Lilienbachi
Vaivara
Auvere
Narva
Jõhvi
Sirgala
Dolgaja-Niiva
Rakvere
Putki
Perila
Tapa
Ambla
Assamalla
Roela-Teeääre
Kohila
Kose
Väike-Maarja
8. A
Põlja
Järva-Madise
Nissi
Haapsalu
Rapla
Operatiivgrupp „Narva"
(2. AK ja 3. TK-SS)
Rakke
Tudulinna
Avinurme
Tuimõisa
Oudova
Märjamaa
Paide
Mustvee
Türi
Vaiatu
Tapiku
PEIPSI
Roela
Lihula
Vändra
Kallaste
Virtsu
Pärnu-Jaagupi
Põltsamaa
JÄRV
Suure-Jaani
Kärkna
Maramaa
Saage
Tartu
Sindi
Pärnu
Viljandi
VÕRTS-JÄRV
Kabina
Prevo
Mustla
Elva
2. LA
Kilingi-Nõmme
Räpina
Mõisaküla
67. A
Otepää
Põlva
PIHKVA JÄRV
RIIA LAHT
Tõrva
Mazsalaca
1. LA
Antsla
Petseri
Aloja
Võru
Korlõ
Valga
Opljoki jõgi
Irboska
Salacgriva
Koikküla
Limbaži
Laura
1. LA

27.septembril hakati koguma korpuse väeosi lähemale Virtsule. Pealegi saabus korpuse komandörile käsk valmistuda dessandiks Muhu saarele. Ent meri oli tormine ja Punalipulise Baltimere Laevastiku laevad kohale ei jõudnud ja seepärast lükati operatsioon edasi. Kuid 249. Eesti Laskurdiviisi kangelaslikud luurajad randusid Muhumaal. 354. laskurpolk jäi kaheks päevaks peatuma Hälvati küla piirkonnas. 29. septembril nihkus polk veelgi Virtsu suunas, õhtul jõuti Karulasse, 3o.septembril aga 3-4 km kaugusele Virtsust - Kureveresse.1)

Kümne päeva jooksul demonstreerisid 8. ELK väeosad, nende hulgas ka 354. laskurpolgu sõdurid ja ohvitserid oma suurepärast ettevalmistust, treenitust, julgust ja algatusvõimet, eelkõige aga väsimatut pealetungihoogu ja oskust manööverdada lahinguväljal, teha vaenlast kahjutuks pealetungilahingu ükskõik millises faasis. Võideldes õlgõla kõrval meie suure kodumaa kõigist rahvustest võitlejatega, minnes ühisele rünnakule või dessantoperatsioonile, andsid 8. Eesti Laskurkorpuse reamehed, seersandid ja ohvitserid parima oma sünnimaa - Nõukogude Eesti vabastamisel.

Pärast pikka ja väsitavat lahinguteed Emajõe joonelt kuni Virtsuni (400 km), olid päevad Hälvatis ja Kureveres kosutavaks puhkuseks, relvastuse, varustuse ja riietusesemete korrastamise päevadeks. Käidi saunas, pesti ja korrastati vormirõivaid, parandati jalanõud. Põhjalikult puhastati relvad. Ent kõige tähtsam oli see, et

---

1) EKPA, f.78, nim.78-1, s.-ü. 166, lk.50.

võitlejad said mõned ööd rahulikult magada, et puhanuina asuda Eesti NSV saarte vabastamislahingutesse.

Kuid Hälvatis ja Kureveres veedetud päevad ei olnud ainuüksi puhkuse päevadeks, vaid seal tehti ka kokkuvõtteid lahingutegevusest ja parteipoliitilisest tööst Eesti NSV mandriosa vabastamisel. Ühtlasi arutati läbi teed ja määrati kindlaks abinõud eelseisvate lahingute edukaks läbiviimiseks. Nii oli see polgu poliittööliste ja eriüksuste parteiorganisaatorite nõupidamisel [1], polgu parteibüroo laiendatud koosolekul arutati kuidas parteibüroo liikmed täitsid neile antud ülesanded operatsiooni esimesel perioodil ja sellele järgnenud lahingrännaku käigus. Märgiti, et parteibüroo liikmed korraldasid oma tööd õieti, vestlesid kommunistidega, andsid neile täiendavaid ülesandeid operatsiooni käigus, osutasid allüksuste parteiorganisaatoritele abi nõu ja jõuga lahingueesrindlaste ettevalmistamiseks partei ridadesse astumisel. Teise küsimusena arutati partei ridadesse aktiivse vastuvõtu tulemusi möödunud lahingperioodil. Seejuures toodi esile, et mõnedes parteialgorganisatsioonides võeti soodustatud tingimustel vastu parteiridadesse võitlejaid, kes ei olnud eesliinil.[2] Ühtlasi anti selle küsimuse juures juhendeid partei ridadesse vastuvõetavate materjalide osas, sest lahingu käigus oli palju vigu dokumentide vormistamisel, mis takistas sooviavalduste läbiarutamist. Neid küsimusi arutati ka üksuste parteiorganisatsioonide koosolekutel.

Kommunistlike noorte osast komandöri lahingukäsu kindlustamisel möödunud lahinguperioodil, ja sellest kuidas komsomoli polgubüroo liikmed oma ülesandeid täitsid, arutati polgu komsomolibüroo koosolekul, kus ettekandega esines polgu kommunistlike noorte organisaator, vanemleitnant A.Laev. Seda tehti ka komsomoli-algorganisatsioonide koosolekutel.

---

[1] EKPA, f.78, nim. 78-1, s.-ü. 148, lk.68.

[2] Sm.Greeni isiklikest mälestusist.

Roodude ja patareide punaväelaste koosolekutel, kui ka ohvitseride koosolekutel märgiti õigustatult, et lahingutegevusele eelnenud pingeline õppeperiood aitas kaasa sellele, et polgu ohvitserid olid neile esitatud nõuete kõrgusel operatsiooni lahingutegevuse kõigis faasides, oskasid seejuures ühendada lahingutegevust poliitilise tööga. Kuna peatus oli pikem organiseeriti vestlusi kohalikele elanikele, kus neile jutustati Punaarmee kangelaslikust võitlusteest Suures Isamaasõjas ja Eesti NSV Ülemnõukogu 3. istungjärgu materjalidest. Ühtlasi vastati kohalike elanike küsimustele, eriti maaküsimuses.1)

27.septembril 1944.a. algasid ettevalmistused Suure väina forsseerimiseks. See oli raske ja keeruline operatsioon. Tuli ju ületada 8 km laiune vesitõke vaenlase vaatluse tule all, luua lahingutegevuse alustamiseks platsdarm Muhu saarel ja alles seejärel jätkata lahingut tavalistes tingimustes. Raske ülesanne seisis sapööride ees. Oli tarvis võimalikult lühikese ajaga korda seada vaenlase poolt purustatud Virtsu sadama sillad, et luua võimalused väeosade ja relvastuse laadimiseks Punalipulise Baltimere Laevastiku kaatritele ja laevadele. Viimase ülesandega tuli edukalt toime 249. Eesti Laskurdiviisi sapööripataljon. See aga näitas veelkord, et lahingutele eelnenud õppeperioodil omandasid

---

1) EKPA, f.78, nim.78-1, s.-ü. 148, l.69.

eesti sõjamehed selliseid teadmisi ja kogemusi, mis aitasid jagu saada ka kõige keerulisemast operatsioonist.

Leningradi rindele tehti ülesandeks koostöös Punalipulise Baltimere Laevastikuga vabastada Eesti saarestik. Rinde juhatuse kava kohaselt tuli kõigepealt hõivata Hiiumaa ja Muhumaa ning seejärel rünnata mõlemalt saarelt Saaremaad kooskõlastatud dessandi abil. Operatsioon tuli läbi viia kiires tempos, et mitte võimaldada vastasel toibuda ja luua saartel kindlat kaitset.[1)]

Muhumaale pidi teostama dessanti 249. Eesti Laskurdiviis, Hiiumaale aga 1o9. laskurkorpuse 131. laskurdiviis. Miiniväljade ja tormise mere tõttu eraldas laevastik ainult kergeid laevu: 55 torpeedokaatrit, 13 vahikaatrit, 13 miinitraalerit, 8 soomuskaatrit ja 4o saatelaeva (tendrit), milliseid asus juhtima kontradmiral Svjatov spetsiaalselt loodud staabiga. Vastavalt sellele, et 8. Eesti Laskurkorpus pidi ööl vastu 3o. septembrit, 1o9. korpus aga ööl vastu 1.oktoobrit teostama kumbki ühe diviisiga dessanti vastavalt Muhumaale ja Hiiumaale, loodi 8. ELK toetuseks sõjalaevade lõunagrupp 1. järgu kapteni Oleinikovi juhtimisel, komandopunkti asukohaga Virtsus, 1o9. laskurkorpuse toetuseks loodi aga sõjalaevade põhjagrupp 1. järgu kapteni Guskovi juhtimisel komandopunktiga Rohukülas. 8.armee komandopunkt asus koos admiral Svjatovi komandopunktiga Haapsalus.[2)]

Omamata küllaldasi jõude kõigi Eesti NSV saarte kaits-

1/ Ачкасов, Вайнер..., стр. 295.

2/ Sealsamas, lk. 298-299.

miseks, otsustas vastase väejuhatus teha peamisi jõupingutusi, et hoida Saaremaad enda käes. Teistel saartel asuvad väiksearvulised vaenlase garnisonid said käsu taanduda Nõukogude vägede rünnakute puhul Saaremaale.1)

Vaenlase Eesti saarestiku garnison koosnes umbes neljateist tuhandest mehest, kellest enamus - 12 tuhande mehe ümber asusid operatsiooni alguses Saaremaal. Seda väerühmitust toetas ligi 10 divisjoni suurtükiväge, sõjalaevastik ning Kuramaale ja Saaremaal Koguli lennuväljale baseerunud lennuväeüksused.2)

Et luua vajalikud tingimused dessandiks Hiiumaale ja Muhumaale, oli tarvis kõigepealt vabastada Vormsi saar. 27.septembril 1944.a. täitis tormise merega seda ülesannet julgelt ja vaenlasele ootamatult Paldiskis formeeritud kolmest kaatrist ja merejalaväe roodust koosnev võitlusgrupp 3.järgu kapteni Ossetski juhtimisel. Autodel Tallinnast Haapsallu jõudnud mereväelaste luurerühm maabus samal ajal Vormsi saare lõunaosas, ületanud mere Haapsalus saadud kaluripaatidel. Vaenlase jõud saarel purustati ja nad taandusid Hiiumaale. 3)

Ööl vastu 28. septembrit ja sellele järgneval ööl maabusid Muhumaal 249. Eesti Laskurdiviisi luurajad. Nende andmeist selgus, et vaenlane kogus kiiruga jõude Muhu idarannikule. Ehkki dessant oli määratud 30.septembrile, otsustasid 8. armee staabiülem kindral Golovtšiner ja admiral Svjatov ära kasutada soodsat momenti viibimata, 29.sep-

---

1/ Ачкасов, Вайнер..., стр. 268.

2/ Sealsamas, lk.294.

3/ Sealsamas, lk.301.

tembril välja saata 249. Eesti Laskurdiviisi dessant. 29.septembril 1944.a. kell 19. saabusid esimesed Balti-mere sõjalaevastiku 11 kaatrit Virtsu sadama taastatud kai äärde. Kohe asusid torpeedokaatritele ja "mereküttidele" 925. polgu 1. pataljon. Polgu ülejäänud allüksused asusid 8. armee inseneriliste väeosade amfiibautodele ja kella 2o.oo paiku alustas dessant Suure väina ületamist. See oli olukorra õige hinnangu tulemus, pealegi saavutati ootamatu rünnak, sest vaenlane oli veendunud, et seda operatsiooni teostatakse mitte enne 3o.septembrit. Kindralleitnant Pärna plaan oli võimalikult palju 249. Eesti Laskurdiviisi jõududest öö jooksul paisata Muhumaale, et 3o.septembri hommikuks võtta enda valdusse Muhust Saaremaale viiv tamm ehk valltee ja selle katteks moodustada sillapea Saaremaa idarannikul.1)

Paarikümne minuti jooksul ületasid kaatrid väina. Vaatamata rasketele tingimustele hõivati kiiresti Kuivastu sadam ja kella 21.oo paiku jõudis 925. polgu 1. pataljon Kuivastu küla rajooni. Dessantlased tegutsesid lausa hulljulgelt. Randumist teostati otse sadamakai ääres. Seda vaenlane ei oodanud. Suurt kangelaslikkust näitasid siin üles 1. roodu rühmakomandör leitnant Soo, roodu parteiorganisaator vanemseersant Vaks. Eriti silmapaistva julguse ja otsustusvõimega võitlesid randumisel ja platsdarmi loomisel seersant Matjašin, leitnant Repson ja vanemseersant Tähe, kellele ülesnäidatud vapruse eest anti Nõukogude Liidu kangelase auväärne nimetus.(E.Tähelt on kriminaalsüüteo eest Nõukogude

---

1) Nõukogude armee Eesti rahvuskorpus ..., lk.2o6.

Liidu kangelase nimetus 1951. aastal Viljandi rahvakohtu otsusega ära võetud). Muhule maabumise momendil langes kangelasena 925. polgu 1. pataljoni komandör narvalene kapten Belov. Lahingust osa võtnud polgu agitaator kapten F.Sepp asendas langenud komandöri ja sõnadega "Edasi, seltsimehed, minu järele!" viis ptaljoni edukale rünnakule. 1)

Pärast seda kui polgu ülejäänud osad olid Kuivastus maabunud asuti edu arendama ka Orissaare tammi suunas. Peagi läksid kaatritel üle väina 249. ELD 921. ja 917. laskurpolk. 30.septembri keskpäeval jõudsid 249 ELD väeosad Orissaare tammi juurde Linnuse, Aljava rajoonis ja õhtuks oli Muhumaa vaenlasest vaba. See 925. laskurpolgu poolt teostatud dessant oli üks silmapaistvamaid vägitegusid 8. Eesti Laskurkorpuse ajaloos. Kahjuks, on see seni veel põhjalikult valgustamata, kuid vääriks erilist teaduslikku uurimist.

354. laskurpolgu üksused, paiknedes 30.septembril 1944. aastal Karuse küla piirkonnas ja pidanud ära oma parteiaktiivi koosoleku EK (b) P Keskkomitee järjekordselt pleenumil vastuvõetud otsuste kohta, 2) ootasid kannatamatu-

---

1) EKPA, f.63, nim. 63-1, s.-ü. 7, lk.89.

2) EKPA f.78, nim.78-1, s.-ü. 148, l.69.

sega edasiliikumise käsku. Saanud teada 925. laskurpolgu uljast kangelasteost, eriti aga sellest, et kogu 249. diviis oli juba Muhumaal, oli kadunud väsimus ka 354. laskurpolgu võitlejate lihastest. Meeli köitis vaid üks mõte - edasi Saaremaale.

Äraootamata otsest käsku liikumiseks asuti 354. laskurpolgu juhtkonna poolt ette valmistama kogu isikulist koosseisu väina ületamiseks ja edasisteks lahinguteks Saaremaa pinnal. Viidi läbi ohvitseride nõupidamine, polgu ja pataljonide partei - ning komsomolibüroode koosolekud, kus arutati läbi eelseisva operatsiooni teostamise abinõud ja jaotati vastavad ülesanded büroode liikmetele.

1.oktoobril saabus polku diviisi komandöri käsk olla valmis liikumiseks Virtsu, ületama suurt väina ja astuma lahingusse Saaremaa vabastamiseks. Polgus algas palavikuline tegevus. Laskurüksused seati rännakukorda, kontrolliti relvastus ja varustus. Kaasa sai võtta vaid seda, mis oli võitlejal võimalik kanda, voorid ja suurtükiväeüksused pidid esialgu maha jääma.

Meeleolust, mis oli tekitanud teade edasiliikumisest, kirjutas polgukomandöri asetäitja poliitilisel alal ettekandes diviisi poliitilise osakonna ülemale muuhulgas järgmist: "Laskemoona on võetud peaaegu kõikide võitlejate poolt kaasa üle normi. Selle kohta anti välja ka vastavasisuline välkleht. Püstolkuulipildujale on ettenähtud lahingukomplekt 300 padrunit, kaasa aga võetakse 500 ja rohkem padrunit." 1)

EKPA, f.78, s.-ü. 156, l.17-18.

Kell 17.oo (1.oktoobril 1944) väljus 354. laskurpolgu jalaväeüksuste kolonn Kureverest ja kell 18.15 jõuti Virtsu sadamasse. Ilma pikema peatuseta mindi roodude kaupa kaatritele, mis samas asusid teele Kuivastusse. Eriti uhked olid saarlased, kes seisid kaatri lael nagu kogenud meremehed ikka ning selgitasid Muhule lähenemisel kuivamaa meestele, mis asulad paistma hakkasid. Randunud Kuivastu sadamas, asuti kohe roodude kaupa liikuma Orissaare maanteed mööda. 3. pataljon ja polgu eriüksused paiknesid Hellamaa külla, 2. pataljon aga võttis sisse rannakaitse Võlla külas. Uut korraldust edasiliikumiseks ei tulnud ka 2.oktoobril.1)

2.oktoobril 1944. aastal kell o7.3o asusid Rohukülast teele 131. laskurdiviisi dessantväed ja maandusid tund aega hiljem Hiiumaa pinnal Heltermaal ja Vahtrepal. Dessanti toetasid pommituslennukid ja kaatrite suurtükid. 2.oktoobri keskpäevaks jõudsid dessantlased Kärdla, Nõmba, Käina joonele ja puhastasid saare vaenlasest sama päeva õhtuks.2)

Samal ajal käisid juba ettevalmistused Väikese väina forsseerimiseks ja Saaremaa puhastamiseks hitlerlikest vägedest. Kolme kilomeetri laiust vesitõket ületada oli küllaltki keeruline ja raske ülesanne. Seda oli võimalik teha vaid paatide ja pontoonidega, sest parved ja telgiriidest ujukid olid siin liiga kerged, sügavvee ujukeid aga ei olnud võimalik kasutada madala vee tõttu. Valmistuda tuli ka väga põhjalikult seepärast, et vaenlasel oli seekord mitmeid paremusi, pealegi tugevasti kindlustatud kaitse-

---

1) EKPA f.78, s.-ü. 166, l.51 ja 59.

2) Ачкасов, Вайнер..., стр. 309.

ehitused Saaremaa idarannikul. Luure oli jõudnud väljaselgitada, et vaenlane oli organiseerinud tugeva rannakaitse rinnetpidi ja sügavuti, kus asus ka küllalt palju elavjõudu toetatuna suurtükiväest.1) 4.oktoobriks olid mõlemad eesti diviisid valmis dessandiks Saaremaale.

Korpusekomandör kindralleitnant Pärn otsustas teostada Väikese väina forsseerimist 249. ELD, 921. ja 917 laskurpolguga Koguva, Aljala joonel ja 7. ELD 300. laskurpolguga Suuremõisa, Lässa joonel. 925. laskurpolk jäi 249. ELD ja 27.laskurpolk 7.ELD teise ešeloni. 354. laskurpolk pidi aga täitma dessantülesande Kõiguste lahte.2)

Viibides 3.oktoobril 7. ELD staabis, said polkovnik Võrk ja polgu staabiülem kapten Saadre juhendeid edasiseks tegevuseks. Kell 17.3o sai polk käsu liikuda Kuivastusse. Peatuma jäeti Kuivastu mõisa (ca 1 km Kuivastu sadamast). Igale võitlejale jagati kätte 6 granaati ja niipalju laskemoona kui ta kanda jõudis. Seejärel teatati polgu isikulisele koosseisule lahinguülesanne - umbes kahesajamehelise grupiga kaatritel dessanteerida Kõiguste lahte, kus läbi lõigata vaenlase taandumistee, s.t. Kuivastu-Kuressaare maantee. Polgukomandör otsustas dessantgrupi moodustada 2. laskurpataljoni (komandör kapten Järv) laskuritest, kellele toetuseks juure anti 1 miinipilduja, 1 tankitõrjepüssi- ja 1 raskekuulipildujarühm.

4.oktoobril kell 18.3o saabus käsk kiirmarsiga liikuda Kuivastu sadamasse. Kohale saabus ka kindralleitnant Pärn,

---

1) Nõukogude armee Eesti rahvuskorpus..., lk. 214-215.

2) Larin..., lk.321.

kes avaldas võitlejate poole pöördudes kindlat lootust, et nad eesseisvat operatsiooni edukalt täidavad. Korpuse komandör hüüdis veel sadamasillalt: "Elagu 354. laskurpolgu võitlejad! Edasi lõpliku võiduni !", millele mürises vastu võimas hurraa, kui kaatrid asusid teele. Kaatrid liikusid reidile umbes 1 km Kuivastu sadamast ja jäid peatuma. Korraldust edasiliikumiseks laevastikugrupi staabilt aga ei tulnud. Nagu kaatrite salga komandör hommikul selgitas oli Kõiguste lahes sel ööl seisnud 27 vaenlase kaatrit ning arvestades, et neil ei olnud peal dessantväge ega selle relvastust olid nad palju kiirema käiguga. Kaatritel viibivate dessantlaste hulgas muutus ärevus üha suuremaks ja kui siis kella o.4.3o paiku hakkas Muhumaa läänekaldalt kostma võimas kanonaad, oli selge, et on alanud Väikese väina forsseerimine. Kuid oli ka selge, et 354. laskurpolgu dessantgrupp oli selle öö asjata merel loksunud. 5.oktoobril kell o7.15 saadi kätte käsk tagasi pöörduda Kuivastu sadamasse.1)

Suurtükimürin, mis kostus vastu hommikut Kuivastusse oligi suurtükitule löök vaenlase pihta Saaremaal, mis tähendas seda, et dessantoperatsioon oli juba alanud. Tegelikult olid 249. ja 7. Eesti Laskurdiviisi luurajad ületanud juba väina kella o3.oo paiku, vallutanud seal platsdarmi ning loonud sel teel väga head eeldused teiste väeosade pealetungiks Saaremaal. Tund aega pärast luuregruppide Muhumaalt lahkumist asusid Väikest väina ületama.

---

1) EKPA, f.78, toim. 78-1, s.-ü. 166, lk. 51-52.

921., 917. ja 3oo. laskurpolkude esimeste ešelonide pataljonid ja kella o6.30-ks olid nad kõik Saaremaal. Ka Väikese väina ületamisel näitasid eesti sõjamehed erakordset sangarlust. Nii tungis esimesena Saaremaale 300.laskurpolgust 5. roodu rühmakomandör August Allik, tegutsenud oskuslikult ja külmavereliselt dessanteerimisel, pärast roodukomandöri haavatasaamist, asus roodu lahingut juhtima. Saanud Uuemõisa, Kõrkvere teel haavata rinda ja lõualuusse juhtis lahingut kuni teiste saabumiseni. Talle anti selle eest Nõukogude Liidu kangelase nimetus (A.Allik on pärast sõda kaotanud õiguse sellele aunimetusele). 917. laskurpolgu 2. roodu komandör vanemleitnant K.Oja kindlustas edu pärast forsseerimist; ta rood hävitas selles lahingus mitukümmend vaenlase sõdurit. Peagi maabusid Saaremaal ka teise ešeloni pataljonid ning saavutasid, vaatamata vastase raevukale vastupanule edu. Ikka jälle tuli vaenlane vasturünnakule, kuid eesti sõjamehed võideldes mehiselt ei taandunud sammugi, vaid tungisid visalt edasi. Pärast keskpäeva ületas 27. laskurpolk suurtükitule all tammi, vallutas haardega rida vaenlase tugipunkte ning asus seejärel jälitama taanduvat vaenlast.1) 131.laskurdiviisi polgud maandusid samal päeval kell o6.2o Saaremaal Jaani kiriku rajoonis.

354. laskurpolgu 2. pataljon tulnud Kuivastu sadamas maale kell o8.oo asus kiirmarsil liikuma Saaremaa suunas. Ees liikus juba 3. pataljon. Kell 16.oo ringis ületati tamm kiirsammul rühmade kaupa 50 meetriliste vahedega, sest tammi tulistasid vaenlase lennukid. Polgu põhiosale jõudis järele ka 1. pataljon, kes tuli Tallinnast. 354. laskurpolk oli 5.oktoobril diviisikomandöri reservis.2)

Surunud maha vaenlase vastupanu ja andnud talle raskeid lööke jõudsid korpuse väeosad 6.oktoobriks kell o2.oo Võlupe kõrtsi, Roobaku mõisa, Koigi järve, Audla, Ridala, Saare joonele. 354. laskurpolk aga jäi ööks Orissaaresse. 3)

---

1) Nõukogude armee Eesti rahvuskorpus..., lk.219-221.
2) EKPA, f.78, nim.78-1, s.-ü. 166, l.53.
3) Sealsamas.

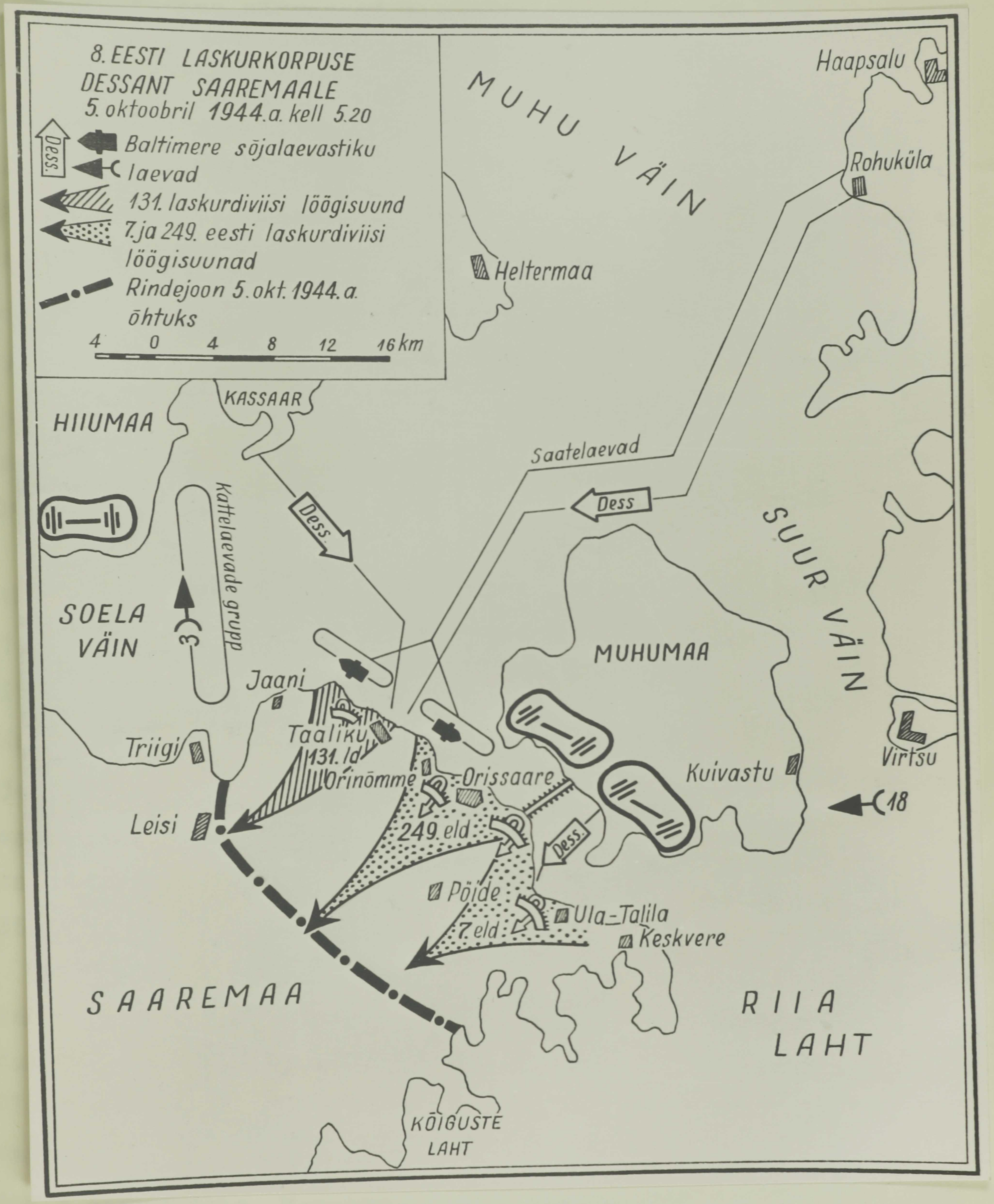
8. EESTI LASKURKORPUSE
DESSANT SAAREMAALE
5. oktoobril 1944. a. kell 5.20
Dess.
Baltimere sõjalaevastiku laevad
131. laskurdiviisi löögisuund
7. ja 249. eesti laskurdiviisi löögisuunad
Rindejoon 5. okt. 1944. a. õhtuks
4 0 4 8 12 16 km
MUHU VÄIN
Haapsalu
Rohuküla
Heltermaa
KASSAAR
HIIUMAA
Saatelaevad
Dess
Dess.
Kattelaevade grupp
3
SOELA VÄIN
SUUR VÄIN
MUHUMAA
Jaani
Taaliku
131. ld
Triigi
Orinõmme
Orissaare
Kuivastu
Virtsu
18
Leisi
249. eld
Dess.
Pöide
Ula-Talila
7 eld
Keskvere
SAAREMAA
RIIA LAHT
KÕIGUSTE LAHT

Lahingud Saaremaa vabastamiseks ei vaibunud päeval ega öösel. Ka 6.oktoobril jätkusid rasked lahingud, ehkki oli tunda vaenlase vastupanu nõrgenemist. Selle aja sees, said võitlejad puhata vaid mõni tund, need aga, kes olid otseses kokkupuutes vaenlasega ei saanud üldse sõba silmale. Ja vaatamata sellele jätkus raugematu hooga eesti korpuse ja 131. laskurdiviisi teekond läände. 6.oktoobri õhtuks olid korpuse väeosad jõudnud Luulupe, Saue-Putla, Valjala, ~~Pahka~~ Pahna jõe üldjoonele.1) 6.oktoobri jooksul ründas vaenlase lennuvägi mitmel korral pealetungivaid Nõukogude vägesid, nende hulgas ka 354. laskurpolku, kes sel päeval lahingutegevusest ikka veel osa ei võtnud, olles aga oma eeljulgestusega mõnisada meetrit 27.laskurpolgu lahingukordadest.

Ka 7.oktoobri öösel jätkati pealetungi, et päeval täita väejuhatuse poolt antud ülesanne - vabastada Saaremaa. 7.oktoobril kell o4.oo jätkas liikumist 354. laskurpolk 27. laskurpolgu kannul, kes jälitas taanduvat vaenlast Kuressaare suunas.2) Vaenlane purustas ulatuslikult teid ja sildu korpuse pealetungi suundadel ja jättis maha katteosi, kes raevukalt võideldes püüdsid iga hinna eest tõkestada meie vägede liikumist Kuressaaresse ja sealt edasi Sõrve suunas.

7.oktoobril kell 13.oo paiku ründas 3oo. laskurpolk vaenlase toetuspunkti Upa teedesõlmel, hõivanud selle jätkas polk viivitamatult pealetungi Kuressaarele kirde poolt. 27.laskurpolk tungis Kuressaarele ida poolt, rannaäärset maanteed mööda. Vastane avas polgu 2.pataljonile, kes tungis peale avangardis, Vatsküla kohal tule Kasti lahest, püüdes sellega takistada ta edasiliikumist.

---

1) Nõukogude armee Eesti rahvuskorpus..., lk.225.

2) Kuressaare kannab nüüd Kingissepa nime.

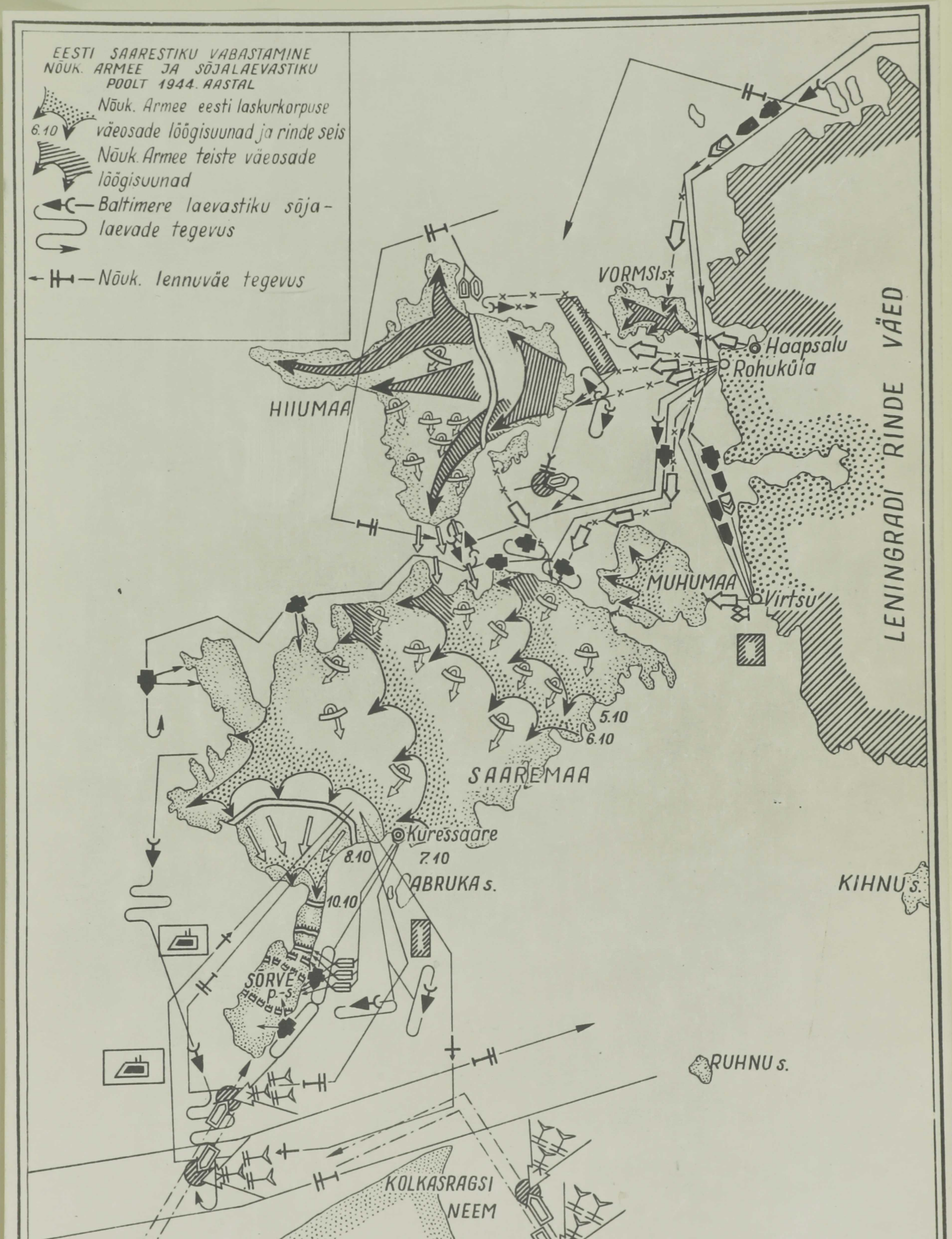
EESTI SAARESTIKU VABASTAMINE
NÕUK. ARMEE JA SÕJALAEVASTIKU
POOLT 1944. AASTAL
6.10
Nõuk. Armee eesti laskurkorpuse väeosade löögisuunad ja rinde seis
Nõuk. Armee teiste väeosade löögisuunad
Baltimere laevastiku sõja-laevade tegevus
Nõuk. lennuväe tegevus
VORMSI s.
Haapsalu
Rohuküla
HIIUMAA
LENINGRADI RINDE VÄED
MUHUMAA
Virtsu
5.10
6.10
SAAREMAA
Kuressaare
7.10
8.10
ABRUKA s.
KIHNU s.
10.10
SÕRVE p.-s.
RUHNU s.
KOLKASRAGSI NEEM

Kell 13.oo sai polkovnik Võrk diviisikomandörilt kindral-major Allikaselt[1] käsu asuda haaramismanöövrile ja tungida Kuressaare linna loodest ja läänest läbi Alusma, Kiratsi ja Oolu ning sulgeda sakslastele taandumistee Kihelkonna ja Sõrve poole. Polgukomandör andis käsu 3.pataljoni komandörile major Kevvaile liikuda Kellamäe asundusse, võtta seal sisse ringkaitse, et mitte lasta vastasel juurde tuua reserve Kuressaare linna. Liikudes mööda soist ja metsast maastikku marsruudil Kasu, Kiratsi, Maleva, Pähkla mõis, Oolu küla poole, avas vastane Unimäe küla rajoonist pataljonile suurtüki- ja kuulipildujatule. Võtnud sisse lahingukorra, avanud miinipilduja ja kuulipildujatule purustati vaenlane Oolu küla rajoonis tunduvate kaotustega.[2]

Sel ajal avastasid 3. pataljoni luurajad leitnant Raudbergi juhtimisel viiekümnemehelise vaenlase grupi Unimäe küla rajoonis. Vaatamata vastase ülekaalule ründasid luurajad neid ootamatult. Jättes maha kümmekond langenut taandus vastane korratuses. Jälitades vaenlast, selgitasid luurajad, et Kellamäe rajoonis asub suur vaenlase grupp (rohkem kui 200 sõjaväelast).[3]

Taandudes 3. pataljoni tugeva surve all Oolu külast, püüdis vaenlane õhkida Pähkla-Kellamäe vahelisel teelõigul olevat silda. Kuid see katse aeti nurja 9.roodu 3. rühma poolt, kes avanud tugeva tule likvideeris õhkijate ja neid kaitsva vaenlase sõdurite grupi. 9. rood jätkas otsustavat ja hoogsat pealetungi ja vallutas peagi nahavabriku põhja-

---

1) 5.oktoobril 1944. aastal avaldas ajaleht "Punaväelane" teate, et polkovnik Allikasele on antud kindralmajori auaste.

2) EKPA, f.78, nim. 78-1, s.-ü. 166, l.54.

3) Sealsamas, s.-ü. 178, lk.84.

pool Kellamäe asundust. Pärast ägedat, äärmiselt tuletihedat, kuid lühikest võitlust, ~~annavad~~ andsid 9. ja 7. rood tugeva löögi Kihelkonna poole viiva tee suunas ja lõikasid selle läbi. Suutmata välja kannatada 3. pataljoni survet, jättes maha relvastust põgenes vaenlane Nasva suunas niisuguse kiirusega, et ei jõudnud süüdata juba bensiiniga ülevalatud majad.1)

Sel ajal kui 3. pataljon alustas lahingut Kellamäe vabastamiseks, avastasid pataljoni luurajad vastase motoriseeritud kolonni liikumist Kogulast (s.t. Kihelkonna-Kuressaare maanteel) Kellamäe suunas. 3.pataljoni komandör major Kevvai saanud luurajatelt teate vaenlase suure motoriseeritud kolonni liikumisest Kuressaare suunas, organiseeris otsekohe ringkaitse Kellamäel. Vaenlase kolonn jõudnud Kellamäe rajooni sattus 354. laskurpolgu 3. pataljon tule alla. Löök oli niivõrd ootamatu, et vaenlane sattus paanikasse ja hakkas täielikus segaduses kiiresti taanduma Kogula suunas. Kuna maantee ei ole selles kohas eriti lai, siis ei saanud vaenlane eesti sõjameeste marulise tule all kolonni organiseeritult ümber pöörata, mille tõttu segadus vaenlase kolonnis muutus veelgi suuremaks. Kaotanud selles lühikeses kokkupõrkes rohkem kui 100 meest, taandus motoriseeritud kolonn tuldud teed. 2)

Jätkates edasiliikumist tungis 354. laskurpolgu 3.pataljon Kuressaare linna tänavatele ja ühines 27. laskurpolguga, asudes linna puhastama vaenlasest, kes taganes Sõrve poole ja evakueerus merd mööda. Pärastlõunaks oli Kuressaare

---

1) EKPA, f.78, nim. 78-1, s.-ü. lk. 54.

2) Sealsamas, s.-ü. 178, l.85.

linn vaenlase vägedest puhastatud. 1)

354. laskurpolgu 2.pataljon liikudes üle Kiratsi, Maleva, Pähkla mõisa suunas kohtas Pähkla küla rajoonis vaenlase gruppi, kes pani raevukalt vastu pealetungijatele roodudele. Frontaalselt vaenlast rünnates, kandis see tunduvaid kaotusi ja põgenes Kuressaare-Kihelkonna maantee suunas. Jälitades vaenlast jõudis 2. pataljon kella 19.3o-ks välja ettenähtud punkti Kuressaare-Kihelkonna maanteel, võttis siin sisse ringkaitse teeristil lõunapool Tõllit ja läänesse Mullutist. Sellel positsioonil viibis pataljon kuni 8. oktoobri hommikuni. 2)

See oli viimane lahingu operatsioon, millest 354. laskurpolk Eesti NSV territooriumi vabastamisel osa võttis.

Vabastanud Kuressaare pidas 7. EID oma ülesande täidetuks ja ei jätkanud vaenlase jälitamist Sõrve poolsaarele, vaid jäi pidama Natva, Tõlli, Linnu, Pahkla, Roomassaare, Sepama lahe, Kaarma, Udivere, Kiratsi joonele. Õigustatult märgib P.Larin oma kandidaadi väitekirjas, et 7.EID juhtkond tegi vea, jäädes peatuma Kuressaares ja mitte osutades kaasbi 249. Eesti Laskurdiviisile Sõrve poolsaare vabastamisel. Ka 8. Eesti Laskurkorpuse staap ei ilmutanud selles küsimuses küllaldaselt operatiivsust. Oleks aga kogu 7. EID jätkanud kohe vaenlase jälitamist Sõrvel, poleks vabariigi selle viimase maalapi vabastamine nii kaua kestnud ja kaotused olnuksid samuti väiksemad. 3)

---

1) EKPA, f.78. nim.78-1, s.-ü. 166, l.54.

2) Sm. Järve isiklikest mälestusist (Kapten E.Järv oli Eesti NSV vabastamislahinguis 354. laskurpolgu 2.pataljoni komandör. Praegu töötab reserv-alampolkovnik Järv Tallinna Õhukaitsestaabis lektorina).

3) Larin..., lk. 327.

Muidugi ei vähenda see 7. ELD isikulise koosseisu teeneid ja mehisust võitlustes Nõukogude Eesti territooriumi, sellehulgas ka Saaremaa vabastamisel. Niipalju kangelaslikkust, leidlikkust ja lahinguvalmidust, mis eesti sõjamehed Nõukogude Eesti saarte vabastamisel ülesnäitasid ei leia teistelt 8. Eesti Laskurkorpuse ajaloo lehekülgedelt. Kustumatu kuulsusega katsid oma lahingulippe 249. ELD võitlejad Tehumardi kangelaslikus öölahingus, lahingutes Salme küla, Lõpe, Raaguste, Türje jt. joontel. Mehisuse ja lahingumeisterlikkusega paistsid Kaasiku, Kaiveri, Vintsi, Mäebe j.t. lahingutes silma 109. laskurkorpuse väekoondised.

Pärast Kuressaare vabastamist koondus 354. laskurpolk Püha küla rajooni, kus asuti rannakaitsele. Järgnevatel päevadel puhastati selle rajooni metsi ringihulkuvatest vaenlase sõjaväelasist, kes püüdsid liikuda läänesse, et ühineda oma vägadega. 1)

12.oktoobril liikus 354. laskurpolk diviisikomandöri käsu kohaselt Reo külla. 13.oktoobril jõudis polk Kuressaaresse ja jäi edasi häireseisukorda. Võeti läbi, õppuse korras, laskuri kohustused dessantoperatsioonil. 2)

16.oktoobril sai polkovnik Võrk kindralmajor Allikaselt käsu ette valmistada 354. laskurpolk dessantoperatsiooniks Sõrvele. Polgu isikulisele koosseisule seda teatavaks sel päeval ei tehtud. Küll aga hakati võitlejaid ette valmistama lahingutegevuseks. Korrastati relvi ja varustust, seati valmis laskemoon. Meeste meeleolu ei olnud eriti hea. Polgu võitlejad olid teada saanud 12.oktoobril

---

1) EKPA, f.78, nim.78-1, s.-ü. 156, l.31.

2) Sealsamas , s.-ü. 165, l.38.

õnnetult lõppenud 300. laskurpolgu dessandist.1) Kuid käsku edasiseks tegevuseks ei tulnud. Sama 16.oktoobri õhtul toimus miiting, kus pokovnik Võrk andis kätte autasud mandrilahingute eest (kuni Tallinna operatsioonini). Polgu võitlejaile anti kätte 252 ordenit ja medalit. "Aleksander Nevski" ordeni sai oma kodulinnas kätte 354. laskurpolgu kangelane kapten Ivanov, Isamaasõja 2.järgu ordeneid oli 4 (vanemleitnant Raudsepp, kapten Tšuhnenkov, vanemleitnant Koul, vanemseersant Lindma), Punatäheordeneid - 28, "Kuulsuse" 3. järgu ordeneid - 8, medaleid "Vapruse eest" - 160 ja medaleid "Lahinguliste teenete eest" - 51. 2)

---

1) 300. laskurpolk asus kaatritel 12.oktoobril rohkem kui seitsmesaja mehelises koosseisus teele, et dessanteerida Sõrve säärel. Kuid kaatrid orienteerusid merel halvasti, panid dessandi maha vales kohas, ei toetanud dessantlasi tulega. Puudus side kaatrite vahel. Dessantlased lahkusid kaatritelt liivalaiul, kuid maani oli veel tükk maad ja vesi üle pea. Kõik see sündis vaenlase hästiorganiseeritud dessandivastase tule all. 300. laskurpolgu juhtkond eesotsas polgukomandöri alampolkovnik Pauliga ei osutunud oma ülesannete kõrgusel olevaks, puudus koostöö mereväelastega, puudus side kaatritel olevate üksuste vahel, polgukomandör ei täitnud oma ülesandeid küllaldase otsustavusega. Polk kaotas selles ebaõnnestunud operatsioonis 575 inimest, sealhulgas 162 kommunisti, kellest suurem osa hukkus ebavõrdses võitluses, osa aga langes vastase kätte vangi.

2) EKPA, f.78, nim. 78-1, s.-ü. 165, l.39.

17.oktoobril saatis polkovnik Võrk polgu luurerühma Sõrve poolsaare suunas teedeluurele ja 18.oktoobri hommikul liikus polk Sõrve poolsaare suunas. Raskeid relvi aga kaasa ei võetud. Liiguti välja Järve külla. Öö jooksul kaevas polk lõunapoole Salme küla kallaletungi lähtealuse tranšeejoone (pikkus 3ooo m) korpuse 2. ešeloni jaoks. Kaevamistööd teostati 25o-3oo m eesliinist, olles pidevalt vaenlase tule all. Seetõttu kandis polk ka kaotusi (1 langenu ja 11 haavatut). Hommikuks pöördus polk tagasi Järve külla, kust kell 22.oo asuti kiirmarsil teele Kuressaare poole tugevas vihmasajus.1)

20.oktoobril asus 354. laskurpolk teele Kuivastusse, kus osa allüksusi viidi üle Virtsu. Kuivastus ja Virtsus tegeleti laadimistöödega, abistades laevastiku osi kuni 15.novembrini 1944. aastal. Seejärel asus polk rannakaitsesse Põhja-Eestis.

Samal ajal aga lahingud Sõrves jätkusid. 249. Eesti Laskurdiviis ründas seal käsikäes lo9. laskurkorpuse väekoondistega raevukat vastupanu avaldanud vaenlast. Novembri teisel poolel algas Sõrve lõplik vabastamine. 249. Eesti laskurdiviisi võitlejad, seersandid ja ohvitserid katsid neis lahinguis oma väeosade lippe kustumata kuulsusega. 24.novembril paiskasid Nõukogude armee 249. Eesti Laskurdiviis, lo9. ja 131. laskurdiviis vaenlase vägede riismed (ligi 1000 meest) sõna otseses mõttes merre. Viimase lahingupäeva jooksul kaotas vaenlane 600 mehe ümber surnutena, vangi langes nimetatud väekoondiste kätte 250 mehe ümber.2)

---

1) EKPA, f.78, nim.78-1, s.-ü. 165, l.4o-42.
2) Larin..., lk. 34o.

Sõrve oli puhastatud vaenlasest. Kogu Nõukogude Eesti territoorium oli vabastatud fašistlikest vägedest.

+

KOKKUVÕTE

Lahingud Eesti NSV vabastamise eest saksa fašistlikest okupantidest kestsid ligi kümme kuud (2.veebruarist 1944.aastal Leningradi rinde vägede jõudmisega Narva jõe joonele kuni 24.novembrini 1944.aastal, mil vaenlane löödi merre 8.Eesti Laskurkorpuse ja 109.korpuse võitlejate poolt Sõrves).

Saaremaa lahingutega lõppes Eesti NSV territooriumi vabastamine vaenlase vägedest. Selle puhul ilmunud Nõukogude Relvastatud Jõudude kõrgema ülemjuhataja käskkirjas öeldi muuhulgas:

"Leningradi rinde väed Balti laevastiku laevade toetusel viisid täna 24.novembril visade võitluste tagajärjel lõpule Saaremaa puhastamise vaenlasest, mille sakslased olid muutnud Riia lahe lähiseid katvaks tugipunktiks.

Seega on Nõukogude Eesti territoorium saksa röövvallutajaist täielikult vabastatud...

Täna, 24.novembril, saluteerib meie kodumaa pealinn Moskva kodumaa nimel kahekümne kogupauguga kahesaja kahekümne neljast kahurist Leningradi rinde vapratele vägedele, sealhulgas kindralleitnant Pärna Eesti Korpuse ja Balti laevastiku mereväelastele, kes võtsid osa Saaremaa vabastamise võitlusest."[1]

8.Eesti Laskurkorpuse reamehed, seersandid ja ohvitserid näitasid Nõukogude Eesti vabastamislahinguis oma kõrget poliitilismoraalset taset, julgust, ohvrimeelsust, eeskujulikku lahingulist ettevalmistust, eelkõige aga suurt pealetungiindu ja algatusvõimet ühes oskusega osavasti manööverdada lahinguväljal, et haarata, piirata ja võtta vangi või hävitada vaenlase elavjõudu, tükeldada tema kaitset ja kahjutuks teha tema lahingutehnikat. Neis lahinguis andsid 8.Eesti Laskurkorpuse võitlejad oma parima.

---

[1] Nõukogude armee Eesti rahvuskorpus...., lk.253.

Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidium oma läkituses 8.Eesti Laskurkorpuse isikulisele koosseisule 24.novembril 1944.aastal märkis:

"Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi Ülemnõukogu Presiidium tervitab kogu Eesti Rahvusliku Korpuse reakoosseisu, seersante ja ohvitsere Eesti NSV territooriumi vabastamise puhul saksa okupantide ikkest.

Eesti rahvas on teile uhke, sest võitluses Eesti NSV vabastamisel näitas Eesti Rahvuslik Korpus end distsiplineeritud ja hea väljaõppega Punaarmee osana. Lahingutes Velikije Luki, Novosokolniki, Narva juures, Eesti NSV mandriosal ja lõpuks Eesti NSV saartel täitis Eesti Rahvuslik Korpus temale asetatud ülesanded. Eesti pinnal võitlesid Eesti Rahvusliku Korpuse võitlejad kõikjal esirinnas ning Eesti NSV pealinna Tallinna ja Põhja-Eesti vabastamisega, hiljem Muhu ja Saaremaa vabastamisega osutusid nad määratu teene fašismivastases võitluses. Neid teeneid märkis juba kõrgem ülemjuhataja oma käskkirjades.

Eesti rahvas on õnnelik, nähes Punaarmee ridades Eesti Rahvusliku Korpuse võitlejaid, keda fašistlik valepropaganda kuulutas ammugi mahamaetuiks. Kuid Eesti

Rahvuslik Korpus on relvastatud jõud, kelle lööke tundsid ja tunnevad veelgi saksa fašistlikud okupandid ja nende eestlastest käsilased."[1]

Nõukogude armee 8.Eesti Laskurkorpuse sõjalised teened sünnimaa vabastamisel olid suured, ehkki ta osatähtsus võrreldes teiste Nõukogude armee vägedega, kes võitlesid Eesti NSV vabastamisel fašistlikust okupatsioonist 1944.aastal on suhteliselt väike. Paljudele 8.Eesti Laskurkorpuse lahinguteele pühendatud ajaleheartiklitele, mis ilmusid esimestel sõjajärgsetel aastatel Eesti NSV ajakirjanduses, kui ka mitmele populaarteaduslikule brošüürile, kus on juttu 8.Eesti Laskurkorpusest, on iseloomulik eesti rahvuslike väeosade erikaalu ülehindamine nendes lahingutes. Tegelikult moodustasid kaks eesti diviisi vähem kui ühe kümnendiku Eesti NSV territooriumil lahinguist osavõtnud vägede arvust. Eks näita see veelkord seda hiiglaslikku abi ja toetust, mida eesti rahvale tema vabastamisel saksa fašistlikest anastajaist osutasid suure Nõukogudemaa kõik vennasrahvad. Kuid see ei vähenda muidugi eesti rahvuslike väeosade võitlejate osa, mis neil tuli täita sünnimaa vabastamisel.

Kohe pärast Nõukogude Eesti territooriumi vabastamise eest peetud lahinguid kirjutas Leningradi rinde poliitvalitsuse ülem kindralleitnant Holostov rindeajalehes: "Otsustavat osa nendes võitlustes etendas kindral Simonjaki kaardiväeosade ja kindral Pärna eesti korpuse väeosade eeskujulik ja oskuslik tegevus."[2]

---

[1] "Punaväelane" nr.282, 25,november 1944.

[2] Eesti rahva pojad..., lk.36-37.

Kõrge hinnangu eesti sõjameeste lahingutegevusele andis ka 2.löögiarmee juhtkond. Tehes kokkuvõtteid lahingutegevusest Eesti NSV vabastamisel, märkis 2.löögiarmee juhtkond 8.Eesti Laskurkorpuse tublit panust sellesse. Armeekomandöri kindral-polkovnik I.Fedjuninski, sõjanõukogu liikme kindralmajor N.Šabalini ja staabiülema kindralleitnant P.Kokorevi poolt 8.Eesti Laskurkorpusele antud lahinguiseloomustuses on öeldud:

"8.Eesti Laskurkorpuse väeosade tegevus etendas tähtsat osa 2.löögiarmee lahingutes Nõukogude Eesti vabastamisel. Korpuse isikuline koosseis näitas mehisuse, vapruse ja distsiplineerituse kõrgeid eeskujusid. Ohvitseride koosseis ja staabid osutusid nende ees seisvate ülesannete kõrgusel olevaiks ja tulid hästi toime nende täitmisega."[1]

Oma sünnimaa pinnal võitlesid eesti korpuse sõjamehed kümnekordse jõuga. Haavatud ei lahkunud lahinguväljalt ja jäid pealetungivate üksuste ridadesse. Mitu ööpäeva ei saanud inimesed silma kinni ja keegi neist ei mõelnudki puhkusele. Vabatahtlikke eelvägedesse oli nii palju, et komandörid ei teadnud, keda võtta ja kellele ära öelda.

8.Eesti Laskurkorpuse juhatus, tehes kokkuvõtteid Eesti NSV vabastamislahinguist, märkis, et kõik korpuse väeosad olid lahinguülesannete täitmiseks täielikult ettevalmistatud. Lahingutegevuse algusest kuni Sõrve lahingu viimase päevani tegutsesid kõik väeosad suure

---

[1] RKMA, f.509, nim.127 093, s.-ü.4, l.267; tsiteeritud P.Larini dissertatsiooni "Nõukogude armee 8.Eesti Laskurkorpuse võitlustee Suures Isamaasõjas" järgi, lk.306.

~~osavuse ja~~ visadusega. Isikuline koosseis näitas üles julgust, algatusvõimet ja suurt vastupidavust.

8.Eesti Laskurkorpuse juhatuse hinnang on täiesti maksev ka 354.laskurpolgu lahingutegevuse kohta Eesti NSV vabastamisel. Vaenlase väsimatu purustamine ja jälitamine, kiiretempoline dessantgrupi liikumine ei võimaldanud vaenlasel kinnituda varem ettevalmistatud positsioonidel, ega ka ajutistel kaitsejoontel. Sellise võimsa edasiliikumise tulemusena 354.laskurpolk võttis osa Tallinna ja Kuressaare vabastamisest ning vabastas 261 asustatud punkti, sealhulgas Mustvee, Kallaste, Tamsalu, Raja, Tiheda, Kasepää, Kodavere, Torila, Roosna, Peningi, Vaskjala, Lehmja, Kellamäe, Pähkla jne. Eesti NSV vabastamislahinguis võttis 354.laskurpolk vangi 1314 vaenlase ohvitseri ja sõdurit ning hävitas rohkem kui 600 hitlerlikku sõjaväelast. Trofeena sai polk: 203 autot, 22 mootorratast, 3 lennukit, 23 suurtükki, 21 miinipildujat, 38 raske- ja 65 kergekuulipildujat, 286 vintpüssi, 2 raadiojaama, 109 hobust, 10 ladu jne.[1]

354.laskurpolgu Eesti NSV vabastamislahingute perioodi ajaloo uurimine tõestab:

1. Polgu reakoosseis oli lahinguteks hästi ettevalmistatud, füüsiliselt treenitud ja tundis meisterlikult oma relvastust. Polgus valitses tubli võitlusmoraal ning kõrge poliitiline teadlikkus. Seetõttu täitis reakoosseis kõik lahinguülesanded erilise südiduse ja

---

[1] EKPA, f.78, nim.78-1, s.-ü.166, l.58.

mehisusega, kartmata vaenlase tulejõudu ja lahingutehnikat, ületades kartmatult kõik tõkked, kasutades täielikult ära kogu suurepärast sõjatehnikat. Täpselt ja kiiresti täideti komandöride käske. Lahingutes ülesnäidatud kangelaslikkuse eest autasustati mitusada 354.laskurpolgu reameest Nõukogude Liidu ordenite ja medalitega, nagu jefreitor Küttner (Punatäheordeniga), jefreitorid Sagorski, Jänes, Rõzov, reamees Kivila ("Kuulsuse" III järgu ordeniga) ja teised.

2. Vajalikul tasemel oli polgu noorem komandeeriv koosseis - seersandid ja vanemad. Saanud hea ettevalmistuse polgukoolis ja õppepataljonis, olles tugeva füüsilise ja lahingulise ettevalmistusega ning omades küllaldaselt autoriteeti, suutsid nad juhtida reavõitlejaid lahingu kõige raskemaski faasis. Paljudest seersantidest ja vanematest, kes täitsid rühmavanema ülesandeid, kasvasid lahingu käigus tublid rühmakomandörid. Nad asusid rivist väljalangenud ohvitseride asemele ja viisid oma alluvaid rünnakule vihatud vaenlase vastu (sm-d Magnus, Vedru, Otstavel, Nõmmoja, Laak jt.).Noorem komandeeriv koosseis oli poliitiliselt hästi ettevalmistatud. Paljud seersandid ja vanemad täitsid parteiorganisaatori ja selle asetäitja kohuseid, olid all- ja rooduagitaatorid. Paljud neist kasvasid koosseisulisteks poliittöölisteks (sm-d Kivilo, Lang,Spriit,Poom, Faiman jt.). Julguse ja mehisuse eest sünnimaa vabastamislahinguis autasustati mitusada seersanti ja vanemat, näit. vanemseersant Lindma, nooremseersant Oja (Isamaasõja II järgu ordeniga), vanemad Verro ja Tahves, vanemseersandid Saar, Sverdlov, Laev, Pugal, seersandid Madik,

Peri, Kütt, Juhanson, nooremseersandid Roosalu, Lember, Kalevius (Punatäheordeniga), vanem Pranno, vanemseersandid Kääramees, Arm, nooremseersandid Mallandi, Möldre, Riiv ("Kuulsuse" III järgu ordeniga), vanemseersant Erkman, Peerand, Anupõld, nooremseersandid Kedus, Konzonin (medalitega) ja paljud teised.

3. Polgu ohvitserikoosseis oli omandanud hea juhtimistaseme, omaks võtnud eelnevates lahingutes saadud ja teistelt väekoondistelt õpitud kogemused, täiustanud manöövritaktikat ja koostööd lahingus. Julgemini ja laialdasemalt võtsid ohvitserid võitluspraktikas kasutusele eesrindlike kaardiväeosade kogemusi. Polgu ohvitserid oskasid osavalt ühendades tulejõudu ja manöövrit purustada vaenlase kaitset, õigel ajal likvideerida vaenlase katsed vasturünnakutega peatada pealetungi. Lahingutekäik näitas ka, et polgu ohvitserid organiseerisid osavasti vaenlase jälitamist, ei lasknud tal ära vedada tehnikat, haarasid julgete manöövritega vaenlase üksuste tiibu, piirasid, killustasid ja hävitasid vaenlase väge. Ohvitserkond oli omandanud sügavad poliitilised teadmised, oskas ühendada lahingulist ja poliitilist tööd, omas autoriteeti alluvate hulgas. Ohvitserid olid oma alluvate nõuandjateks ja sõpradeks lahingus, näitasid mehisust ja kangelaslikkust lahingu igas faasis. Seepärast autasustati Eesti NSV vabastamisel ülesnäidatud vapruse eest suur grupp 354.laskurpolgu ohvitsere, nagu polkovnik Võrk, leitnant Lumiste (Punalipu ordeniga), kaptenid Ivanov, Järv (Aleksander Nevski nim.ordeniga), kapten Kalinkin, vanemleitnandid Savik, Telmet (Isamaasõja I järgu ordeniga), kapten Tšuhnenkov, Pekši, vanemleitnandid Laev, Koul, Raudsalu (Isamaasõja II järgu ordeniga), kapten

Briljantov, vanemleitnandid Karmu, Jeršov, Metssoo, leitnandid Raudberg, Kutti, Sendik (Punatäheordeniga) ja paljud teised.

4. Tähtsat osa etendasid üksuste parteiorganisatsioonid, kes polgu parteibüroo ja polgu poliittööliste suunamisel mobiliseerisid võitlejaid, seersante ja ohvitsere, et tagada lahinguülesande edukat täitmist. Kommunistidele ja kommunistlikele noortele anti parteilisi ja kosmomoliülesandeid, mis pidid kindlustama komandöri käsu elluviimist. Kommunistid ja kommunistlikud noored olid alati avangardis, näitasid nii operatsioonide ettevalmistamisel kui ka läbiviimisel sangarlust ja isiklikku eeskuju. Parteiline aparaat tuli oskuslikult toime oma ülesannetega, kindlustas partei- ja kommunistlike noorte jõudude õige paigutuse allüksustes. Eesti NSV vabastamislahingute käigus astus 354.laskurpolgus suur hulk parteituid ja kommunistlikke noori partei ridadesse. Tunduvalt suurenes ka polgu komsomoliorganisatsioon. Eesti NSV vabastamise ettevalmistamise käigus kujunes fašistliku Saksa okupatsioonivõimude metsikuste paljastamine eesti rahva kallal propagandatöö üheks uueks, peamiseks ülesandeks. Agitatsioonitöö tulipunktis oli õpetada vihkama vaenlast ning kõvendama pealetungi hoogu.

5.Olulist osa Eesti NSV vabastamisel etendas lahinguline kindlustatus. Lahinguoperatsioonides nii mandri kui ka saarte vabastamisel oli polgu staabi töökultuur kõrgel tasemel. Hetkekski ei katkenud side pataljonidega ja lahingujuhtimine, informatsioon lahingukäigust ning vajalike abinõude tarvituselevõtmine toimus täpselt. Lahinguoperatsioonide edukusest on näha, et polgu luureüksused täitsid oma ülesandeid eeskujulikult. Luurajad näitasid üles julgust, otsustusvõimet ja tugevat vastupidavust. Hästi oli organiseeritud ka side, mis räägib sellest, et polgu siderood ja pataljonide siderühmad olid hästi tundma õppinud sidetehnikat, olid lahingus kartmatud ja tagasid sidepidamist lahingu käigus. Oma ülesannetega tulid toime ka polgu tagalaosad, kes lahingu käigus varustasid üksusi pidevalt laskemoona ja muu lahinguvarustusega, kindlustasid polgu isikulise koosseisu toitlustamist küllaltki keerulises, kiiretempolises jälitamisoperatsioonis.

6. Parteipoliitilise töö tulemusi nägi eriti eredalt siis, kui polgu reamehed, seersandid ja ohvitserid puutusid kokku kohalike elanikega, kes olid vaevelnud fašistlikus okupatsioonis rohkem kui kolm aastat. Polgu poliittöölised, ohvitserid ja kommunistid, kuid sageli parteitud võitlejad viisid elanikkonna hulgas läbi laialdast selgitustööd. Organiseeriti ka loenguid ja isetegevuskollektiivide esinemist. Vabastatud territooriumi elanikkonda varustati ajalehtede ja Nõukogude Informbüroo teadetega, neile tutvustati laialdaselt Punaarmee võidukat edasiliikumist läände, EK(b)P Keskkomitee pleenumi ning Eesti NSV Ülemnõukogu istungjärgu materjale jne.

Polgu üksused, nagu kõik teised ENSV-d läbinud väeosad, said elanikkonna hea vastuvõtu osaliseks. Pealetungilahinguis abistasid kohalikud elanikud Nõukogude vägesid igati. Nõukogude Eesti töötajad tegid palju ära ka rahva varanduse kaitseks.

7. Eesti NSV vabastamislahinguis süvenesid veelgi polgu isikulise koosseisu sõbralikud sidemed naaberväeosadega ja Baltimere laevastiku meremeestega. Paljudel juhtumitel tuli polgul tihedalt kokku puutuda kohaliku elanikkonnaga Leningradi oblastis. Lahutamatud sõprussidemed kujunesid kangelaslinna Leningradi töötajatega. Eriti soojad sidemed tekkisid 354.laskurpolgul 131. ja 191.laskurdiviisiga, keda polgu suurtükivägrupp toetas Narva lahingus. See on ka maksev 131.kaardiväediviisi võitlejate kohta, kellega kõrvuti forsseeriti Emajõgi ja arendati edu vaenlase operatiivse kaitse sügavuses.

Niisugused sidemed kujunesid 8.Eesti Laskurkorpuse kõikide väeosade võitlejatel oma sünnimaa vabastamisel ja vaenlase lõplikul purustamisel. See lahinguvendlus on tugevam kui graniit ning seob eesti ja teistest rahvustest endisi sõjamehi ühises võitluses kommunismi ülesehitamise eest meie maal, võitluses rahu eest kogu maailmas.

8. Arhiivi- ja teiste materjalide tundmaõppimine näitab, et on võimalik koostada 8.Eesti Laskurkorpuse kõigi väeosade ajalugu. Populaarse väljaandena, arhiivimaterjalide ja isiklike mälestuste alusel võiks sel teel saada huvipakkuvat lugemist vabariigi töötajaile, eriti aga meie noorsoole, tema kasvatamisel nõukogude patriotismi, oma kodumaa ja armee palava armastamise vaimus, andumuse vaimus meie kommunistlikule parteile, kes suunas ja juhtis ka eesti sõjameeste võitlust Nõukogude Eesti vabastamise eest saksa fašistlikust ikkest, ja kelle juhtimisel Nõukogude Eesti töötajad võitlevad käsi rüppe panemata kommunismi ülesehitamise eest meie maal.

+ + +

Diplomitöö koostamisel kasutatud allikmaterjalid ja kirjandus

NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused. I osa, Tallinn 1956.

КПСС о Вооруженных силах Советского Союза.Сборник документов I9I7-I958, Москва I958.

STALIN, J., Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast, S.l., 1954 (lühendatult: Stalin...).

Eesti NSV ajalugu (Kõige vanemast ajast tänapäevani), Tallinn 1957 (lühendatult: Eesti NSV ajalugu...).

Вторая мировая война, Москва I958.

История Великой Отечественной Войны Советского Союза I94I-I945,том IУ,макет для редакционных комиссий, Москва, I96I /История Великой Отечественной войны.../.

Марксизм-ленинизм о войне и армии, Москва I957.

Мировая война I939-I945 годы, Москва I957.

Очерки истории Великой Отечественной войны I94I-I945, Москва I955 /Очерки истории.../.

Сборник материалов по истории советского военного искусства в Великой Отечественной войне I94I-I945 гг. Выпуск IУ, Москва I956.

Eesti Tallinna Kaardiväe Laskurkorpuse võitlustee, Tallinn, 1945.

Eesti Tallinna Laskurkorpuse võitlustee, Tallinn 1945 (Eesti Tallinna Laskurkorpuse võitlustee).

Nõukogude armee Eesti rahvuskorpus Suures Isamaasõjas 1941-1945, Tallinn 1949 (Nõukogude armee Eesti rahvuskorpus...).

Viis aastat Nõukogude Eestit, Tallinn s.a.

Võitluse radadel, Tallinn 1960.

Ленинград дважды орденоносный, Москва I960.

Освобождение Советской Эстонии, Ленинград 1944 /Освобождение Советской Эстонии.../.

AMURSKI, I., Uraalist Krimmini, Tallinn 1950.

IZMESTJEV, P., Eesti rahva pojad võitluses nõukogude kodumaa eest,Tallinn 1946 (Eesti rahva pojad...).

KURTŠAVOV, I., Eesti kaardivägi, Tallinn 1946.

KURTŠAVOV, I., Nõukogude Eesti vabastamine,Tallinn 1946 (Nõukogude Eesti vabastamine...)

TAMM, B., Eesti rahva võitlusteest Suures Isamaasõjas (1941-1945),Tallinn 1959 (Tamm...).

АЧКАСОВ В., ВАЙНЕР Б., Краснознаменный Балтийский флот в Великой Отечественной войне,Москва 1957 /Ачкасов, Вайнер.../.

КОРАБЛЕВ А., Разгром гитлеровских войск в Прибалтике. "Военная мысль" № 9 за 1952 г.

ЛАРИН П., Боевой путь 8-го Эстонского стрелкового корпуса Советской Армии в Великой Отечественной войне 1941-1945 гг., Таллин 1959.

ТИППЕЛКИРХ К., История Второй мировой войны, Москва 1956.

Eestimaa Kommunistliku Partei Parteiarhiiv(EKPA), f.1 (Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee), nim.1 s.-ü. 365.

EKPA, f.63 (8.Eesti Laskurkorpus), nim.63-1,s.-ü.7, 43.

EKPA, f.78 (7.Eesti Laskurdiviis), nim.78-1,s.-ü. 5,13,14 32,43,51,113, 129,142,143, 144,146,148, 153,155,156,159 161,162,163, 164,165,166, 178,202.

"Punaväelane", 1942.aastakäik, nr.227.

"Punaväelane", 1944.aastakäik, nr-d. 24,29,35,40,61,72, 78,80,82,87,93,94,98, 103,106,107,124,133, 136,142,143,168,176, 178,188,190,192,193, 207,223,225,226,228, 229,231,234,235.

"Красная Звезда" 1944 г., № 227.

LARIN, P. Nõukogude armee 8.Eesti Laskurkorpuse võitlustee Suures Isamaasõjas (1941-1945). Dissertatsioon ajalooteaduste kandidaadi teadusliku kraadi taotlemiseks, Tallinn 1959 (Larin...).

ТАММ Б., Борьба эстонского народа за свободу и независимость Советской родины в годы Великой Отечественной войны Советского Союза. Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук, Ленинград, 1954 / Тамм.../

EBROK, A:, Isiklikud mälestused.

GREEN, A., Isiklikud mälestused.

PISSAREV, B., Isiklikud mälestused.

PÕLDRA, M., Isiklikud mälestused.

VESKIJÄRV, J., Isiklikud mälestused.

VÕRK, V., Isiklikud mälestused.

Sisukord

Lk.

Sissejuhatus.................................. 1

I Polgu ettevalmistus lahingutegevuseks Eesti NSV-s ja osavõtt Narva vabastamisest......... 25

II 354.laskurpolgu osavõtt Emajõe kaitse läbimurdmisest................................. 82

III 354.laskurpolgu osavõtt Tallinna vabastamisest ja Eesti NSV saarte vabastamislahingutest................................ 134

Kokkuvõte 179

Diplomitöö koostamisel kasutatud allikmaterjalid ja kirjandus......................... 189

- . -

A Seman